

Ten, kdo si neváží minulosti, ztrácí budoucnost.

Kdo zničí své kořeny, nemůže růst.

(Friedrich Hundertwasser)

1. Úvod do studia předmětu, prameny, informační zdroje.

Všeobecná deklarace lidských práv schválená a vyhlášena Valným shromážděním Organizace spojených národů 10. prosince 1948 v Článku 24 uvádí, že

‘Everyone has the right to rest and leisure, including reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay.’

„Každý má právo na odpočinek a na zotavení, zejména také na rozumné vymezení pracovních hodin a na pravidelnou placenou dovolenou.“

V posledních desetiletích se turismus stal oblíbenou celosvětovou volnočasovou aktivitou a důležitou součástí života většiny lidí bez ohledu na jejich národnost, původ, sociální postavení, rodinný stav, pohlaví, povahu nebo věk. Proto se turismus stal jedním z nejrychleji rostoucích odvětví, které se týká nejen milionů lidí, ale dotýká se také mnoha odvětví národních ekonomik téměř kterékoli země po celém světě. Vytváří důležitý zdroj příjmů pro mnoho regionů a zemí, protože do místní ekonomiky přináší velké množství peněz ve formě plateb turistů za zboží a služby, což představuje cca 30 % světového obchodu se službami. Turismus se také stal průmyslem, který vytváří pracovní příležitosti pro značný počet lidí na mnoha různých pracovních pozicích v sektoru služeb. V důsledku turismus ovlivňuje jak národní, tak i osobní život všech zúčastněných. Manilská deklarace o světovém cestovním ruchu z roku 1980 zdůrazňuje význam turismu jako *„činnosti nezbytné pro život národů kvůli jeho přímým účinkům na sociální, kulturní, vzdělávací a ekonomický sektor národních společností a na jejich mezinárodní vztahy“*.

Turismus je činnost osob cestujících a pobývajících v místech mimo své obvyklé prostředí po dobu delší než 24 hodin a kratší než jeden rok, především za účelem trávení volného času, zábavy a služebních cest. (Definice podle **UNWTO** – *United Nations World Tourism Organization* – Světová organizace cestovního ruchu.) Turismus je tedy dočasný přesun do destinací (s úmyslem vrátit se domů během několika dnů, týdnů nebo měsíců) mimo běžný domov a pracoviště, jakož i činnosti realizované během pobytu. Dvěma základními prvky turismu jsou cesta do a pobyt v různých destinacích. Destinace jsou navštěvovány za jiným účelem, než je trvalý pobyt nebo zaměstnání. Aby se tedy cesta stala součástí turismu, musí být dočasná, nepravidelná a účelově zaměřená. Slovo *turista* bylo poprvé použito v roce 1772 a *turismus* v roce 1811.

Turismus lze rovněž definovat jako komplexní společenský jev, jako souhrn aktivit účastníků cestovního ruchu, souhrn procesů budování a provozování zařízení se službami pro účastníky cestovního ruchu včetně souhrnu aktivit osob, které tyto služby nabízejí a zajišťují, aktivit spojených s využíváním, rozvojem a ochranou zdrojů pro turismus, souhrn politických a veřejně-správních aktivit a reakce místní komunity a ekosystémů na uvedené aktivity.

Turismus může být rovněž definován z hlediska jeho ekonomického významu jako národohospodářské odvětví (úsek služeb), které se zabývá cestováním a s ním spojeným ubytováním, stravováním a dalšími službami poskytovanými osobám, které necestují za svou obživou.

Mezinárodní turismus je cestování mezi dvěma nebo více zeměmi, na druhé straně cestování v rámci téže země, jejímž rezidentem turista je, se nazývá **domácí/vnitřní turismus**. Ve vztahu k dané zemi identifikovala Organizace spojených národů ve svých doporučeních týkajících se statistiky cestovního ruchu v roce 1994 tři druhy turismu:

- ✓ **příjezdový turismus** (*incoming*), který zahrnuje cizince/nerezidenty přijíždějící do a cestující v dané zemi,
- ✓ **výjezdový turismus** (*outgoing*), který zahrnuje rezidenty vyjíždějící do a cestující v jiné zemi,
- ✓ **domácí turismus** (*domestic*), který zahrnuje rezidenty cestující v rámci své domovské země; významnou součástí je i chataření a chalupaření, tj. využívání vlastních chat a chalup k rekreaci; ožívují venkov, přispívají k udržování objektů a jejich okolí.

Výlet, je cestování mimo místo bydliště obvykle na dobu kratší než 24 hodin. **Prodloužený víkend** (*short-break*) označuje cestu kratší než pět dní, obvykle ve dnech kolem víkendu. Zvláštním typem turistického produktu je **incentivní** neboli **motivační zájezd** připravený cestovní kanceláří a nabízený organizací jako odměna zaměstnanci za jeho dobrou práci, případně jako povzbuzení k většímu úsilí. Jedná se o globální manažerský nástroj, který využívá výjimečný zážitek z cestování k motivování zaměstnanců ke zvýšenému výkonu při naplňování cílů organizace. Dalším speciálním typem turistického produktu je **fam trip** organizovaný pro zaměstnance cestovních kanceláří a agentur, aby se seznámili s resorty a jimi nabízenými službami včetně ubytování, stravování a všech možných druhů zábavy.

Turistická destinace je místo nebo oblast, do které turisté cestují a která je typická významnou nabídkou atraktivit, rozvinutých služeb a turistické infrastruktury. Může to být resort, ale může to být i město nebo venkovská oblast. Turisté mohou zůstat v destinaci dny nebo týdny, ale obecně jsou jejich aktivity během pobytu podobné – poznávání, relaxace, sport, nakupování, vychutnávání místní kuchyně atd. Pro zahraniční návštěvníky je destinací buď celá navštívená země, nebo její některý region, případně město. **Resort** neboli **středisko cestovního ruchu** je místo, jehož hlavním využitím a ekonomickým přínosem je turismus. Jedná se o lokalitu nabízející relativně komplexní turistickou infrastrukturu a umožňující tak realizaci variantních kombinací různých forem turismu.

Cestování do turistické destinace obvykle znamená, že si lidé kupují **turistický produkt, zájezd** nebo **dovolenou**, tedy soubor služeb, tzv. **package** neboli **balíček**, jehož příprava vyžaduje vysokou míru komplexnosti a vzájemného propojení nabídky jednotlivých poskytovatelů. Package zahrnuje nejméně **dvě služby**, obvykle cestu z domova do destinace a zpět a ubytování, může však zahrnovat i mnoho dalších služeb až po tzv. **all-inclusive** dovolenou. Mimo **základních služeb**, které zajišťují uspokojování základních potřeb turistů a úhrada jejich čerpání tvoří zpravidla největší část cestovních výloh, tj. doprava, ubytování a stravování, jsou turistům k dispozici rovněž **doplňkové služby**, mezi které patří výlety, návštěvy turistických atrakcí, organizované aktivity během pobytu, služby průvodců, pronájem

automobilů a sportovních potřeb, směnárny apod. Vzhledem k tomu, že se produkt cestovního ruchu liší od většiny ostatních produktů tím, že musí být spotřebován na místě, trh se přesunuje za produktem.

Turistická atraktivita (*tourist attraction*) je zajímavá součást přírody a přírodní podmínky (klima, léčivé prameny, krajinná scenérie, jeskyně, skalní města, moře, gejzíry), historický a kulturní objekt, kulturní, sportovní, společenská nebo jiná událost, které přitahují účastníky cestovního ruchu. Atraktivita lze dělit na přírodní a společenské nebo hmotné (přírodní úkazy, historické objekty) a nehmotné (společenské události, *genius loci*, životní styl). Některé lidmi vytvořené atraktivity vznikly jako součást místní infrastruktury (mosty, horské železnice, dobová ubytovací zařízení).

Turistický průmysl se vyvinul tak, aby vyhověl všem potřebám, přáním a požadavkům turistů, nicméně je poměrně obtížné rozlišit, která odvětví související s turismem slouží pouze turistům, a která slouží i místním obyvatelům. Hlavní cíle turismu zahrnují:

- rozvoj turistických destinací a atrakcí,
- jejich propagaci a prodej,
- přepravu turistů z jejich domovské oblasti země do destinace,
- poskytování ubytování během pobytu,
- rozvoj doplňkových volnočasových aktivit a výletů během pobytu,
- výrobu zboží a prodej suvenýrů a místních řemeslných výrobků,
- přepravu turistů zpět domů.

Turismus představuje významné národohospodářské odvětví, které má průřezový charakter a na jehož realizaci se podílí celá řada dalších odvětví (doprava, stavebnictví, kultura apod.). Je to odvětví sektoru služeb, které v ekonomikách vyspělých států představuje nadpoloviční až dvoutřetinový podíl, patří tedy mezi nejvýznamnější součásti národní i světové ekonomiky. Zahrnuje nejen cestování, ale také služby pro ty, kteří cestují. Nepopíratelně se dotýká všech oblastí národního života a má velký význam pro národní hospodářství každé země, protože přináší zahraniční měnu a poskytuje zaměstnání mnoha lidem. Existuje mnoho zemí, kde turismus hraje klíčovou roli jako nejdůležitější (nebo téměř jediný) zdroj příjmů. Turismus zahrnuje několik hlavních odvětví:

- ✓ **dopravní služby** jako jsou železniční, autobusové a letecké společnosti, společnosti zajišťující okružní a výletní plavby, taxislužby,
- ✓ **ubytovací služby**,
- ✓ **stravovací služby**,
- ✓ **zařízení pro volný čas a zábavu** včetně divadel, muzeí, galerií, zoologických zahrad, wildlife parků, sportovních center, zábavních parků, zahrad, historických domů atd.,
- ✓ **zprostředkovatelské služby** cestovních kanceláří a agentur a průvodců,
- ✓ **turistické organizace**, které uvádějí na trh a sledují kvalitu a rozvoj turistických regionů; zahrnují jak národní a regionální turistické organizace, tak zaměstnance místních informačních center.

Sezóna/hlavní sezóna je část roku, kdy většina turistů cestuje do různých destinací, zatímco **mimosezóna** označuje část roku, kdy cestuje menší počet lidí. Každá destinace se snaží

najít cesty, jak prodloužit svou hlavní sezónu s cílem zajistit vyšší příjmy a stabilnější pracovní místa.

Účastník cestovního ruchu, turista nebo také **návštěvník** (*visitor*) je osoba, která pobývá přechodně mimo místo svého běžného pobytu po dobu nepřesahující 12 měsíců, přičemž motivací není výdělečná činnost, ale cestuje nebo navštěvuje destinace pro potěšení a zůstává na místě přes noc v nějakém ubytovacím zařízení. Turisty můžeme definovat podle zvolené destinace, délky pobytu v destinaci, případně motivace k cestování, tedy účelu realizovaných aktivit. Podle destinace rozlišujeme **návštěvníka zahraničního** a **domácího**, podle délky pobytu **turistu** (s přenocováním ve veřejném nebo soukromém ubytovacím zařízení), **výletníka**, tj. osobu, která navštívenou destinaci opouští v den příjezdu, a **mezinárodního návštěvníka/výletníka**, tj. turistu, který přijíždí do země na výletní lodi, na kterou se vrací přespat každou noc, i když loď zůstává v přístavu několik dní. Podle motivace rozlišujeme osoby cestující na **dovolenou**, osoby na **služební cestě**, tj. cestující pracovně na obchodní jednání, konference ap. (nemají vliv na výběr destinace či termín, na druhou stranu jsou méně citliví na náklady, protože veškeré hradí vysílající společnost), **lázeňské hosty** cestující ze zdravotních důvodů, ať už je to léčba, rehabilitace nebo wellness, **náboženské poutníky** navštěvující posvátná místa či náboženské památky, osoby cestující za účelem studia či vzdělávání, návštěvy památek, výstav či festivalů, nákupů, poznávání místní kuchyně, za zážitky či dobrodružstvím ap.

Moderní turismus je výsledkem **ekonomického a sociálního pokroku**. Jeho nárůst byl umožněn vyššími reálnými příjmy, a tedy vyššími disponibilními příjmy, vyšším vzděláním, delší placenou dovolenou, rozvojem turistické infrastruktury (moderní rychlé a levné dopravní prostředky, levnější a rozmanitější turistická zařízení). Individuálně je pak podmínkou také dobrý zdravotní stav a samozřejmě touha cestovat. Na druhé straně, v některých zemích je cestování, zejména do zahraničí, značně omezeno, ať už jsou se to týká lidí, kterým je umožněno/zakázáno, nebo zemí.

Turismus přináší destinacím mnoho **pozitiv**, z nichž nejdůležitější jsou nové pracovní příležitosti a vyšší zaměstnanost, zejména v odvětví služeb spojených s cestovním ruchem kam patří dopravní služby, pohostinské služby a zábavní místa (divadla, hudební podniky, zábavní parky, kasina, nákupní centra, trhy apod). Z tohoto hlediska je cestovní ruch životně důležitý pro mnoho zemí, jako je např. Řecko, Španělsko, Egypt, Malajsie nebo Thajsko, a mnoho ostrovů, jako jsou Seychely, Bahamy, Maledivy nebo Filipíny. Rozvoj turismu také přispívá ke zvýšení péče o místní přírodní a kulturní dědictví, k zachování a obnově kulturních památek, ochraně přírodních památek, vzniku národních a přírodních parků, údržbě lesů, útesů a pláží atd., čímž pomáhá vytvářet a rozvíjet pocit hrdosti na místní přírodní a kulturní bohatství. Zvyšuje poptávku po místních výrobcích a produktech a slouží jako zdroj dalšího příjmu čímž přispívá ke zlepšení životní úrovně místních obyvatel. Rovněž přináší do destinací investice, které mohou být využity pro údržbu či posílení místní infrastruktury a služeb, může být zlepšena dostupnost, udržovány a obnovovány kulturně-historické památky a zlepšena celková kvalita životního prostředí. Snad nejpozitivnějším dopadem turismu je, že jeho rozvoj zvyšuje povědomí o životním prostředí, což vede ke zvýšení jeho ochrany.

Turismus však do destinací přináší i mnoho **negativ**. Na mnoha místech se stal velmi aktuálním problémem tzv. overturismu, tj. koncentrace téměř neúnosného počtu turistů, synonymy pro tento problém se staly zejména Benátky a Dubrovnik, a na našem území Praha a Český Krumlov. Nicméně, s problémy způsobenými velkým počtem přijíždějících turistů se potýká celá řada oblíbených destinací. Hlavní negativa zahrnují škody na životním prostředí způsobené hlukem, přelidněním a znečištěním, zpoždění na letištích, dopravní zácpy na silnicích, někdy i nekontrolovanou výstavbu hotelů, restaurací, kempů, parků atd. Nejvýraznější je poškozování přírody včetně lovu ohrožených zvířat a ryb, narušování přirozeného habitatu zvířat, devastace vegetace, zvýšená spotřeba vody, větší množství odpadů, vyšší množství škodlivých zplodin (výfukové plyny), ničení lesů požáry, graffiti na starobylých památkách, jejich poškozování či krádeže, ad. Také existuje reálné nebezpečí, že dojde k degradaci a přílišné komercializaci tradic a způsobu života, což zničí jejich autenticitu a hodnotu. Z pohledu místních obyvatel turismus rovněž zvyšuje ceny nemovitostí, zboží a služeb, což vede k nárůstu sociálních problémů v mnoha oblastech a způsobuje změny v tradičních kulturách. Značným negativem je rovněž sezónní charakter turismu, který je do značné míry závislý na ročním období což se odráží ve špatných pracovních podmínkách s negativními dopady na kvalitu služeb.

Nedávný vývoj směřuje k odlivu části účastníků masového turismu, produktu přelomu 60. a 70. let minulého století, k tzv. novému turismu založenému na myšlence odpovědného a ekologického, tzv. udržitelného turismu. Ten se nesnaží zastavit další rozvoj turismu, ale zajistit, aby rostl způsobem, který umožní turistům vidět a zažít to, co chtějí, aby byla uspokojena jejich přání a potřeby, ale tak, aby destinace a jejich atraktivita byly zachovány pro budoucí generace a aby společnost, kultura a životní prostředí destinací nebyly poškozeny nebo zničeny, aby byla zachována jejich kulturní integrita, biodiverzita a ekosystém. Důležitou roli při podpoře rozvoje odpovědného, udržitelného všeobecně dostupného turismu, se zvláštním zřetelem na zájmy rozvojových zemí, hraje UNWTO. Organizace také podporuje implementaci Globálního etického kodexu cestovního ruchu, jehož cílem je zajistit, aby členské země, turistické destinace a podniky maximalizovaly pozitivní ekonomické, sociální a kulturní dopady turismu. Zároveň by měly být minimalizovány jeho negativní sociální a environmentální dopady. Udržitelný turismus je stále populárnější, protože si lidé začínají uvědomovat ničivé účinky, které může turismus mít jak na destinace, tak na místní komunity.

Nové trendy několika posledních dekad zahrnují **více krátkodobých dovolených** (často zahraničních), druhé a třetí dovolené, popularitu vzdělávacích, venkovských, aktivních, adrenalinových, exotických a all-inclusive dovolených. Posledně uvedené jsou stále populárnější zejména díky iluzi štědrosti, kterou nabízejí. Došlo také k nárůstu společností, které se zaměřují na tzv. **niche market**, tedy úzký segment klientů, kteří vyžadují vysoce specializovaný produkt či službu vyplývající z jejich specifických zájmů či aktivit. Současní turisté mají vyšší disponibilní příjem, více volného času, jsou vzdělanější a mají sofistikovanější vkus. Ve srovnání s minulostí tedy roste poptávka po kvalitním produktu. Turisté požadují kvalitnější výrobky a služby a nevdají jim za ně platit. Výrazně se také zvyšuje cestování tzv. **grey panthers**, tj. populace sice stárne, ale starší lidé zůstávají zdraví a fit, mají peníze a čas a jsou ochotni cestovat bez ohledu na roční období. S vynálezem a rozvojem e-obchodu se turistické produkty staly jednou z nejobchodovanějších položek na internetu, různé online zdroje umožňují efektivní a relativně levné rezervace dopravy (zejména letů) i ubytování.

Bariéry bránící rozvoji turismu vyplývají ze současné politické, sociální a kulturní situace země nebo jednotlivců, kteří chtějí cestovat. Tyto překážky zahrnují čas, který je k dispozici na cestu, předpokládané náklady, požadavky na bezpečnost, politickou situaci doma i v cílové destinaci, image destinace atd. Některé turistické destinace ztrácí, jiné získávají popularitu kvůli měnícímu se vkusu turistů.

V posledních desetiletích došlo k několika událostem, které rozvoj turismu významně negativně ovlivnily. Tsunami způsobená zemětřesením zasáhla 26. prosince 2004 asijské země v Indickém oceánu a způsobila ztrátu desítek tisíc životů, včetně mnoha turistů. Katastrofa turismus v oblasti někde úplně zastavila, jinde „jen“ výrazně omezila. Další výrazné zpomalení turismu bylo způsobeno ekonomickou recesí koncem prvního desetiletí tohoto století, počínaje červnem 2008. Zřejmě největší vliv na další rozvoj turismu, zejména v oblasti bezpečnosti, měly útoky z 11. září 2001 ve Spojených státech a bombové útoky v turistických destinacích, např. v letech 2002 a 2005 na Bali nebo v letech 2004, 2005 a 2006 v Egyptě. Jedním z nejhroších incidentů byla letecká katastrofa charterového letu nad Sinají v říjnu 2015. Významnou překážkou v nedávné době byla epidemie covidu a s ní spojené restriktce zavedené většinou států, které na čas téměř úplně zastavily a poté významně omezily možnosti cestování. Přesto statistiky ukazují pokračující nárůst počtu turistů. Pro mnoho lidí jsou dovolená a cestování stále více považovány spíše za nutnost než za luxus, což se odráží v počtu turistů.

Ačkoliv dlouhodobé prognózy rozvoje turismu předpokládají setrvalý růst, ve skutečnosti je tento jen obtížně predikovatelný. Ukazuje se, že růst turismu je ovlivňován několika vzájemně provázanými a podmiňujícími se faktory:

- aktuálním ekonomickým vývojem (periodické zpomalování některých klíčových ekonomik vyspělých zemí),
- následky globálního politického vývoje, mimo jiné latentní hrozby terorismu, které se promítají i do životního způsobu a významně ovlivňují chování spotřebitelů,
- kontinuálními změnami v rámci dlouhodobějších trendů trávení volného času a spotřeby ve vyspělých zemích,
- prudkým rozvojem (informačních) technologií, které ve spojení s předcházejícími dvěma trendy vedou k poklesu služebních a obchodních cest.

UNWTO uvádí následujících deset destinací jako nejnavštěvovanější z hlediska počtu mezinárodních příjezdů: Francie (2016: 86,2 milionů; 2021: 48,4; 2022: ?), Spojené státy (2016: 84; 2021: 22,1; 2022: 50,9), Španělsko (2016: 75,6; 2021: 21,2; 2022: 71,7), Čína (2016: 59,3; 2021: ?; 2022: ?), Itálie (2016: 52,5; 2021: 26,9; 2022: 49,8), Spojené království (2016: 35,8; 2021: 6,3; 2022: ?), Německo (2016: 35,6; 2021: 11,7; 2022: 28,5), Mexiko (2016: 35,0; 2021: 31,9; 2022: 38,3), Thajsko (2016: 32,6; 2021: ?; 2022: ?) a Turecko (2016: 32,0; 2021: 29,9; 2022: 50,5).

Hnacími motory všech nových trendů jsou demografické změny ve společnosti, rostoucí informovanost a růst bohatství, kterým společnost disponuje. Tyto faktory se neustále míchají se spotřebitelskými preferencemi a dělají tak turismus do budoucna jen velmi těžko predikovatelným. Současný turista vykazuje následující charakteristiky:

- zkušenost: má více cestovních zážitků, je náročnější na kvalitu, je vzdělanější, má zvláštní zájmy, požaduje více zábavy, dobrodružství a rozmanitý výběr

- flexibilita: je spontánní, nepředvídatelný, dovolenou méně plánuje, mění způsob a posouvá čas rezervací (zájezdů, dopravních prostředků)
- nezávislost: sám řídí svůj volný čas, je ochotný více riskovat, chce se odlišovat od davu
- nové hodnoty: je ohleduplný k životnímu prostředí, vnímavější, klade důraz na požitky z cestování, oceňuje rozdílnost destinací, touží po autenticitě
- nový životní styl: má flexibilní pracovní dobu, vyšší příjmy, více volného času, klade důraz na zdravý životní styl, upřednostňuje častější a kratší dovolené
- demografické změny: stárnutí populace, menší počet členů domácnosti, více osob žijících single nebo v páru bez dětí.

Pro rozvoj turismu je nezbytné splnit tři základní podmínky – zachovat bezpečnost v dané destinaci, vytvořit dostatečný fond volného času a zajistit přiměřené disponibilní důchody. Další faktory zahrnují růst počtu obyvatelstva, zlepšování jejich zdravotního stavu a zvyšování vzdělanosti, která postupně překonává jazykové bariéry a podněcuje touhu po poznání nových míst, kultur a prožití neobvyklých zážitků. Podnětem pro rozvoj turismu je i rozšiřování moderních technologií, které umožňují bezproblémovou komunikaci a rychlé překonání vzdáleností. V hierarchii potřeb člověka se turismus postupně přesunuje z potřeb luxusních a zbytných do potřeb běžných, které jsou nedílnou součástí jeho spokojeného života. Podíl obyvatelstva na turismu patří k důležitým měřítkům životní úrovně dané země.

Hlavní kritéria při výběru turistické destinace:

- bezpečnost
- cena
- podnebí
- přírodní atraktivita
- historická atraktivita
- vzdálenost destinace
- jídlo a pití
- setkání s novými lidmi
- zábava
- sportovní možnosti
- zábavné možnosti pro děti
- jazyk
- životní náklady.

Kulturní dědictví jako základ kulturního turismu

Pojem kulturní dědictví prošel v posledních desetiletích významnou změnou. Koncept dědictví, původně označující výhradně monumentální kulturní pozůstatky, začal postupně zahrnovat nové kategorie, jako nehmotné, etnografické nebo průmyslové dědictví. **Kulturní dědictví** je tedy široký pojem a zahrnuje kulturní i přírodní prostředí. Skládá se z hmotných i nehmotných památek vytvořených našimi předky, které podávají svědectví o historii, kultuře a každodenním životě a byly zachovány ve svém původním prostředí, které bychom rádi zachovali a předali budoucím generacím. Kulturní dědictví je tedy nejen obrazem minulosti, ale i současnosti a zároveň ovlivňuje budoucí vývoj, může přispět ke stabilitě, růstu a hospodářskému rozvoji. Zahrnuje mnoho různých hodnot – kulturní, přírodní, historické, architektonické, archeologické i geologické. Kulturní dědictví zahrnuje hmotnou (budovy, památky, krajiny, knihy, umělecká díla a artefakty) i nehmotnou kulturu (folklór, tradice, jazyk, znalosti, písně, hudba, tanec, kuchyni, řemesla, festivaly). Není obnovitelným zdrojem, je dáno historicky a geograficky a nemůže být snadno či v krátké době vytvořeno, a proto by mělo být zachováno co nejúčinnějším způsobem.

Kulturní dědictví je dlouhodobě předmětem zájmu mezinárodní organizace UNESCO. *Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví* (podepsaná v roce 1972 v Paříži), zavazuje jednotlivé státy k zachování kulturního a přírodního dědictví a k jeho předání budoucím generacím, protože je nenahraditelným zdrojem života a inspirace. V březnu 2023 bylo na seznamu evidováno celkem 1.157 míst světového dědictví, které mají mimořádný kulturní nebo přírodní význam pro společné dědictví lidstva, z nich je 900 položek kulturního, 218 přírodního a 39 smíšeného charakteru ve 167 státech světa. Každá z těchto lokalit je považována za důležitou pro mezinárodní společenství. Itálie je s 58 zápisy domovem největšího počtu památek UNESCO.

Článek 1 *Úmluvy* definuje **kulturní dědictví** jako:

- **památky**, tj. architektonická díla, monumentální sochařská a malířská díla, prvky nebo stavby archeologické povahy, nápisy, jeskynní obydlí a kombinace prvků, které mají mimořádnou univerzální hodnotu z hlediska historie, umění nebo vědy,
- **skupiny budov**, tj. skupiny oddělených či spojených budov, které mají z důvodu své architektury, homogenity či umístění v krajině výjimečnou univerzální hodnotou z hlediska historie, umění nebo vědy,
- **lokality**, tj. výtvořky člověka či kombinovaná díla přírody a člověka a oblasti zahrnující archeologická naleziště, která mají mimořádnou univerzální hodnotu z historického, estetického, etnologického nebo antropologického hlediska.

Rozlišujeme dvě základní skupiny kulturního dědictví:

- **hmotné** kulturní dědictví, které lze dále rozdělit na:
 - movité kulturní dědictví (obrazy, sochy, mince, rukopisy atd.),
 - nemovité kulturní dědictví (památky, archeologická naleziště, národní a historické památníky, kostely, mosty atd.),
 - podmořské kulturní dědictví (vraky lodí, podvodní ruiny a města),
- **nehmotné** kulturní dědictví (jazyk, hudba, písně, ústní tradice, tanec, rituály atd.).

Organizace UNESCO věnuje pozornost i nehmotnému kulturnímu dědictví. To je díky své nehmotné podstatě, kdy je nelze uchovat ve fyzické podobě, ale pouze zažít, v současném globalizovaném světě stále více ohrožováno zánikem. A tak byla v roce 2003 přijata *Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví*, která nejen přispívá k jeho uchování, ale rovněž vytváří předpoklady pro jeho poznávání v rámci kulturního turismu. Kulturní interakce z takovýcho setkání a vedení dialogu vytváří porozumění a podporuje toleranci a mír.

Článek 2 *Úmluvy* definuje **nehmotné kulturní dědictví** jako:

- ústní tradice a vyjádření, včetně jazyka,
- hudba a interpretační umění,
- společenské hodnoty, zvyky, praktiky, rituály a slavnostní události,
- vědomosti a zkušenosti týkající se přírody a vesmíru,
- řemesla a tradiční řemeslné dovednosti,
- **kuchyni.**

Přírodní dědictví, včetně kulturně významné krajiny a biologické rozmanitosti, je další důležitou součástí kulturního dědictví společnosti. Zahrnuje krajinu a přírodní prostředí (lesy, hory, jezera, řeky, jeskyně atd.) včetně flóry a fauny, jakož i geologické prvky (včetně mineralogických, geomorfologických, paleontologických atd.). Tento druh památek často slouží jako důležitá součást turismu a přitahuje mnoho návštěvníků ze zahraničí i místních obyvatel.

Článek 2 *Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví* definuje **přírodní dědictví** jako:

- **přírodní prvky**, tj. fyzické a biologické útvary nebo skupiny těchto útvarů, které mají mimořádnou světovou hodnotu z estetického nebo vědeckého hlediska,
- **geologické a fyziografické útvary** a přesně vymezené oblasti, které tvoří přirozené stanoviště ohrožených druhů živočichů a rostlin mimořádné světové hodnoty z hlediska vědy nebo ochrany,
- **přírodní lokality** nebo přesně vymezené přírodní oblasti mimořádné univerzální hodnoty z hlediska vědy, ochrany přírody nebo přírodních krás.

Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (přijata v roce 1992 ve Vallettě, Malta) považuje všechny pozůstatky a předměty a jakékoli další stopy lidstva z minulých období za **archeologické dědictví**. Je zdrojem evropské kolektivní paměti i nástrojem historického a vědeckého studia. Zachování a studium archeologického dědictví pomáhá sledovat historii lidstva a jeho vztah k přírodnímu prostředí. Archeologické dědictví zahrnuje konstrukce, stavby, skupiny staveb, zastavěné oblasti, movité předměty a další památky, jakož i jejich souvislosti. Archeologické dědictví tvoří základní záznam minulých lidských činností. Jeho ochrana a řádná správa jsou proto nezbytné k tomu, aby ho vědci mohli studovat a interpretovat jménem a ve prospěch současných a budoucích generací.

Souhrnně lze konstatovat, že kulturní dědictví je soubor hmotných i nehmotných památek a jejich pozůstatků vytvořených našimi předky, které podávají svědectví o historii, kultuře a každodenním životě, byly zachovány ve svém původním prostředí, které bychom rádi zachovali a předali budoucím generacím. Kulturní dědictví zahrnuje hmatatelné důkazy minulosti, jako jsou památky (budovy, archeologické nálezy, sochy), místa (s památkami

významných událostí), artefakty (umělecká díla, sbírky) atd. a nehmotné doklady, tj. jazyk, folklór (ústní tradice, zvyky a rituály), tradiční řemesla, kulinární umění a gastronomii atd.

Způsoby ochrany kulturního dědictví

V České republice existuje několik různých druhů i stupňů ochrany kulturního dědictví, primárně se jedná o ochranu individuální a územní. Individuální ochrana se vztahuje na vybranou movitou či nemovitou kulturní památku, zatímco územní ochrana se týká celkové plochy. U individuální ochrany dále rozlišujeme ochranu kulturní památky a zvýšenou právní ochranu národní kulturní památky. U ochrany územní rozlišujeme ochranu památkové rezervace (nejčastěji historická jádra měst) a ochranu památkové zóny. K jejich ochraně může být dále vymezeno ochranné pásmo. V České republice je registrováno necelých 40 000 nemovitých kulturních památek, z toho je více než 300 nemovitostí národními kulturními památkami. Aktuální počet movitých kulturních památek není znám ani Národnímu památkovému ústavu, evidenční počet se blíží 100 000. Památka nikdy není samostatným, vytrženým objektem bez kontextu, není ničím, co je dané pouze vzácností výskytu či stářím objektu. Velice důležitý je celkový rámec a památka trpí, pokud je například bezohledně obestavěna či neadekvátně využívána. (Dalším způsobem ochrany kulturního dědictví je jeho evidence a stanovení povinností občanů a vlastníků kulturních památek.)

Kulturními památkami jsou nemovité a movité věci, případně jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti jako projev tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, které vykazují historickou, uměleckou, vědeckou nebo technickou hodnotu, nebo které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem. O prohlášení věci za kulturní památku rozhoduje Ministerstvo kultury. Kulturní památky se zapisují do *Ústředního seznamu kulturních památek České republiky*, který vede Národní památkový ústav, odborná organizace státní památkové péče (zákon České národní rady o památkové péči č. 20/1987 Sb.).

Existuje několik způsobů dělení historických památek, například podle uměleckých slohů, místa vzniku, druhu, povahy (movité a nemovité), významu (umělecké, historické) a účelu (obránné, sídelní, církevní). Můžeme je dělit na památky:

- ✓ architektonické, které dále dělíme na světské (profánní; hrady, zámky, paláce, domy, tvrze, historická jádra měst, městskou architekturu, vojenské památky ad.) a církevní (sakraální; chrámy, katedrály, kláštery, kostely, kaple, rotundy, synagogy, (židovské) hřbitovy, betlémy ad.),
- ✓ sochy, sousoší, kašny a drobná kamenická díla,
- ✓ lidová architektura, jejíž prvky jsou mnohdy zakomponovány do muzeí lidové architektury v přírodě neboli skansenů,
- ✓ technické (větrné a vodní mlýny, vodní kanály, sýpky, továrny).

Kulturní památky, které tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa, prohlašuje vláda České republiky za **národní kulturní památky** a stanoví podmínky jejich ochrany. Toto prohlášení má formu nařízení vlády a vyhlašuje se ve Sbírce zákonů.

V *Ústředním seznamu kulturních památek* je dnes zapsáno přes 300 národních kulturních památek (jednotlivých staveb, areálů či movitých předmětů nebo jejich souborů) od těch nejstarších (například archeologické naleziště Dolní Věstonice včetně souboru nejvýznamnějších nálezů z období kultury lovců mamutů, hradiště a keltské oppidum Závist) přes památky středověké (Karlův most, Anežský klášter, hrad Pernštejn či soubor gotických soch z období krásného slohu v českých zemích) a novověké (zámek Opočno nebo vila Tugendhat v Brně) až po památky z konce 20. století (hotel a televizní vysílač na Ještědu).

Výčet národních kulturních památek je velmi rozmanitý i druhově. Ačkoliv větší zastoupení mají hrady, zámky, kostely a kláštery, nechybí ani památky lidové architektury (Fojtství ve Velkých Karlovicích nebo Dlaskův statek v Dolánkách), stavby dopravní (koněspřežní železnice České Budějovice – Linec nebo empírový řetězový most v Stádlci) nebo průmyslové (čistírna odpadních vod v Praze-Bubenči nebo průmyslový areál Dolu Hlubina, koksovny a vysokých pecí Vítkovických železáren). Ve výčtu nechybějí významné pomníky a památníky (pomník sv. Václava v Praze, Královské pole s pomníkem Přemysla Oráče ve Stadicích nebo památník vyhlazení Lidic). Součástí seznamu jsou samozřejmě i památky movité, kterých však je pouze dvacet šest. Také jejich výběr je rozmanitý, od asi neznámějších korunovačních klenotů a ostatkové skříně sv. Maura přes zlomek latinského překladu kroniky tak řečeného Dalimila a Třebechovický betlém po železniční motorový vůz Slovenská strela (Kopřivnice).

Území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých památek, případně archeologických nálezů, může být jako celek na základě nařízení vlády ČR prohlášeno **památkovou rezervací**. Jedná se o nejcennější uceleně dochovaná území s řadou kulturních památek, která u nás můžeme najít. Jsou to území s větší historickou kompaktní zástavbou a nenarušenou urbanistickou strukturou. Mají tedy kompaktní historický půdorys a zástavbu v původních objemech a tvarech včetně dochovaných fasád většiny historických staveb a obvykle také vnitřní prostorové řešení v co největší autenticitě. Důležitou součástí jsou jejich veřejná prostranství a výtvarné doplňky, zachované historické zahrady a parky, drobná architektura apod. Památkovými rezervacemi byla prohlášována zejména historická jádra měst (např. Praha, Český Krumlov, Telč, Kutná Hora).

Území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty, mohou být Ministerstvem kultury vyhlášeny **památkovou zónou**. Vzhledem k tomu, že historické památky často tvoří nedílný celek s okolní krajinou, vyhláší Ministerstvo kultury za památkové zóny zejména určitá území krajinných celků významná pro svou kulturní, historickou a přírodní charakteristiku. Poprvé se tak stalo v případě území bojiště bitvy u Slavkova a Lednicko-valtického areálu. Památkové zóny mívají většinou dobře dochovaný půdorys a obvykle i hmotovou skladbu zástavby, ovšem jejich architektonický obraz nemusí být tak ucelený, jako je tomu v rezervacích. Stojí v nich totiž méně kulturních památek a některé části zóny mohly být v minulosti narušeny nějakým rozsáhlejším rušivým zásahem. Smyslem památkové regulace je zajištění uchování charakteru sídla a zajištění toho, aby se případná nová zástavba podřizovala charakteru prostředí a nezpůsobovala jeho narušení. Na rozdíl od památkových rezervací jsou nové památkové zóny vyhlášovány i v současnosti.

Mezi městskými památkovými zónami převažují městská jádra středověkého původu, ale jsou zastoupena i renesanční horní města (Horní Blatná, Jiřetín pod Jedlovou), města barokní a klasicistní (Nový Bor, Jablonec nad Nisou), lázeňská (Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Luhačovice) nebo urbánní celky spojené v minulosti s rozvojem města v souvislosti s průmyslovou výrobou (Vítkovice a Přívoz v Ostravě) a výstavbou nájemních bytů (části Karlína, Vršovic, Žižkova, Nuslí, Smíchova, Dejvic). Nechybějí ani novodobé obytné a vilové čtvrti z 20. století (plzeňský Lochotín, pražská Ořechovka), dělnické kolonie (Brumov) nebo výrobní a zpracovatelská předměstí (Pražské předměstí v Žatci). Výjimečně jsou zastoupena sídliště založená v období druhé světové války (Osada v Horním Litvínově) nebo po ní (ostravská Poruba, svěbytný celek tzv. socialistického realismu z 50. let 20. století).

Pro vesnická sídla je charakteristické drobnější měřítko a sepětí s místním přírodním prostředím, které ovlivnilo použité stavební materiály a často i podobu zástavby či její architektonické detaily. Na území České republiky se prolínají nejrůznější stavební tradice, a proto se i dochované uceleně chráněné vesnice až pozoruhodně liší. Vykreslují obraz typologické, konstrukční, uměleckořemeslné i kulturní bohatosti – od mohutných patrových roubených a polohrázděných domů na západě a severu Čech přes zděné dvorce jihočeského selského baroka po hliněné domy jižní Moravy. Jiné regiony byly charakteristické skromnějšími roubenkami – například Valašsko, hospodářsky méně bohaté části středních Čech nebo Podkrkonoší. Mezi vesnickými památkovými rezervacemi a vesnickými památkovými zónami je někdy na první dojem menší rozdíl než v případě měst; koncentrace architektonicky a konstrukčně cenných staveb a hodnot v nich může být téměř stejná. Tato památková území dokládají bohatost stavebních a typologických forem venkovské zástavby a svědčí o péči mnoha vlastníků využívajících autenticky dochované objekty, které v mnoha regionech nenávratně zmizely.

Specifickou kategorií jsou krajinné památkové zóny. Jedná se o takovou část krajiny, jejíž podoba byla v podstatné míře ovlivněna vědomou historickou činností člověka. Tímto faktorem se liší od chráněných krajinných území, jejichž prioritou je ochrana přírodního dění a zachovalé krajinné a přírodní složky nepoznamenané lidskou činností. Krajinné památkové zóny jsou chráněné primárně jejich pro kulturní hodnoty. Patří k nim např. významná poutní místa (Římovsko, Libějovicko-Lomecko), architektonicky komponované krajiny s cestami, alejemi a souvisejícími stavbami (Novohradsko, Chudenicko), kulturní krajina kolem vesnic, dokládající vývoj zemědělského hospodaření včetně rybníčních soustav (Zahrádecko), oblasti s pozůstatky hornické činnosti (Jáchymov, Krupka) či krajiny memoriální, které jsou připomínkou významných bitev (bojiště u Hradce Králové, u Slavkova nebo u Chlumce).

V České republice je dnes **přes šest set** plošně chráněných urbanistických celků. Mezi nimi je 39 městských památkových rezervací, 61 vesnických památkových rezervací a devět archeologických památkových rezervací (Slavnickovská Libice, Pohansko nebo Oppidum Třisov), 255 městských památkových zón a 215 vesnických památkových zón. K nim dále patří jako specifická památková rezervace komponovaný areál na Kuksu, unikátní barokní lázeňský a duchovní areál včetně tzv. Braunova Betléma, jedinečné sochařské rezervace představující špičku evropského barokního sochařství v plném měřítku. Dalšími specifickými rezervacemi jsou technická památková rezervace Stará Huť v Josefovském údolí u Olomučan (Adamov), památkové rezervace vybraných částí měst Františkovy Lázně, Cheb, Karlovy Vary

a Mariánské Lázně a obce Valeč s lázeňskou kulturní krajinou a 25 krajinných památkových zón. I v evropském kontextu je tento způsob a rozsah ochrany uceleně dochovaného dědictví jedinečný.

Vyžaduje-li to ochrana nemovité kulturní památky, může být k ochraně kulturních či národních kulturních památek, památkových rezervací či památkových zón vyhlášeno **ochranné pásmo**, ve kterém může být omezena či zakázána určitá činnost nebo mohou být učiněna jiná vhodná opatření. Ochranné pásmo zamezuje tomu, aby v těsném sousedství chráněného území vznikaly nevhodné novostavby, a tak předchází optickému znehodnocení pohledu na chráněné sídlo.

Nabídka v turismu

Předpokladem pro rozvoj turismu je nabídka kvalitního produktu, jejíž charakter a rozsah jsou podmíněny **primární nabídkou** nebo také primárním potenciálem destinace. Primární nabídku tvoří přírodní a kulturně-historický potenciál neboli přírodní a kulturně-historické předpoklady, souhrnně označované jako **lokalizační předpoklady** turismu.

Přírodní předpoklady cestovního ruchu, resp. **přírodní potenciál**, zahrnují krajinu s jejím reliéfem, pozoruhodnostmi a útvary (pohoří, roviny, osamělé skalní útvary, skalní města, sopky, jeskyně, propasti atd.), vodstvím (vodní plochy a vodní toky – moře, oceány, jezera, vodopády, přehrady atd.) a přírodními zdroji, dále klima, flóru a faunu. Jeden z rozhodujících vlivů na lokalizaci, rozsah a intenzitu rekreačních pobytů mají hydrologické podmínky, např. u nás je více než 20 % turistické ubytovací základny soustředěno kolem vodních ploch a toků, v Chorvatsku více než 75 % ubytovacích kapacit leží u moře, ve Francii kolem 55 % ad.

Kulturně-historické předpoklady, resp. **kulturně-historický potenciál**, jsou výsledkem zásahu člověka do krajiny. Zahrnuje kulturně historické památky a soubory, skanzeny a muzea, lázně, kulturní, sportovní a církevní akce a události, kongresy a konference, veletrhy a tematické trhy, místní produkty apod. Ve srovnání s přírodním potenciálem je kulturně-historický potenciál lokalizován převážně bodově a plní doplňkovou funkci k atraktivitám přírodního charakteru. Lze ho rozdělit na kulturně-historické památky (architektonické, technické, památníky, pomníky ad.), kulturní zařízení plnící jak funkci poznávací, tak společenskou (muzea, galerie, divadla, kluby, hvězdárny, planetária) a společenské akce (kulturní – koncerty, festivaly, folklorní akce, sportovní, výstavní ad.). Kulturně-historické památky jsou významným motivačním faktorem při výběru produktu, jak v domácím, tak v mezinárodním měřítku.

Od primární nabídky je odvozena **sekundární nabídka** nebo také sekundární potenciál destinace, případně **realizační předpoklady** turismu. Sekundární nabídka zahrnuje všechny druhy zařízení a jejich služby, které mají klienti k dispozici. Jejich rozsah a struktura představuje předpoklady nezbytné pro rozvinutí primárního potenciálu. Sekundární nabídka zahrnuje ubytovací a stravovací zařízení, dopravní infrastrukturu (včetně dopravy usnadňující pohyb přímo v destinaci či umožňující sportovně-rekreační vyžití; běžkařské trati, turistické trasy (cca 40.000 km), naučné stezky (cca 350), tematické stezky, cyklotrasy, lanovky ad.), sportovně rekreační zařízení, turistickou infrastrukturu (cestovní kanceláře, turistická

informační centra, směnárny, herny, společensko-zábavní centra, veletržní areály, kongresová centra) a sociální a technickou infrastrukturu.

Mimo lokalizačních a realizačních předpokladů ovlivňují nabídku v turismu a jeho rozvoj také tzv. **selektivní předpoklady**. Ty se člení na předpoklady **politické** (politická stabilita/ nestabilita, válka, terorismus, bezpečnostní situace atd.), **demografické** (hustota a věková struktura obyvatelstva), **urbanizační** (hustota a velikost sídel, zástavba sídel, bytový fond), **sociologické** (ekonomické aktivity, sociální příslušnost, vzdělání, průměrný příjem, životní styl), **administrativní** (vízová politika, možnost pohybu po území), **personální** (profesionalita ve službách) a **ekologické** (kvalita životního prostředí).

Z mezinárodního hlediska představují nejvyšší stupeň atraktivity destinace kulturně-historické památky zařazené na seznam světového dědictví UNESCO. V březnu 2023 bylo na seznamu evidováno celkem 1.157 položek, z toho 900 položek kulturního, 218 přírodního a 39 smíšeného charakteru ve 167 státech světa. Nejvíce památek světového dědictví se nachází v **Itálii** (58), **Číně** (56), **Německu** (51), **Španělsku** (49), **Francii** (49), **Indii** (40), **Mexiku** (35), **Spojeném království** (32), **Ruské federaci** (30) a **Íránu** (26). Česká republika má těchto památek 16, což je vzhledem k rozloze země úctyhodný, až překvapivý počet. V přepočtu památek na velikost a rozlohu země se řadí Česká republika mezi světovou špičku. Ministerstvo kultury se snaží do tohoto Seznamu prosadit i další kulturní památky na našem území formou tzv. Indikativního seznamu.

Historické jádro Prahy, zapsané v roce 1992, představuje unikátní celek historických pražských měst Starého Města, Josefova, Nového Města, Vyšehradu, Malé Strany a Hradčan s dominantou Pražského hradu, Karlovým mostem a bezpočtem kostelů a paláců. Velkorysé středověké založení Nového Města v návaznosti na starší urbanistickou strukturu a dochované architektonické bohatství svědčí o uměleckém, společenském a kulturním vlivu města od středověku do současnosti. Zápis byl v roce 2010 rozšířen o areál zámeckého parku v Průhonicích.

Historické jádro Českého Krumlova bylo zapsáno na Seznam v roce 1992 v rozsahu městské památkové rezervace s početným souborem významných architektonických památek. Je reprezentantem mimořádně intaktně dochovaného středověkého feudálního města, které se rozvinulo podél meandrů řeky Vltavy ve vazbě na gotický hrad, postupně přestavěný na velkolepý zámek s cennými renesančními a barokními částmi.

Historické jádro Telče bylo zapsáno na Seznam v roce 1992 v rozsahu městské památkové rezervace představující jedinečné celistvě dochované drobnější středověké město s vodním opevněním, dominantním zámekem dochovaným v podobě pozdně gotických a renesančních přestaveb a s mimořádně působivými frontami městských domů renesančního a barokního tvarosloví kolem náměstí.

Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře, zapsaný v roce 1994, byl vystavěn na počátku 18. století z podnětu opata zdejšího cisterciáckého kláštera. Autorem jedinečného půdorysného a hmotového řešení kostela a celého areálu byl geniální architekt Jan Blažej Santini-Aichel, představitel českého gotizujícího baroka.

Historické jádro Kutné Hory s kostelem sv. Barbory a katedrálou Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci bylo zapsáno na Seznam v roce 1995 v rozsahu městské památkové rezervace a katedrály v předměstí Sedlec. Kutná Hora představuje středověké královské město, jehož prosperita a výstavnost byla podmíněna bohatstvím stříbrných dolů. Kostel sv. Barbory katedrálního typu je jedním z pokladů pozdně středověké vrcholné gotické architektury, stejně jako gotický cisterciácký chrám v Sedlci, invenčně opravený na počátku 18. století Janem Blažejem Santinim-Aichlem v duchu českého gotizujícího baroka.

Kulturní krajina Lednice-Valtice byla zapsána v roce 1996 v rozsahu krajinné památkové zóny. Svými 200 km² je jedním z největších člověkem koncepčně upravených areálů v Evropě. Byla vytvořena v průběhu 17.-20. století na panství rodu Liechtensteinů. Spolu s barokním zámekem ve Valticích a klasicistním a novogoticky přestavěným zámekem v Lednici obsahuje množství dalších cenných klasicistních a romantických staveb usazených v krajinně upravené podle principů romantického krajinářství.

Zahrady a zámek v Kroměříži byly zapsány v roce 1998 v rozsahu národní kulturní památky arcibiskupský zámek v Kroměříži s Podzámeckou a Květnou zahradou. Celek reprezentuje výjimečně celistvý obraz barokního sídla olomouckého biskupství se zahradami založenými podle vrcholně barokních principů.

Vesnice Holašovice byla zapsána v roce 1998 v rozsahu památkové rezervace a reprezentuje mimořádně celistvě dochované historické jádro vesnice s pravidelným středověkým založením a početným souborem zděných vesnických staveb z 18.-19. století. Je reprezentantem v evropském regionu zcela jedinečného stylu tzv. jihočeského lidového baroka.

Zámek v Litomyšli byl zapsán v roce 1999 v rozsahu národní kulturní památky, která je charakteristickou ukázkou renesančního zámku s arkádovým nádvořím, typem sídla se svébytným výrazem daným místními uměleckými vlivy rozvíjejícími italské podněty. Zámek s kvalitní výzdobou obsahuje i mladší barokní zásahy z 18. století a spolu s komplexem hospodářských staveb dokládá obraz feudálního sídla své doby.

Sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci byl zapsán v roce 2000 jako část souboru národní kulturní památky Soubor sloupů a kašen v Olomouci. Sloup představuje vrcholný příklad památníku morových epidemií, uměleckého díla charakteristického pro prostředí evropských měst v období baroka. Jeho monumentální zjev je přitom syntézou architektonického hmotového pojetí s vnitřní kaplí a vertikálního řešení s početnou skupinou soch mimořádné umělecké hodnoty. Byl postaven v polovině 18. století jako kompoziční vrchol celku barokních děl na Horním náměstí historické moravské metropole.

Vila Tugendhat v Brně byla zapsána na Seznam v roce 2001 v rozsahu národní kulturní památky. Je vynikajícím příkladem světové funkcionalistické architektury, jedním z klíčových děl architekta Miese van der Rohe. Ve své době byla ztělesněním moderních názorů na bydlení ve vzájemně se prostupujících prostorech, s těsnou vazbou na přilehlou zahradu, s využitím moderních stavebních postupů a konstrukčních principů při vysoké kvalitě použitých materiálů. Stavba se stala symbolem moderní brněnské architektury a ovlivnila názory na obytný prostor.

Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa v Třebíči byla zapsána v roce 2003 v rozsahu části městské památkové zóny v Třebíči. Zahrnuje bývalou židovskou čtvrť Zámostí, židovský hřbitov severně od této čtvrti a kostel sv. Prokopa jako součást bývalého kláštera benediktinů (severozápadně od židovské čtvrti). Soubor je vzácným příkladem dlouhodobé pokojné koexistence dvou kultur v moravském feudálním městě. Židovská čtvrť, mimořádně uceleně zachovaná v působivém prostředí mezi řekou a skalním masívem severně od vlastního centra Třebíče, se rozvíjela od středověku do 20. století. Její podoba dokládá urbanistický vývoj židovských čtvrtí, jejich postupné zahušťování i vnější proměny staveb, z nichž řada má dochované renesanční či barokní jádro. Románsko-gotická bazilika sv. Prokopa je obdivuhodnou uměleckou syntézou konstrukčních a výtvarných principů evropské architektury 1. poloviny 13. století, svým vybavením a ztvárněním v jihomoravském prostředí této doby zcela ojedinělou. Zápis byl v roce 2018 rozšířen o areál zámku Třebíč, národní kulturní památku, který vznikl přestavbou původního benediktinského kláštera v průběhu 16. století.

Hornická krajina Erzgebirge/Krušnohoří byla zapsána v roce 2019 společně se spolkovou zemí Sasko. Je unikátním dokladem krajiny formované v průběhu více než 800 let intenzivní soustavnou těžbou a zpracováním rud s využitím inovací a vynálezů v oblasti báňských a hutních technologií. Hornická krajina s jedinečnými podzemními i nadzemními montánními památkami a hustou sítí horních měst dokládá obrovský vliv, který měla tato oblast na rozvoj hornictví a hutnictví po celém světě. Z 22 součástí se jich pět nachází na české straně Krušných hor a byly zapsány v rozsahu krajinných památkových zón Jáchymov, Abertamy – Boží Dar – Horní Blatná, Krupka, Mědník a národní kulturní památka Rudá věž smrti.

Národní hřebčín Kladruby nad Labem byl zapsán na Seznam v roce 2019 v rozsahu národních kulturních památek hřebčín a kmenové stádo běloušů včetně okolních pastvin, uměle zbudovaných vodních kanálů a přímých komunikací lemovaných alejemi jako doklad spojení díla přírody a člověka v zachovalé předindustriální podobě. Reprezentuje významný fenomén lidské civilizace, kterým byl po staletí specializovaným chov ceremoniálních, reprezentativních koní, tzv. starokladrubských běloušů, kteří představují celosvětově unikátní podobu barokního koně, který se nevyskytuje v žádném jiném hřebčíně světa.

Slavná lázeňská města Evropy byla zapsána v roce 2021 jako nadnárodní areál zahrnující 11 měst v sedmi evropských zemích, která se vyvíjela kolem přírodních pramenů minerálních vod. Podávají svědectví o mezinárodní evropské lázeňské kultuře, která se vyvíjela od počátku 18. století do třicátých let 20. století. Charakteristickým rysem tohoto fenoménu je kombinace lázeňských a léčebných procedur v interiéru i exteriéru s pestrou nabídkou možností trávení volného času, což se odrazilo i ve specifické podobě lázeňských měst a jejich architektuře. Soubory lázeňských budov zahrnující lázeňské domy, zřídelní pavilony, pitné haly a kolonády doplněné o společenské domy, kasina, divadla a další kulturní zařízení. Vše je začleněno do krajinného prostředí s vývěry minerálních pramenů, parky, zahradami, promenádami a sportovišti. Společně tato místa ztělesňují významnou výměnu lidských hodnot a vývoj v medicíně, vědě a balneologii. Všechny tyto soubory jsou integrovány do celkového městského kontextu, který zahrnuje pečlivě řízené rekreační a terapeutické prostředí v malebné krajině. Reprezentanty českých lázeňských měst jsou Františkovy Lázně, Karlovy Vary a Mariánské Lázně. (Dále to jsou města Baden-Baden, Bad Ems a Bad Kissingen v Německu,

Spa v Belgii, Vichy ve Francii, Montecatini Terme v Itálii, Baden u Vídně v Rakousku a Bath v Anglii.

Původní bukové lesy Karpat a dalších oblastí Evropy byly zapsány na Seznam v roce 2007 v rozsahu zachovalých bučin v různých oblastech Evropy od Pyrenejí po Černé moře jako příkladů mírných lesů demonstrujících proces postglaciální expanze buku evropského z několika izolovaných míst v Alpách, Karpatech, Dinárských horách, Středomoří a Pyrenejích. Představují vynikající příklad relativně nenarušených mírných lesů a vykazují široké spektrum komplexních ekologických vzorců a procesů v čistých i smíšených porostech buku evropského v odlišných prostředích. Původní zápis (slovenských a ukrajinských lesních porostů) byl rozšířen v roce 2011 (bukové lesy Německa), v roce 2017 a naposledy v roce 2021, kdy počet lokalit dosáhl počtu 94 na území 18 států. V roce 2021 byly zapsány i **Jizerskohorské bučiny** zabírající plochu zhruba 27 km² na severním úbočí Jizerských hor, na strmých svazích s unikátní geomorfologií.

Na seznamu nehmotného kulturního dědictví má Česká republika zapsáno osm památek, a to **Verbuňk**, improvizací mužský lidový tanec ze Slovácka (2005), **Masopustní průvody s maskami na Hlinecku**, pravděpodobně ještě předkřesťanská tradice, která měla zajistit dobrou úrodu, plodnost a přivítat jaro (2010), **Sokolnictví**, tradiční způsob lovu s pomocí dravých ptáků, zapsáno společně s dalšími zeměmi (2010), **Jízda králů**, lidová slavnost ze Slovácka (2011), **Loutkářství** zapsáno společně se Slovenskem (2016), **Modrotisk**, textilní tiskařská technika zapsaná společně se Slovenskem, Německem, Rakouskem a Maďarskem (2018), **Ruční výroba vánočních ozdob z foukaných skleněných perel**, tradiční krkonošská výroba vánočních ozdob (2020) a **Vorařství**, způsob dopravování dřeva plavením po vodním toku, zapsáno společně s Polskem, Lotyšskem, Německem, Rakouskem a Španělskem (2022).

Ministerstvo kultury se snaží do tohoto seznamu prosadit i následující, pro něj zajímavé, kulturní památky na našem území formou tzv. Indikativního seznamu, na kterém jsou například kostel Nejsvětějšího Srdce Páně Praha, vila Adolfa Lose Praha, barokní kulturní Betlém Kuks, horský hotel a vysílač Ještěd, hrad Karlštejn, ruční papírna Velké Losiny, lázně Luhačovice, památky Velké Moravy – kostel sv. Margity Antiochské v Kopčanech, pevnost Terezín, památky na pěstování a zpracování chmele a výroby piva v Žatci nebo Slavonice.

Na reprezentativní *Seznam kulturního a přírodního dědictví lidstva* jsou zařazovány památky, které:

- představují mistrovské dílo lidského tvůrčího génia,
- vykazují významnou vzájemnou výměnu lidských hodnot během určitého časového období nebo v určité kulturní oblasti světa,
- jsou nositelem jedinečného nebo alespoň výjimečného svědectví o kulturních tradicích nebo civilizaci dosud existující nebo zaniklé,
- jsou vynikajícím příkladem určitého typu budovy nebo architektonického či technologického souboru nebo krajiny,
- jsou vynikajícím příkladem tradičního lidského osídlení nebo využívání půdy, typického pro určitou kulturu, a to zvláště v případě, kdy by tyto prvky mohly být narušeny v důsledku vzniku nevratných změn,

- jsou přímo či hmatatelně spojena s událostmi nebo živými tradicemi, myšlenkami či vírou, uměleckými a literárními výtvary výjimečného celosvětového významu.

Povinná literatura

Kesner, Ladislav – Moravec, Ivo – Novotný, Radek – Škodová-Parmová, Dagmar, *Management kulturního cestovního ruchu*, Praha 2008.

Patočka, Jiří – Heřmanová, Eva, *Lokální a regionální kultura v české republice. Kulturní prostor, kulturní politika a kulturní dědictví*, Praha 2008.

Vitáková, Marie, *Využití kulturních a přírodních památek pro cestovní ruch*, Praha 2007.

Vojtík, Vladimír, *Podnikání v kultuře a umění*, Praha 2008.

Doporučená literatura

Jakubiková, Dagmar – Ježek, Jiří – Pavlák, Miroslav, *Cestovní ruch*, Plzeň 1995.

Malá, Vlasta a kol., *Základy cestovního ruchu*, Praha 2002.

Vystoupil, Jiří, *Atlas cestovního ruchu České republiky*, Praha 2006.

Zelenka, Josef – Pásková, Martina, *Výkladový slovník cestovního ruchu*, Praha 2002.

Dokumenty, materiály

CzechTourism (<http://www.czechtourism.cz>)

Mezinárodní dokumenty ICOMOS o ochraně kulturního dědictví, Praha 2001 (zvl. Mezinárodní charta kulturního turismu 1976; Mezinárodní charta o kulturním turismu 1999).

2. – 3. Segmenty kulturního turismu s akcentem na poznání historie, památek a kulturního dědictví.

Klíčovým impulsem v kulturním turismu je především seznámení se s historií, architekturou a kulturou konkrétního území. Kulturní turismus je tedy úzce spojen s **kulturně-historickým potenciálem**, resp. s **kulturně-historickými předpoklady** území, které jsou výsledkem zásahu člověka do krajiny a jsou významným motivačním faktorem při výběru produktu, jak v domácím, tak v mezinárodním měřítku.

Kulturně-historický potenciál je značně rozsáhlý a různorodý, proto jsou jednotlivé atraktivity vykazující společné či shodné znaky zařazovány do skupin, přičemž základní skupiny zahrnují kulturně-historické památky, kulturní zařízení (muzea, galerie, památníky, divadla apod.) a společenské akce a události.

Kulturně-historické památky představují významné doklady historického vývoje, způsobu života a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti. Charakteristickým znakem kulturně-historických památek je jejich historická, umělecká, vědecká či technická hodnota. Mezi kulturně-historické památky rovněž patří objekty, které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem. Všeobecně je možné kulturně-historické památky rozdělit na památky movité a nemovité a jejich soubory.

Kulturně-historické památky představují v rámci kulturně-historického potenciálu turismu tu nejdůležitější složku, která se významně podílí na rozvoji turismu. V České republice je evidováno přibližně 40 tisíc nemovitých kulturních památek, z nichž 362 je, k roku 2022, zároveň vyhlášeno národní kulturní památkou a dalších 570 památkovou rezervací či zónou. Dokladem skutečného významu památek pro turismus je jejich návštěvnost, která slouží jako indikátor atraktivity. Návštěvnost je statisticky sledována u objektů, které jsou veřejně přístupné za vstupné. V roce 2019 bylo těchto objektů 326 a jejich celková návštěvnost byla téměř 15 milionů, přičemž památkové objekty ve správě muzea nebo galerie nejsou v této statistice zahrnuty. Řadu běžně nepřístupných památkových objektů je možné navštívit v rámci **Dnů evropského kulturního dědictví**, které jsou pořádány vždy druhy víkend v září.

Důležitým motivem účasti na kulturním turismu jsou rovněž různorodé **společenské akce a události** (kulturní, církevní, sportovní, zábavní) mezi nimi například filmové festivaly, divadelní přehlídky, hudební festivaly a soutěže, kterým je věnovaná následující kapitola, náboženská shromáždění a slavnosti apod.

Náboženský turismus

Stále vyhledávanější oblastí turismu je cestování zaměřené na pamětihodnosti, historické události a aktuální dění spojené s náboženstvím a církvemi. Jedná se o oblast, která se v jazykově českém prostředí potýká s určitou neukotveností terminologie vycházející z anglického pojmu *religious tourism*.

Nejběžněji používaným termínem u nás je **náboženský turismus**, který lze v užším slova smyslu chápat jako cestování věřících. V širším slova smyslu lze náboženský turismus vnímat jako každé cestování spojené s náboženskou tematikou, pak dáváme přednost termínu **církevní** nebo také **sakrální turismus**. Účastníci církevního turismu navštěvují nejrůznější

sakrální památky – kostely, kláštery, katedrály, kaple, boží muka, kalvárie, hřbitovy, poutní místa apod. bez náboženské motivace. Motivem jejich návštěvy je historická, architektonická a kulturní hodnota památky či místa.

Náboženský turismus vychází z náboženských nebo spirituálních motivů a je spojený s tradicemi světových náboženství. Jeho cílem je návštěva posvátných či jinak nábožensky unikátních míst, památek či různých slavností a shromáždění u příležitosti náboženských svátků a výročí s programovou nabídkou poskytující účastníkům duchovní prožitky. Jeho nejčastějším projevem jsou poutě. Cesta a pobyt v destinaci/destinacích jsou věnovány modlitbám, meditacím a jiným formám pobožnosti, jsou spojeny s aktivním zapojením do náboženských obřadů. Jedná se o velice specifickou formu turismu, která se odehrává mimo komerční zařízení a je vázána na určité prostředí. Řada náboženských akcí má masový charakter (těch největších se účastní i několik milionů věřících) a v případě organizované skupinové účasti vyžadují při přípravě zvláštní pozornost organizátorů, protože musí být respektovány náboženské, společenské a kulturní zvyklosti, zajištěny speciální stravovací, ubytovací, dopravní a průvodcovské služby. Důležitý je výběr vhodného průvodce, nejlépe také věřícího, který by měl znát danou náboženskou problematiku a dokázat se vžít do pocitů turistů, kteří kladou velký důraz na dobrou atmosféru a vzájemný pozitivní přístup a porozumění. Součástí organizovaných zájezdů bývají například společné modlitby a zpěv, setkání na místních farnostech, s místními knězi či řádovými sestrami, nebo prohlídka míst, která nejsou běžnému turistovi zpřístupněna (např. uvnitř klášterů).

Cílem návštěv poutních míst je posílení víry prostřednictvím cesty do vzdálenějšího posvátného objektu nebo místa, která jsou věřícími z celého světa uznávána jako místa výjimečná, a která vznikla na základě nadpřirozeného zázraku, jevu nebo zjevení, nebo na místa spojená s významnými (svatými) osobnostmi daného náboženského vyznání. Častým motivem je také prosba o „zázračné“ uzdravení, případně poděkování za ně, prosba o odpuštění („hříchu“) nebo pokání prostřednictvím namáhavé cesty. Na poutních místech je obvykle postaven nějaký svatostánek, kostel nebo kaple, nebo se tam nachází nějaký posvátný objekt, obraz, soška apod.

Křesťanský **poutní turismus** má své kořeny již ve středověku, kdy lidé tradičně putovali na posvátná místa pěšky, případně na koních, oslech či mulách. I dnes stále mnozí lidé putují do destinace pěšky, samotná cesta a rozjímání během ní je pro ně hlavním motivem, nicméně někteří upřednostňují cestování auty, autobusy nebo na kole. V současnosti se poutního turismu účastní ve velké míře i nevěřící, kteří pouť vnímají jako odpoutání se od shonu, ruchu a stresu moderní doby.

Dvěma hlavními, a zároveň nejstaršími známými, evropskými poutními cestami jsou *Camino de Santiago* a *Via Francigena*. *Camino de Santiago*, *Svatojakubská cesta* nebo *Cesta svatého Jakuba*, vede ke hrobu svatého Jakuba Staršího v katedrále v Santiagu de Compostela ve Španělsku. První doložená pouť se uskutečnila roku 951, podél cesty byly postupně vztyčovány orientační kameny, kamenné kříže, boží muka a upravovány studánky a postupně vznikla síť dvanácti poutních cest, vedoucích z Itálie, Francie a Portugalska, podél kterých byly zřizovány kaple, kostely a kláštery, poskytující poutníkům azyl. *Via Francigena*, Cesta Franků, vede poutníky do Říma. Základním výchozím bodem pro pouť do Říma je katedrála v asi 1.900

km vzdáleném Canterbury, tedy přibližně tři měsíce pěší chůze. Poutní trasa vede přes Francii a Švýcarsko. V obou případech je na každém poutníkovi, kde svou cestu začne.

Svatojakubská stezka prochází i Českou republikou, mimo ni je nejznámější *Cyrilometodějská stezka* vedoucí na Velehrad z pěti směrů; z Jablunkova přes Pustevny a Svatý Hostýn, ze Skalky u Trenčína (na Slovensku) přes Uherské Hradiště, ze Šaštína přes velkomoravské lokality Kopčany a Mikulčice, z Levého Hradce (u Prahy) přes Sázavu a Křtiny nebo ze Svatého Kopečku přes Olomouc a Kroměříž.

V České republice je přibližně 200 židovských synagog, 100 pravoslavných kostelů, 660 evangelických sakrálních staveb a 6.685 staveb římskokatolické církve. Mezi oblíbená poutní místa patří Svatý Hostýn (Morava) a Svatá Hora u Příbrami (Čechy). Nezastupitelný je význam Velehradu a Staré Boleslavi, kde se každoročně konají národní poutě. Sakrálními památkami s největším potenciálem pro náboženský turismus u nás jsou katedrála svatého Víta v Praze, bazilika svatého Václava ve Staré Boleslavi, cisterciácký klášter a poutní kostel svatého Jana Nepomuckého na Zelené hoře, katedrála svatého Václava v Olomouci, bazilika svatého Prokopa v Třebíči, relikviář svatého Maura v Bečově nad Teplou, Velká synagoga v Plzni a židovská města v Praze, Mikulově a Třebíči.

Podle UNWTO cestuje z náboženských důvodů ročně v průměru až 330 milionů osob (které uskuteční téměř 700 milionů nábožensky motivovaných cest), z toho je přibližně 170 milionů křesťanských poutníků. Až tři čtvrtiny lidí cestují z náboženských důvodů pravidelně a opakovaně. Mezi nejnavštěvovanější křesťanská poutní místa patří Řím v Itálii, Vatikán, Lurdy ve Francii, Fátima v Portugalsku, Santiago de Compostela ve Španělsku, Medžugorje v Bosně a Hercegovině, Czestochowa v Polsku, Marizell v Rakousku nebo Šaštín na Slovensku. Důležitými poutními místy islámu jsou Mekka a Medina v Saudské Arábii, místa spojená s pobytem a činy Mohameda. Muslimská poutní místa jsou určena pouze pro věřící, a tak pro nevěřícího je téměř nereálné se na dané místo podívat. Největší poutní místo světa se nachází v mexickém Guadalupe a ročně jej navštíví kolem 50 milionů poutníků.

Zvláštní postavení mezi poutními místy zaujímá Svatá země a zejména Jeruzalém (Izrael). Svatá země je posvátným místem pro křesťany (Betlém, Nazaret), nejvýznamnějším židovským poutním místem a jedním z nejdůležitějších pro muslimy, protože se v oblasti odehrály události, které jsou posvátné pro všechna tři monoteistická náboženství.

Kastelologický turismus

Hrady a zámky, ale také zříceniny, tvrze a lovecké záměčky, jsou součástí kulturního dědictví České republiky, nemovitými kulturními památkami, které mají takovou uměleckou a historickou hodnotu, že jejich trvalé uchování je ve veřejném zájmu. Jako významná součást kulturního dědictví jsou zpravidla považovány za součást tzv. vysoké kultury, která je dotována ze státního rozpočtu. Návštěva těchto kulturních památek, tedy kastelologický turismus, patří k nejstarším typům turismu, jsou předmětem zájmu návštěvníků již od přelomu 18. a 19. století, kdy se veřejnost začala zajímat o stavební památky a jejich poznávání se stalo jedním z motivů cest.

První hrady se u nás začaly stavět v průběhu 12. století na vysokých kopcích a plnily obrannou, strážní, reprezentativní a obytnou funkci. Úplně první hrady byly zbudovány ze

dřeva, ve 13. století už se ale běžně stavěly z kamene. Původní stavby ze 13. století byly jednoduché a nenáročné, a proto byly později renovovány a rozšiřovány. V 15. století se nároky na komfort zvýšily a některé hrady začaly být přestavovány na zámky. Postupem času bylo v rámci obrané funkce nutné upravovat i opevnění hradů. Od začátku 16. století se éra výstavby i přestavby hradů začala završovat, mezi úplně poslední u nás vystavěné hrady patří Švihov a Křivoklát byl jedním z posledních, u kterých byla provedena přestavba. Zámek je volně stojící reprezentativní šlechtická budova, často vkomponovaná do půvabného přírodního prostředí nebo doplněná zahradou či parkem. Na rozdíl od hradu, středověkého opevněného panského sídla, byl zámek výstavným a umělecky zdobeným obydlím novověké šlechty.

Původně sloužily hrady a zámky k bydlení, obraně a správě území, tyto funkce však již neplní. V současnosti jsou využívány třemi způsoby, plní roli

- kulturně-výchovnou, jejíž cílem je osobní rozvoj návštěvníka; zpřístupňují památky veřejnosti za vstupné, pořádají ve svých prostorách koncerty, výstavy, divadelní představení apod.,
- komerční, tj. pronajímají prostor pro filmování, firemní a obchodní schůzky, prezentace firem, konference, svatební obřady, slouží jako zámecké hotely apod.,
- správně-reprezentační, která je typická pro objekty v rukou soukromých majitelů, kteří objekt nezpřístupnili veřejnosti a využívají jej k soukromým aktivitám.

Způsob, jakým jsou hrady a zámky v turismu využívány, je v rukou správ objektů, specifikem České republiky je množství památek, které jsou v majetku státu či obcí. Cílem památkové péče je uchovat kulturní hodnoty a předat je dalším generacím, cílem turismu je dosažení zisku, který je předpokladem dalšího rozvoje odvětví, památky v něm tedy hrají roli zdroje příjmů. Využívání hradů a zámků v turismu se tak může dostat do rozporu se zásadami péče o zpřístupněné památky. Dle těchto zásad například nelze upravovat památky pro potřeby návštěvnického provozu na úkor autentických dispozic, a pokud k takové úpravě dojde, pak musí být reverzibilní. V podmínkách zpřístupněných památek tedy nelze uspokojivě a v souladu se současnými normami reagovat např. na požadavky bezbariérových přístupů, včlenění hygienických zázemí, zajištění předepsané dimenze a šířky schodišť apod.

Režim památky a míra, v jaké bude zpřístupněna, musí být stanoven tak, aby památka neutrpěla a byla zachována dalším generacím. Tomuto se musí podřídit i turismus. Hrady a zámky jsou často pod tlakem stát se dějištěm různého druhu událostí a kulturních akcí, tyto by ale neměly vybočovat z památkového záměru areálu sestaveného s ohledem na jeho historii. Mezi nejčastější kulturní eventy pořádané na hradech a zámcích patří koncerty či festivaly, a také divadelní představení. Na mnoha hradech a zámcích se pro návštěvníky pořádají speciální akce, např. *Dobývání hradu Švihov*, *Oživla strašidla na zámku Jezeří*, lesnické a sokolnické slavnosti na hradu Sovinec a řada dalších. V nabídce akcí atraktivních pro diváky do jisté míry vyniká přehlídka uměleckých kovářů *Hefaiston*, která se koná pravidelně na hradě Helfštýn.

Expozice je třeba prezentovat způsobem, který bude odborný, zajistí věrohodnost historického prostředí a zprostředkuje obraz o samotné památce. Zde opět vzniká nesoulad mezi požadavky návštěvníků a památkové péče. Historický prostor by se neměl stát pouze pozadím pro nějaké supermoderní audiovizuální prezentace. Tyto prezentace jsou však ve stále větší míře návštěvníky vyžadovány. Expozice musí především odrážet skutečnost a odpovídat době,

na kterou odkazuje. Vzhledem k dlouhé historii objektů je výběr tohoto období částečně v rukou tvůrce expozice. Možnost výběru však závisí na zachovalém mobiliáři či dostupných pramenech. Trendem v tvorbě prohlídek je využití silných příběhů a osobností z historie objektu, je tedy ideální, pokud dostupné prameny a mobiliář umožní expozici datovat právě do vybraného období. Návštěvník chce vidět interiér v podobě, v jaké zde lidé žili, a hrad nebo zámek má ideální předpoklad tuto představu naplnit. Na rozdíl od muzea je atraktivnější tím, že nabízí exponáty v jejich přirozeném prostředí a může vytvořit dojem, že obyvatel zámku pouze na chvíli odešel. Ideální expozice neukazuje pouze dokonale upravenou místnost, ale zakomponuje i předměty denní potřeby či příklady dobrého i špatného vkusu majitele, čímž se expozice dále přiblíží návštěvníkovi a navodí pocit autenticity.

Důraz by měl být kladen na kvalitu poskytovaných služeb. V oblasti služeb pro návštěvníky je nutné věnovat pozornost prezentaci objektu před vlastní návštěvou, tj. propagaci objektu na internetu (řada objektů již nabízí na svých webových stránkách virtuální prohlídky), v turistických informačních centrech, vytvoření propagačních materiálů apod. V průběhu samotné návštěvy je třeba zajistit na odpovídající úrovni i komplex navazujících služeb, tj. parkoviště, úschovny, pokladny, sociální zařízení, informace o nabídce, volně dostupné letáčky, nabídku suvenýrů, občerstvení a samozřejmě prohlídku objektu. Základem kvalitní služby jsou však vždy jednotliví zaměstnanci, kteří si musí být vědomi své role zástupce památky v očích veřejnosti a být schopni vykonávat svou činnost v maximální možné kvalitě. Velmi důležitou roli při prohlídce hradu či zámku hraje osobnost průvodce, který dokáže podobu prohlídky významně ovlivnit. Dobrý průvodce může vytvořit z obyčejné expozice zážitek a naopak.

Trendem v nabídce v turismu je individualizace produktu, kterou je třeba promítnout i do nabídky hradů a zámků. Individuální přístup k návštěvníkovi zprostředkovává v první řadě průvodce, který je v bezprostředním kontaktu s návštěvníkem. Nabídka řady památkových objektů však v dostatečné míře nereflktuje návštěvnícké segmenty (mimo oblast cenové diferenciace) a není připravena reagovat na jejich specifické potřeby. Největší rezervy přetrvávají v uzpůsobení nabídky dětskému návštěvníkovi. Nabídka prohlídek v běžném provozu zpravidla neodpovídá potřebám a zájmům rodin s dětmi či školních skupin, tento problém řeší spíše mimořádné akce například kostýmované prohlídky, noční prohlídky apod. Pokud však taková skupina přijde do objektu v běžném provozu, průvodce má většinou k dispozici pouze jednu verzi výkladu, která není pro daný segment návštěvníků vždy vhodná.

Jsme zemí bohatou na hrady a zámky, a to i v evropském měřítku. Můžeme se chlubit přibližně 2.000 hradů a zámků z různých historických období, z nichž každý desátý je přístupný veřejnosti. Je mezi nimi přes 50 zachovaných hradů a necelé 400 zřícenin, nejvíce ve Středních Čechách, dále na Plzeňsku a v Jihomoravském kraji. Přibližně 330 hradů a zřícenin je volně přístupných bez poplatků či návštěvních hodin. Americký web Traveltipsy.com nazval Českou republiku zemí hradů a zámků. Do „nejúspěšnější“ desítky zařadil například Hlubokou, Český Krumlov a Loučeň.

Jednou z nejkrásnějších kastelologických památek u nás je zámek Hluboká postavený ve 13. století jako královský hrad Přemysla Otakara II. a přestavěný v průběhu 19. století v novogotickém slohu (anglický tudorovský styl hradu Windsor). Hrad Karlštejn byl postaven českým králem a císařem Svaté říše římské Karlem IV. pro úschovu říšských klenotů, českých

korunovačních klenotů, svatých relikvií a dalších královských pokladů. Jeho základní kámen byl položen v roce 1348 a návštěvníci zde mohou obdivovat zejména vzácné obrazy Mistra Theodorika v kapli sv. Kříže. Je to jeden z nejznámějších a zároveň nejnavštěvovanějších hradů v zemi. Zámek Konopiště, poprvé zmiňovaný v roce 1318, byl posledním sídlem rakouského arcivévody Františka Ferdinanda d'Este, následníka rakousko-uherského trůnu, jehož zavražděním v Sarajevu začala první světová válka. Zámek Červená Lhota, malebný renesanční vodní hrad, stojí uprostřed jezera na skalnatém ostrově a kamenný most jej spojuje s břehy rybníka. Je oblíbenou turistickou destinací i vyhledávaným místem pro romantické svatby. První písemná zmínka, zápis do pozemkové knihy, je z roku 1465. Nicméně, hradů a zámků, které stojí za to vidět, je „nekonečné“ množství. V Čechách stojí za zmínku alespoň Zvíkov, Kokořín, Bezděz, Opočno, Orlík, na Moravě Bítov, Bouzov, Špilberk, Buchlov, Pernštejn, Velké Losiny, Vranov nebo Kroměříž. Mezi nejoblíbenější hradní zříceniny patří například Hukvaldy, Helfštýn nebo Trosky (zřícenina gotického hradu v Českém ráji).

Nejstarším kamenným hradem u nás je Přimda (z počátku 12. století), nejmladším hradem je Švihov, nejvýznamnějším je Karlštejn, největším moravským hradem je Helfštýn, nejkrásnějším českým hradem je Křivoklát, moravským Pernštejn. Tradičně nejnavštěvovanějšími hrady jsou Pražský hrad, Lednice, Český Krumlov, Hluboká a Karlštejn, mezi zříceninami vedou Trosky, Střekov, Štramberk a Rábí. Nejvyšší návštěvnost v Moravskoslezském kraji v roce 2022 měl Slezskostravský hrad, na druhém místě byla Štramberská Trúba.

V roce 2022 navštívilo státní památky 3,4 milionu návštěvníků, což je sice pokles oproti období před koronavirovou pandemií, kdy byla návštěvnost několik let po sobě významně přes 5 milionů, ale o téměř 15 % více než v roce 2021, takže je vidět, že se situace pomalu vrací „k normálu“. Atraktivní program je návštěvníkům nabízen v rámci dlouhodobého projektu, jehož cílem je výzkum a prezentace odkazu šlechtických rodů zemí Koruny české, jejichž někdejší rezidence spravuje Národní památkový ústav. V rámci projektu jsou aktivity každoročně zaměřeny buď na konkrétní rod, nebo reflektují specifická témata spjatá se šlechtou. Tematickým rodem 13. ročníku projektu v roce 2023 jsou Harrachové, hlavními objekty oslav tohoto rodu jsou Hrádek u Nechanic a Janovice u Rýmařova. (První ročník v roce 2012 byl věnován rodu Pernštejnů, 2014 pánům z Kunštátu, 2016 Lucemburkům, 2019 Gallasům a Clam-Gallasům a 2020 Valdštejnům; rok 2017 byl věnován renesanční šlechtě, 2018 šlechtě českých zemí v diplomacii a 2021 osvětské šlechtě.)

Urbánní/městský turismus

Městský turismus je každá forma návštěvy a pobytu účastníků cestovního ruchu ve městě, přičemž hlavním cílem je zážitek z návštěvy, která je zaměřena na historické a kulturní atraktivity. Turisté jsou k návštěvě motivováni atraktivitami jako jsou významné historické památky, kulturní instituce, sociální kontakty, gastronomie, kulturní a sportovní akce, nákupní možnosti a jiné služby. Důležité pro městský turismus je také struktura města a dopravní dostupnost. Města jsou multifunkčními entitami, které jsou schopny absorbovat velké množství návštěvníků, kteří do města přijíždějí na základě pestré škály motivů (které nemusejí být na první pohled zřejmé). Návštěvníci využívají městskou infrastrukturu a služby, z nichž většina byla zřízena primárně pro rezidenty.

Městský turismus je založen na existenci specifické primární a sekundární nabídky. Primární nabídka zahrnuje:

- kulturně-historický potenciál (městská historická jádra, architektonické památky, sakrální stavby, hrady, zámky apod.),
- přírodní potenciál (geografická poloha města, klimatické a hydrologické podmínky, existence lázní (klimatických, termálních), botanické a zoologické zahrady apod.).

Sekundární nabídka zahrnuje:

- ubytovací a stravovací zařízení,
- kulturní a kulturně historické instituce (muzea, galerie),
- turistickou infrastrukturu (cestovní kanceláře, turistická informační centra, směnárny, herny, společensko-zábavní centra, veletržní areály, kongresová centra),
- sociální a technickou infrastrukturu.

Nabídku tvoří především unikátní kulturně historické památky a městská architektura, mnoho turistů ale přijíždí i za kulturou nebo relaxací. Mezi oblíbené aktivity patří zejména návštěva muzeí, divadel, parků, zoologických zahrad, tematických parků, aquaparků a dalších kulturních, sportovních a rekreačních zařízení. Nezbytnou součástí jsou zařízení poskytující služby návštěvníkům měst, tedy ubytovací, stravovací, informační a další zařízení poskytující doplňkové služby. V poslední době jsou významnou součástí městského turismu nákupní možnosti. Populární mezi turisty jsou noční prohlídky měst, které díky osvětleným významným památkám dodávají městu neobvyklou atmosféru. Městský turismus je úzce spojen s event turismem, protože nejrůznější akce a události – kulturní, zábavní, sportovní, gastronomické apod. – jsou často významným motivem pro návštěvu měst. S městským turismem je často spojován i kongresový turismus, tzv. MICE.

V České republice je v současnosti 602 obcí se statutem města (cca 10 % obcí), z nich cca 520 disponuje hromadnými ubytovacími zařízeními, z nich cca 260 lze považovat za, přinejmenším regionálně, významná turistická střediska. Z hlediska funkční typologie lze města dále dělit na:

- historická města – „klasický“ městský turismus (46)
- ostatní města – „klasický“ městský turismus (135)
- města s dominancí lázeňské funkce (18)
- města s dominancí horského turismu (33)
- města s dominancí letní rekreace u vody (25)

Pod pojmem historická města rozumíme především městské památkové rezervace a některé významnější městské památkové zóny. Od konce 40. let probíhaly debaty o ochraně historických center měst, statut městská památková rezervace vznikl usnesením vlády z roku 1950, kde byl schválen postup na zajištění péče o opravu domů v historických jádrech měst. Památková rezervace je chráněné území s kompaktní historickou zástavbou bez rušivých novodobých stavebních zásahů, které by znehodnocovaly urbanistické kvality a charakter prostředí. Jsou to nejčastěji historická jádra středověkého původu (např. Český Krumlov, Telč, Kutná Hora), ovšem mohou se jimi stát i významné stavby z 19. nebo první poloviny 20. století (např. v Brně, Plzni či na Novém Městě Pražském). Některá města jsou chráněna jako zástupci specifických a funkčně vyhraněných celků, např. bastionové pevnosti Terezín a Josefov.

Městských památkových rezervací je v České republice celkem 39. Nejstaršími rezervacemi jsou Jindřichův Hradec, Kutná Hora, Slavonice, Tábor a Žatec vyhlášené v roce 1961, nejmladší je Terezín vyhlášený v roce 1992. Mimo uvedených patří mezi městské památkové rezervace dále Brno, České Budějovice, Český Krumlov, Domažlice, Horšovský Týn, Hradec Králové, Cheb, Jičín, Jihlava, Josefov, Kadaň, Kolín, Kroměříž, Lipník nad Bečvou, Litoměřice, Litomyšl, Locket, Mikulov, Moravská Třebová, Nové Město nad Metují, Nový Jičín, Olomouc, Pardubice, Pelhřimov, Plzeň, Praha, Prachatice, Příbor, Štramberk, Telč, Třeboň, Ústěk a Znojmo. Z hlediska počtu jednotlivých objektů (budov, památek) patří mezi největší Pražská památková rezervace (cca 1.330 objektů), následují Brno a Olomouc se stovkami objektů. Městskými památkovými rezervacemi byly i Františkovy Lázně (zapsané 1992, zrušené 2017) a Horní Slavkov (zapsaný 1952, zrušený 1961).

Území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek významné kulturní hodnoty může být vyhláškou Ministerstva kultury prohlášeno památkovou zónou. Smyslem památkové regulace je zajištění uchování charakteru sídla a zajištění toho, aby se případná nová zástavba podřizovala charakteru prostředí a nezpůsobovala jeho narušení. Toto pravidlo je nutné prosazovat i u staveb, které nejsou samostatně chráněny jako kulturní památky a uvažuje se o jejich stavební úpravě nebo změně. Městských památkových zón je v současné době 255 a nové jsou vyhlášovány i v současnosti (na rozdíl od městských památkových rezervací). Mívají většinou dobře dochovaný půdorys a obvykle i hmotovou skladbu zástavby, ovšem jejich architektonický obraz není tak ucelený jako je tomu v rezervacích. Převažují v nich městská jádra středověkého původu, ale jsou zastoupena i města renesanční (Horní Blatná, Jiřetín pod Jedlovou), barokní a klasicistní (Nový Bor, Jablonec nad Nisou), lázeňská (Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Luhačovice) nebo urbánní celky spojené s rozvojem průmyslové výroby (Vítkovice, Přívoz) a výstavbou nájemních bytů (části Karlína, Vinohrad, Vršovic, Žižkova, Nuslí, Bubence apod.). Mezi městskými památkovými zónami nechybějí ani novodobé obytné a vilové čtvrti z 20. století (plzeňský Lochotín a Bezovka, pražská Ořechovka a Baba) či dělnické kolonie (Brumov). Výjimečně jsou zastoupena sídliště založená v období druhé světové války (Osada v Horním Litvínově) nebo po ní (Poruba, svébytný celek tzv. sorely z 50. let 20. století). Městskými památkovými zónami v Moravskoslezském kraji jsou Bílovec, Bruntál, Brušperk, Budišov nad Budišovkou, Český Těšín, Frenštát pod Radhoštěm, Frýdek, Fulnek, Hlučín, Hradec nad Moravicí, Karviná, Místek, Moravská Ostrava, Odry, Opava, Poruba, Přívoz, Rýmařov a Vítkovice.

Historické obce nebo jejich části, na jejichž území jsou zachovány významné kulturní hodnoty, zejména nemovité památky, spolupracují v rámci *Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska*, dobrovolné, zájmové, nevládní organizace sdružující 195 měst, na jejichž území leží památková rezervace nebo zóna. Činnost sdružení se soustřeďuje na uchování, ochranu a trvalou využitelnost kulturního dědictví. Mezi nejvýznamnější aktivity sdružení patří (společně s MK a MMR) péče o Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón, od roku 1994 je udělována cena za nejlepší přípravu a realizaci Programu regenerace spojená s právem používat titul *Historické město roku*. Sdružení je rovněž organizátorem *Dnů evropského dědictví – Dnů otevřených dveří památek (European Heritage Days)* v České republice v rámci celoevropského projektu. Další aktivitou jsou *Brány památek*

dokořán s bohatým programem prohlídek, výstav, koncertů, ale hlavně zpřístupněním památek u příležitosti Mezinárodního dne památek a sídel (18. dubna).

Evropská historická města pořádají konference, které se zabývají problematikou ochrany památek v těchto městech. V prvních letech šlo především o záchranu památek, později si představitelé historických měst uvědomili, že ochrana památek není samoučelná, ale že je důležité podporovat kulturní turismus. Zároveň začali upozorňovat na to, že historická města Evropy přitahují turisty ve stále větším a často alarmujícím počtu a že je tedy nezbytné zavést radikální opatření na regulaci dopravy, zavádět programy mimosezónních návštěv a rozprostřít tak návštěvnost do delšího časového úseku, a zejména dosáhnout souladu mezi ekonomickým vývojem a péčí o historické dědictví.

Hlavním trendem ve vývoji turismu u nás po roce 1989 je nárůst počtu zahraničních návštěvníků. Největší podíl cizinců navštěvuje Prahu, téměř 70 %, kde se zároveň podílí 80 % na celkovém počtu přenocování. Kromě Prahy tak významného podílu zahraniční návštěvnosti dosahují pouze lázeňská města Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně, významná historická města jako Český Krumlov, Plzeň, České Budějovice a Cheb, naše nejvýznamnější veletržní město Brno a horská střediska Harrachov a Rokytnice nad Jizerou. To je dáno mimo jejich turistické atraktivnosti také geografickou polohou – blízkost pro německou, případně rakouskou klientelu, která je dlouhodobě našim nejvýznamnějším zahraničním hostem.

V evropském žebříčku návštěvnosti měst, zveřejněném společností Mastercard v roce 2017, se stal nejnavštěvovanějším městem Evropy Londýn (cca 19 milionů návštěvníků) následovaný Paříží (cca 15,5 milionů) a Istanbulem (cca 9,2 milionů), Praha s přibližně 6,2 miliony návštěvníků se umístila na 9. místě.

Rurální/venkovský turismus

V obecné praxi se rozlišují v zásadě dva druhy přístupů k vymezování venkovského prostoru. První z nich má technický a kvantitativní základ, např. definice OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, *Organisation for Economic Co-operation and Development*) používá jako rozhodující a prakticky jediné kritérium hustotu zalidnění. Druhý přístup vychází z co nejkompexnějšího pohledu na území, zkoumá kvantitativní i kvalitativní znaky venkovského prostoru (hospodářství, kultura, sociální prostředí, krajina apod.) a vede ke vzniku mnoha definic a k nepřehlednému začleňování území do venkovského prostoru v důsledku zejména stále většího prolínání městských a venkovských struktur.

V České republice se v praxi nejčastěji uplatňují přístupy založené na kritériu počtu obyvatel v obci, běžnou hranicí jsou 2 tisíce obyvatel. Pokud přidáme ke kvantitativnímu také kvalitativní vymezení, pak všeobecně přijímaným charakterem venkovského prostoru je jeho využití pro zemědělství, lesnictví a ochranu přírodního dědictví.

Venkovský turismus není z historického pohledu novou záležitostí, zájem o pobyt na venkově se objevil už na počátku 19. století jako reakce na rodící se průmyslová města a aglomerace se všemi jejich neduhy (hluk, špína, stres apod.). Byl však určen především pro bohatší vrstvy obyvatel a odrážel se zejména v jízdě na koni či lovu zvěře. Intenzivněji začal být venkovský prostor využíván od počátku 20. století, v souvislosti s rozvojem tzv. druhého

bydlení či druhých domovů. Velký rozvoj venkovského turismu nastal až v 60. a 70. letech, mimo jiné v důsledku omezení pracovní doby, změnách ve struktuře volného času (dvoudenní víkend a delší dovolená), růstu reálných příjmů apod. a lze jej spojovat s oblibou chataření a chalupaření. Skutečný venkovský turismus se u nás začal prosazovat jako alternativa k masovému turismu až po roce 1990 jako projev touhy po individualitě, odlišnosti, možnosti navštívit více nepoznaných míst.

Venkovský turismus je souborným označením pro několik typů turismu s vícedenním pobytem a rekreačními aktivitami na venkově. Turisté jsou ubytováni v soukromí nebo menších hromadných ubytovacích zařízeních a jejich aktivity během pobytu zahrnují například procházky a pěší turistiku, projížďky na kole či na koni, pozorování domácích zvířat a péči o ně, konzumaci podomácku vyrobených potravin apod. Rozvoj venkovského turismu souvisí s rozvojem venkova, budováním pěších turistických tras a cyklotras, rozvojem farem a alternativního zemědělství, budováním místních muzeí a skanzenů, rozvíjením tradičních řemesel, budováním a obnovou ubytovacích a stravovacích zařízení, atd. Jeho přitažlivost je založena na některých aspektech skutečného nebo fabulovaného venkovského způsobu života – rozsáhlá, tichá a klidná krajina, čistý vzduch, pracovní aktivity, zvyky a folklór, rozmanitá příroda, stromy a zvířata apod. Nabízí odlehlé prostředí, soukromí, odpočinek, flexibilní služby a klid. Turisty láká jak přírodní prostředí, tak kulturní dědictví, architektura, festivaly a folklór, tradiční gastronomie apod.

Turisticky nejhodnotnější venkovskou krajinu z pohledu přírodního potenciálu nalezneme v zejména v podhorských oblastech (např. v podhůří Šumavy, Krkonoš, Lužických hor, Orlických hor, Jeseníků, Bílých Karpat apod.), v místech vyšší koncentrace vodních ploch a rekreačně využitelných vodních toků (např. Třeboňská pánev, oblast Máchova jezera, Seče, Vranovské přehrady nebo v širokém pásmu podél toků Berounky, Vltavy a Sázavy) a v oblastech krasových jevů (Moravský kras, Český kras, Javoříčské jeskyně a další).

Kromě přírodního potenciálu oblasti je významný také kulturně-historický potenciál, za signifikantní lze považovat vesnické památkové rezervace a vesnické památkové zóny. V České republice se koncentrují především v prostoru jižních Čech, Plzeňska, Kokořínska, Českého středohoří, Českého ráje a Slovácka. Ve venkovském prostředí je situována i celá řada národních kulturních památek církevních, technických, vojenských apod., objektů lidové architektury (skanzeny, muzea), hradů, zámků, tvrzí a zřícenin prostorově rozptýlených po celém území ČR.

V České republice je vesnická architektura chráněna dvojím způsobem. Starším způsobem záchrany objektů, které byly převážně dřevěné, bylo zřizování muzeí v přírodě neboli skanzenů, kam byly (a jsou) většinou „sváženy“ cenné stavby z okolí. Druhou možností je zachování vesnických staveb v prostředí, ve kterém vznikly, a jejich prohlášení za kulturní památku. Nejlepší zachovalé soubory lidové architektury ve vesnickém prostředí prohlašuje vláda České republiky vesnickou památkovou rezervací, je jich u nás 61. Nejstarší památkovou rezervací lidové architektury, vyhlášenou v roce 1983, je unikátní areál historických vinných sklepů zvaných Plže na okraji obce Petrov (nejstarší písemná zmínka vztahující se ke sklepu v Plzích je z roku 1598). Ostatní vesnické památkové rezervace byly vyhlášeny v roce 1995, v Moravskoslezském kraji jsou to Heřmanovice (okres Bruntál) a Lipina (okres Opava).

Vesnická památková rezervace Holašovice byla v roce 1998 zapsaná na Seznam UNESCO. Holašovice jsou unikátním dochovaným souborem hospodářských usedlostí, které byly v průběhu 19. století stavebně a výtvarně upraveny do specifické podoby tzv. selského baroka. Unikátní je dosud neporušené půdorysné řešení, parcelace i struktura zástavby.

V případě menšího počtu památkově chráněných objektů ve vesnici může Ministerstvo kultury prohlásit tuto vesnici nebo její část za vesnickou památkovou zónu. Vesnických památkových zón je u nás 215, v Moravskoslezském kraji se jich nachází šest, například Karlova Studánka, Malá Morávka nebo Petrovice. Nejstarší památkové zóny byly vyhlášeny v roce 1990, většina z nich díky dochovaným stavbám ve stylu selského baroka. Výhodou plošné památkové ochrany je zachování celkového rázu vesnice a jejího okolí.

Pro vesnická sídla je charakteristické sepětí s místním přírodním prostředím, které ovlivnilo použité stavební materiály a často i podobu zástavby či její architektonické detaily. Na území České republiky se prolínají nejrůznější stavební tradice, a proto se i dochované ucelené chráněné vesnice až pozoruhodně liší, od mohutných patrových roubených a polohrázděných domů na západě a severu Čech, přes zděné dvorce jihočeského selského baroka, hliněné domy jižní Moravy až po skromné roubenky např. na Valašsku nebo v Podkrkonoší.

Venkovský turismus může mít různé formy – agroturismus (či farmářský turismus), ekoagroturismus, ekoturismus, pěší turistika, hippoturistika, cykloturistika, vinařský turismus, dobrodružný či adrenalinový turismus, ale také kulturní a poznávací turismus. Většinu, ne-li všechny formy venkovského turismu lze zařadit do kategorie udržitelného, šetrného nebo také tzv. zeleného turismu (*green tourism*).

Agroturismus je specifickou formou venkovského turismu, která je charakteristická přímým vztahem k zemědělským pracím nebo usedlostem se zemědělskou funkcí. Je nabízena podnikateli v zemědělské prvovýrobě a slouží jim jako hlavní nebo další zdroj k udržení nebo rozšíření hlavního podnikatelského programu. Umožňuje poskytnout zájemcům pobyt a stravu na venkovských statcích a možnost účastnit se prací souvisejících se zemědělskou výrobou či chovem zvířat (především koní). Zvláštnost agroturistiky na rodinné farmě spočívá v tom, že turista se volně pohybuje v jejím prostředí a má možnost se seznámit se vším, co tvoří zemědělskou usedlost. Jde zejména o domácí a hospodářská zvířata a hospodářské objekty a movitosti. Turisté mohou pomáhat při senosečích, žních, pastvě hospodářských zvířat, úklidu stájí apod. Ubytování je zpravidla poskytováno v zemědělské usedlosti, stravování je založeno na vlastních produktech (výpěstcích a výrobcích) poskytovatele. V rámci pobytu mohou být nabízeny rovněž možnosti vyjížděky na koních, rybaření, houbaření a sběru lesních plodin. Podle ročního období je možné nabízet celou škálu sportovních aktivit například pěší či horskou turistiku, cykloturistiku, vodní sporty a koupání, řadu zimních sportů atd. S pobyty často souvisí i ukázka starých tradičních řemesel nebo zprovoznění starých průmyslových strojů. Agroturismus je ideálním typem zejména rodinné dovolené. Specifickým typem agroturismu je **ekoagroturismus** realizovaný na ekologicky hospodařících farmách produkujících bio-produkty.

Ekoturismus je zaměřený na poznávání přírody, především na poznávání přírodních rezervací, národních parků, chráněných krajinných oblastí a dalších přírodních krás, a to

takovým způsobem, aby tyto oblasti nebyly turismem narušovány. Jednou z nejrozšířenějších forem ekoturismu je pěší turistika. Ekoturismus se tedy rozvíjí především v krajinářsky a přírodně hodnotných oblastech s trasami pro jedno a vícedenní pochody a umožňuje turistům vidět přírodu ve skoro nenarušeném stavu, pozorovat faunu a flóru, relaxovat apod. Systém značení turistických tras je u nás velice propracovaný a je hodnocen jako nejlepší v Evropě.

V posledních letech se rychle rozvíjí také **cykloturismus**, kterého se může účastnit prakticky kdokoliv, i rodiny s dětmi, záleží jenom na výběru vhodné trasy. Cyklotrasy prostupují napříč téměř celým územím České republiky, ačkoliv nejčastější umístění je logicky v přírodních oblastech, kolem řek a v horských oblastech. Značení cyklotras je na vysoké úrovni a jejich počet stále roste. Cykloturismus je populární i pro svou materiální nenáročnost.

Vodní turismus, která téměř nenarušuje životní prostředí, je oblíbená mezi všemi věkovými kategoriemi, a to zejména díky své nenáročnosti, dostupnosti, pocitu dobrodružství a zábavě, stejně jako kvůli poznávání krás přírody či historických památek, které leží v blízkosti řek. Oblíbená je zejména na Vltavě, Lužnici, Berounce a Sázavě.

Dobrodružný nebo také **adrenalinový turismus** je specifická forma turismu, během které získávají účastníci nové poznatky a nemají pevně daný program. Hlavním znakem je neočekávanost, existence nepředvídatelného rizika a nebezpečí, kterého jsou si turisté vědomi. Nezbytnou součástí realizace je zajištění přiměřené bezpečnosti, školení i příprava realizátorů a účastníků a také vhodné oblečení. Aktivit **tvrdého dobrodružného turismu** jsou fyzicky náročné, může se jednat o horolezecké výstupy, raftování na divokých řekách, armádní kurzy přežití, (tandemové) skoky padákem nebo bungee-jumping. **Měkký dobrodružný turismus** zahrnuje například pozorování velryb nebo safari v Africe. Motivací je zdánlivě přílišná bezpečnost a možná nuda v dnešním moderním životě, potřeba adrenalinu, posílení sebedůvěry, překonání strachu, posílení vlastní vůle apod. Je i součástí sportovní turistiky, vzhledem k jeho rostoucí oblíbenosti bývá řazen do samostatné kategorie.

Nejtypičtějšími oblastmi venkovského turismu v České republice jsou zejména jižní Čechy (ekoturismus, agroturismus, hippoturistika, kulturně-historické památky), Vysočina (ekoturismus, agroturismus) a jižní Morava se specifickým fenoménem na území České republiky, kterým je vinařský turismus.

Muzea v přírodě, skanzeny

Na rozvoji našich muzeí v přírodě se výraznou měrou podílely velké výstavy, konané na sklonku 19. století v Praze. Součástí Zemské jubilejní výstavy (1891) byla „česká chalupa“ reprezentující idealizovanou stavbu lidového obydlí, která se setkala s nebývalým úspěchem a ohlasem veřejnosti. Další etnografická (národopisná) práce vyvrcholila v roce 1895 Národopisnou výstavou československou, jejíž nejdůležitější částí se stala výstavní dědina prezentující výběr lidových staveb několika charakteristických národopisných oblastí.

Naše muzea v přírodě lze v zásadě rozdělit na muzea vzniklá z původní historické vesnice a na muzea nově zakládaná. U původních vesnic, do jejichž volných proluk jsou přenášeny zánikem ohrožené stavby, je využito kvalit stávajících objektů i původních prostorových vazeb. Nevýhodou se stává určitá sezónní opuštěnost původně obydlených nebo denně využívaných domů i hospodářských staveb. Nově zakládaná muzea jsou ve vybraných

lokalitách budována ze staveb přenesených z blízkého okolí nebo formou replik vybraných objektů. Nevýhodou je nepůvodní umístění staveb a nepřirozené prostorové vazby podléhající požadavkům nového provozu a funkčního využití.

V České republice je dnes 11 skanzenů. Nejrozsáhlejším a zároveň nejstarším skanzenem je Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, zpřístupněné již roku 1925. Dnes je tvořeno čtyřmi areály, a to Dřevěným městečkem, Valašskou dědinou, Mlýnskou dolinou s funkčními historickými stavbami poháněnými vodou a Pustevnami s objekty Maměnka a Libušín, národní kulturní památkou postavenou podle návrhů architekta Dušana Jurkoviče.

Dalšími skanzeny jsou Soubor lidových staveb a řemesel Vysočina ve městě Hlinsku (Betlém), na Veselém Kopci a několika osadách obce Vysočina, Polabské národopisné muzeum v Přerově nad Labem (záchranné muzeum), Národopisné muzeum v Třebízi (středočeská vesnice, která z části funguje jako skanzen), Muzeum středočeské vesnice v Kouřimi, Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici (v blízkosti je areál, ve kterém se koná Mezinárodní folkloristický festival Strážnické slavnosti), Soubor lidových staveb východní Hané v Rymici u Holešova (mnohé objekty jsou obydleny), Muzeum lidové architektury Českého středohoří Zubrnice, Hanácký skanzen v Příkazích u Olomouce, Muzeum vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci a nejmladší (1994), záchranný, Západočeský skanzen v Chanovicích pro ohrožené lidové stavby jihozápadních Čech.

Muzea v přírodě jsou většinou objektem individuálního turismu, do některých z nich (např. Strážnice, Rožnov) přijíždějí návštěvníci také za folklorem. Návštěva skanzenu je motivovaná nejen poznáváním památek a folkloru, ale také možnostmi k odreagování, načerpání sil, inspiraci a relaxaci.

Industriální turismus

V postindustriální Evropě představuje industriální turismus stále významnější turistické odvětví. Turisté toužící po zážitcích a poznání v historickém kontextu místa jsou k návštěvě bývalé industriální oblasti motivováni existencí jedinečných průmyslových a technických památek báňského (těžba surovin), hutního, strojírenského, potravinářského, textilního a dalších typů průmyslu, vyhledávané jsou i objekty železniční, silniční i vodní dopravní infrastruktury. Tyto památky jsou dokladem jednotlivých etap lidského a technologického pokroku, který je spojen s opouštěním a uzavíráním starých výrobních prostor a závodů. Tato skutečnost vyvolává otázku, jak s těmito areály nadále zacházet, jak využít potenciál industriálního dědictví.

Mnoho průmyslových oblastí je od začátku 21. století nevyužito, oblasti a areály chátrají, vznikají tzv. brownfields, nevyužívaná průmyslová území, areály, opuštěné prostory a objekty, území zdevastovaná těžbou nerostných surovin, pozůstatky průmyslové aktivity apod. Aby bylo zachováno povědomí o významné průmyslové éře, dochází k transformaci brownfields, které nelze vhodně využívat bez jejich regenerace, a hledání nových funkcí bývalých průmyslových areálů. Tyto nevyužívané prostory a objekty mají velký potenciál transformace na turisticky atraktivní objekty, jsou přetvářeny na muzea, galerie, nákupní centra, restaurace apod., často způsobem, který zároveň umožňuje uchovat odkaz průmyslové činnosti

destinace, zachovat tradice a poskytnout návštěvníkům autentický zážitek. Nejvhodnější funkční využití je kombinace kulturně společenského charakteru (výstavní prostory, kulturní a společenské akce, koncerty, přednášky) a samostatné prohlídkové trasy prezentující objekt se zachováním autenticity „posledního dne“, což znamená představení objektu v takovém stavu, ve kterém se nacházel v poslední den provozu. Odkaz průmyslových činností formuje charakteristickou identitu místa a je zdrojem hrdosti dané destinace. Návštěvníkům nabízí edukativní a kulturní zážitky spojené s průmyslovou výrobou, produkty a historickým kontextem dané destinace.

Industriální turismus zahrnuje rovněž návštěvy dosud fungujících společností, továren, výroben apod. s cílem seznámit návštěvníky s procesem výroby a stěžejními produkty. Počátky tohoto typu industriálního turismu sahají až do roku 1900, kdy francouzská vinařství a čokoládovny, řecké výrobní krajek či holandské sýrárny začaly nabízet návštěvníkům možnost nahlédnout do procesu výroby. Tento způsob prezentace je nejen možností propagace produktů dané společnosti, ale rovněž vyjádřením hrdosti na kulturní dědictví, jehož je nositelem.

Industriální dědictví zahrnuje archeologické památky předindustriálního dolování včetně výrobků a výrobních prostředků, hmotné nemovité památky, tedy výrobní či tovární budovy a komplexy, dělnické kolonie a satelity, hmotné movité artefakty, tj. strojní a technická zařízení a nehmotné památky zahrnující pracovní poměry a podmínky moderní doby, rituály apod.

Mezi nejvýznamnější destinace industriálního turismu v českých zemích patří například industriální soubory v Ostravě, Bařův Zlín, třeboňské rybníkářství, papírna ve Velkých Losinách, horský hotel a televizní vysílač Ještěd, město chmele Žatec, hornická kulturní krajina Krušnohoří a mnoho dalších.

Průmyslovému dědictví je věnována jedna z celoevropských turistických tras nazvaná ***European Route of Industrial Heritage***. S cílem dostat nejružnější doklady průmyslového dědictví do povědomí potenciálních návštěvníků trasa propojuje přes 300 průmyslových lokalit na 14 tematických trasách (podle podobného zaměření průmyslového odvětví). Nejvýznamnější z těchto lokalit jsou tak zvané *Anchor Points*, kterých je více než sto. Čtyři z nich se nachází na našem území, a to Dolní Vítkovice a Důl Michal v Ostravě, pivovar Prazdroj v Plzni a Stará čistírna odpadních vod v Praze. Mezi ostatní významné zastávky patří například vodní mlýn v Bartošovicích, Muzeum Tatra v Kopřivnici, Expozice klobouků v Novém Jičíně, Vodní mlýn Wesselsky v Odrách, Vagonářské muzeum ve Studénce, Muzeum břídlíce v Budišově nad Budišovkou, Kanál Carla Weisshuhna v Hradci nad Moravicí, Slezská Harta, Expozice Hedva Český brokát v Rýmařově, Osoblažská úzkokolejka, Muzeum koněspřežky v Českých Budějovicích, Muzeum Schwarzenberského plavebního kanálu ve Chvalšínách, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, ŠKODA muzeum v Mladé Boleslavi, Železniční muzeum v Jaroměři, Elektrárna královského města v Písku, Vodní mlýn ve Slupí, Sklárný Moser v Karlových Varech, Museum historických vozů BMW v Brně, Obuvnické muzeum ve Zlíně a mnoho dalších.

Velké popularitě se těší využívání dopravních památek, zejména vlaků a automobilů. Automobily lákají turisty zejména v rámci závodů veteránů v tradičních závodnických lokalitách i trasách. Vlaky se využívají k přepravě turistů, jako originály i v podobě zdařilých

replik, v rámci nostalgických jízd, např. Zubačka Tanvald – Kořenov – Harrachov (nejstrmější trať v Česku), Osoblažská úzkokolejka (Třemešná ve Slezsku – Osoblaha), Posázavský Pacifik (Posázavský motoráček, Praha – Čerčany), Sklářská lokálka (Kamenický Šenov – Česká Kamenice), Podřipský motoráček (Roudnice nad Labem – Libochovice), Podkrušnohorský motoráček (Děčín – Telnice) apod.

Přitažlivé jsou i objekty sloužící k válečným účelům, protože často představují nejdokonalejší produkty své doby. Zájmu cestovatelské veřejnosti se těší zejména opevňovací systémy vybudované v pohraničí před druhou světovou válkou. Atraktivita movitých památek – pěších zbraní, děl tanků, letadel apod. je často zvyšována jejich využíváním při řadě vzpomínkových akcí nebo slavných bitev.

Do kategorie technických památek spadají i rozhledny. Jejich význam pro turismus je evidentní, přispívají k image České republiky a zejména v příhraničních oblastech jsou vyhledávanou atraktivitou. Pro jinak málo atraktivní regiony znamenají zvýšení turistického potenciálu a celkově přispívají ke zlepšení propagace oblasti. Na našem území se stavěly od „nepaměti“, sloužily jako věže strážní, obranné či vojenské, byly součástí hradního opevnění, ale mohly stát také osamocené. První rozhledny jako stavby určené výhradně k účelům rozhlížení se začaly stavět na počátku 19. století jako romantizující parkové stavby. Torzo snad nejstarší dochované rozhledny u nás najdeme v zámeckém parku v Uherčicích, její vznik se datuje k roku 1801. Za nejstarší horskou kamennou rozhlednu v Čechách je považována pseudogotická věž, kterou si na svém panství nechal postavit v roce 1825 kníže Josef Schwarzenberg. Její původní název nesl jméno svého zakladatele – Josefova věž, dnes je označována jako rozhledna Klet'.

Na území České republiky se nachází celá řada technických památek různého stáří, charakteru a zaměření, turisticky oblíbené i méně známé, mezinárodního i lokálního významu. Mezi nejnavštěvovanější technické památky patří níže uvedené.

Dolní oblast Vítkovice je industriální komplex ve Vítkovicích. Ojedinelý, jinde v Evropě neexistující komplex těžké průmyslové výroby od těžby uhlí přes úpravnu a výrobu koksu až po produkci surového železa se po ukončení výroby (1828-1998) proměnil v jedinečné vzdělávací, kulturní a společenské centrum s mezinárodním přesahem pod názvem *Dolní oblast Vítkovice*. Bývalý průmyslový areál Dolu Hlubina, koksovny a vysoké pece Vítkovických železáren je dnes unikátní industriální památkou a nezaměnitelným symbolem Ostravy a celého Moravskoslezského kraje. Prohlídkové okruhy zavedou návštěvníky do prostor dolu Hlubina, dovnitř těžní věže, strojovny těžních strojů apod. Z bývalého černouhelného dolu Hlubina vzniklo výchovné, vzdělávací a kulturně společenské centrum. Budovy, které dříve sloužily jako koupelny a prostor bývalé těžní jámy se proměnily ve vzdělávací ateliéry, klubovny, zkušebny, místnosti pro výuku, prezentační prostory a promítací sály, denní a noční klub a kavárnu. Důl Hlubina, vysoké pece a koksovna jsou národní kulturní památkou.

Petřínská rozhledna, snad nejznámější rozhledna u nás, byla postavená v Praze jako kopie Eiffelovy věže z iniciativy Klubu českých turistů po návratu ze Světové výstavy v Paříži v roce 1889. Hned od svého zpřístupnění se Petřínská věž stala vyhledávanou atrakcí Prahy. V podzemí rozhledny je od roku 2002 nainstalována výstava *Jára Cimrman, génius, který se*

neprosadil. Výhled, který rozhledna nabízí, nezahrnuje pouze panorama hlavního města, za pěkného počasí je možno dohlédnout na České středohoří a horu Říp.

Pivovar Plzeňský Prazdroj, pivovar s tradicí od roku 1842, otvírá své brány návštěvníkům v rámci prohlídkové trasy, která patří mezi světově nejlépe hodnocené turistické destinace a zahrnuje mimo jiné prohlídku historických sklepů, kde se dodnes vyrábí pivo Pilsner Urquell tradiční metodou jako za dob prvního sládků. Vrcholem prohlídky je degustace nefiltrovaného a nepasterizovaného piva čepovaného z ležáckých dubových sudů v historických sklepech.

Národní technické muzeum Praha, největší česká instituce specializovaná na muzejní sbírky technického charakteru, bylo založeno v roce 1908 jako Technické muzeum Království českého. V současnosti prezentuje své sbírky v budově na Letné, v pobočce Centrum stavitelského dědictví v Plasích a v Železničním depozitáři v Chomutově. Jednotlivé expozice (Architektura, stavitelství a design, Astronomie, Doprava, Fotografický ateliér, Hornictví, Hutnictví, Chemie kolem nás, Interkamera, Měření času, Technika v domácnosti, Televizní studio, Tiskařství a Uhelň a rudný důl) dokumentují vývoj technických oborů, přírodních a exaktních věd a průmyslu na území dnešní České republiky. V expozicích muzea je vystaveno kolem 6.000 předmětů, tedy necelých deset procent z jeho sbírkového fondu. Mezi unikátními exponáty najdeme nejstarší automobil vyrobený v Česku NW Präsident (NKP), vůz prezidenta T. G. Masaryka Tatra 80 (NKP), Tatra 87 (NKP) cestovatelů Hanzelky a Zikmunda, parní lokomotiva Kladno z roku 1855, salonní vůz císaře Františka Josefa, letoun Jana Kašpara (první dálkový let Praha-Pardubice), unikátní vojenské letouny z I. světové války, sextant Josta Bürgiho (NKP), sextant Erasma Habermela (NKP), astronomické hodiny Engelberta Seigehe (NKP), exponáty z vlastnictví Vojty Náprstka (sbírka technika v domácnosti) ad.

Národní zemědělské muzeum Praha jako samostatná instituce vzniklo v roce 1918, nicméně, první sbírky muzea vznikly již po Jubilejní zemské výstavě v Praze v roce 1891. Expozice v hlavní budově muzea na Letné mapují historii jednotlivých zemědělských oborů, kromě zemědělství tedy i rybářství, lesnictví, myslivosti a gastronomie, zabývají se problematikou ochrany půdy a vody v krajině. V rámci nedávné rekonstrukce byla na střeše budovy vybudovaná střešní terasa s vyhlídkou, výstavním prostorem a malým políčkem. Dalším výstavním prostorem je muzejní dvůr, kde probíhají výstavy, popularizační akce a je umístěná expozice s živými hospodářskými zvířaty. Mezi popularizační akce pořádané Muzeem pro návštěvníky patří například Zabijačka v muzeu, Letenská husa aneb košť Svatomartinského vína, Bylinkový den apod. Mimo hlavní budovy má Národní zemědělské muzeum rovněž pobočky v Čáslavi – Muzeum zemědělské techniky, na zámku Kačina – Muzeum českého venkova, na zámku Ohrada – Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství, ve Valticích – Muzeum vinařství, zahradnictví a životního prostředí a v Ostravě – Muzeum potravin a zemědělských strojů.

Montánní turismus

Montánní turismus je speciální formou využití kulturního dědictví. Vznik této speciální formy je spojený s ekonomickými a sociálními změnami v těžebních oblastech a se zavíráním dolů. Tyto změny mají za následek vznik nových služeb ovlivněných jedinečnou hornickou kulturou, náboženstvím a tradicí. Jeho atraktivnost se odvíjí především od kvality pozůstatku

po těžbě a její doprovodné činnosti. Příkladem pozůstatků jsou například doly, štoly, šachty, lomy, těžební stroje, díla, odvaly, odkaliště, saliny, haldy, sejpy, budovy (provozní báňské objekty, hornické kolonie, hospody) a komunikace (železnice, silnice, vodní štoly, kanály). Jejich značnou část lze následně transformovat a využít pro účely rekreace, trávení volného času, turistiky, vzdělání atd. Přeměny v daných oblastech jsou často spojeny s rekultivací povrchových dolů nebo odstraněním hald po těžbě, kde následně vznikají nové parky a rekreační zóny. Pozitivním aspektem zůstává zachování hornických památek a obnovení a oživení hornických zvyků, tradic a kultury.

Vymezení montánního turismu je složité především kvůli neexistenci jednotné definice. Někdy bývá kvalifikován jako součást industriálního turismu, se kterým má mnoho společného, někdy bývá popisován jako forma dobrodružného turismu, z důvodu pocitů, které návštěvník zažívá při pobytu v podzemních prostorách. Bezpochyby má mnoho společného nejen s uvedenými, ale i s poznávacím a kulturním turismem.

Hlavní motivací turistů je především objevování nového kulturního dědictví, poznávání montánních památek a historických stop po hornické činnosti, návštěva hornických muzeí a skanzenů a autentický zážitek spojený s informacemi o historii a vývoji těžby. Montánní turismus v sobě spojuje úctu k tomu, co dokázal lidský intelekt a vztah k přírodě.

Vznik montánního turismu ale není vyvolán pouze zánikem těžebních lokalit, turistické atrakce vznikají i ve funkčních dolech a lomech, kde je hlavním lákadlem možnost vidět důl v plném provozu a zažít tak všechny aspekty těžby. Příkladem může být Uhelné safari v Mostě, kde důlní společnost organizuje exkurze do povrchových dolů v plném provozu a představuje těžbu zároveň s budoucími rekultivačními plány.

V České republice se nachází více než stovka montánních památek spojených s povrchovou i podpovrchovou těžbou. Mezi nejčastěji dobývané suroviny patří široká škála rud a hnědé a černé uhlí. Mezi nejvýznamnější hornická místa u nás patří Ostravsko, Mostecko, Jáchymovsko nebo Příbramsko. Zatímco Krušnohoří je dokladem spíše montánní krajiny, Ostrava je pravým vzorem industriálního hornického města. Obě tato místa jsou příkladem pozitivních vlastností montánního turismu, tedy zachování památek, oživení kultury, nové využití v souladu se světovými trendy, tvorba pracovních míst apod. Aktuálně nejvýznamnější montánní oblastí Česka je Krušnohoří, které bylo v roce 2019 zařazeno na seznam UNESCO, ostravské památky jsou zařazeny na indikativním seznamu.

Hornický region Erzgebirge/Krušnohoří je výsledkem soustavné těžby a zpracování rud (stříbra, cínu, kobaltu, železa a uranu) od 12. až do 20. století. Jedná se o jedinečnou hornickou krajinu s unikátními montánními památkami v nadzemí i podzemí a s hustou sítí specifických horních měst. Tvoří ho 22 součástí, z nichž 17 se nachází na území Saska a pět v české části Krušnohoří. Na české straně to jsou hornická krajina Jáchymov, Abertamy – Boží Dar – Horní Blatná, Krupka, Mědník a Rudá věž smrti ve Vykmánově u Ostrova. Společně dokládají obrovský vliv, který měla těžba a zpracování rud na obou stranách pohoří na rozvoj hornictví a hutnictví po celém světě. Významné vynálezy a inovace v oblasti báňských a hutních technologií se šířily z Krušných hor do celé Evropy i zámoří, globální význam měla oblast i pro rozvoj báňské legislativy, administrativy, školství i měnových systémů.

Důl Michal v Ostravě je jedním z *Anchor Points* na evropské trase **European Route of Industrial Heritage**. Mezi ostatní významné zastávky patří například Hornické muzeum v Příbrami, České muzeum stříbra v Kutné Hoře, Štola Starý Martin v Krupce nebo Hornické muzeum v Krásně.

Důl Michal, národní kulturní památka, je muzeem s expozicí posledního pracovního dne. Prohlídková trasa *Cesta havíře do práce* zahrnuje prohlídku známkovny, řetízkové šatny, koupelny horníků, administrativní budovy, lampovny a také těžní budovy, kde havíři nastupovali do těžních klecí. Součástí je i prohlídka strojovny s původními elektrickými stroji z let 1912-1915 a expozice první pomoci, dispečinku, ředitelny, kanceláře důlních měřičů a geologů.

Hornický areál **Landek Park Ostrava** je jedním z nejikoničtějších míst v rámci důlní činnosti u nás. V bývalém dole Anselm, nejstarší ostravské šachtě, bylo v roce 1993 otevřeno hornické muzeum, dnes největší v České republice. Návštěvníci mohou sfárat do podzemí dolu, prohlídková trasa vede podzemní chodbou v délce čtvrt kilometru, kde návštěvníci procházejí autentickým hornickým pracovištěm, mohou se projet původním důlním vláčkem z 60. let minulého století, navštívit řetízkové šatny nebo si prohlédnout expozici báňského záchranářství. Přitažlivost místa je zvýšena propojením technických památek a bohaté přírodní krajiny, důl Anselm je součástí areálu Landek Park pod vrchem Landek, národní přírodní památkou.

Údolí ztracených štol je naučná stezka, která seznamuje návštěvníky s lokalitou historického dobývání zlata u Zlatých Hor. Začíná a končí u zlatokopeckého skanzenu s replikami původního středověkého vybavení a prezentuje pozůstatky po historickém dobývání zlata. Ve skanzenu mohou návštěvníci obdivovat repliky vodou poháněných středověkých hornických mlýnů (zhotovených podle dobových nákresů), hornického srubu, nebo tavící pece. Na přístupové cestě k osadě stojí dřevěná replika strážní věže a v její těsné blízkosti se nachází i závodíště se soutěžními klajmy. Tyto prostory jsou využívány při každoročních soutěžích v rýžování zlata, jejichž tradice byla založená v roce 1993. Naučná stezka v okolí zlatorudných mlýnů informuje o rýžování zlata, způsobu zpracování zlata, jeho původu, ale i o zdejší přírodě.

Temný turismus

Mnoho lidí je do určité míry fascinováno smrtí, bolestí a pocity strachu. Tento jev je natolik silný, že motivoval vznik celé řady komerčních produktů nabízejících možnost tyto pocity prožít. Na druhé straně stojí přirozená lidská obava ze smrti, která je spojena nejen se strachem, ale i s úctou. Tento ambivalentní přístup ke smrti, strachu ze smrti, bolesti a utrpení se odráží ve vzniku nové formy turismu. **Temný turismus** (*dark tourism, black tourism, grief tourism, disaster tourism*) přivádí turisty na místa konfliktů, věznění, mučení a zabíjení, místa historicky spojená se smrtí, utrpením, tragédií, neštěstím, strachem nebo smutkem, která jsou připomínkou temné stránky dějin lidstva, ale také na místa postižená přírodními katastrofami. Je založen zejména na autenticitě místa a silném emocionálním zážitku. Tato místa mají zvláštní schopnost přitahovat velké množství turistů. Když se stane něco opravdu velkého, hrozného, lidská potřeba to vidět vyvolává temný turismus.

Není snadné odhalit motivy, které lidi do těchto míst přivádějí. Je to snad směs úcty, respektu, voyeurismu (podle odborníků je jen okrajovou motivací) a zřejmě i vzrušení z toho, že se dostávají tak blízko smrti. Často je motivem historická hodnota místa, zájmem o historii, touha po poznání a vzdělávání se. Účastníci temného turismu se prostřednictvím návštěv významných historických míst nenásilnou formou a názorně seznamují s významnými událostmi historie, návštěvou vzdávají hold památce konkrétních osob, jak významných osobností, tak i obyčejných lidí, kteří byli vězněni, popraveni nebo zahynuli tragickou smrtí během katastrof. Pro některé je motivem osobní prožitek strachu a ohrožení, který má různě silné vyznění. Může se jednat i o návštěvu objektivně nebezpečných míst, např. míst válečných konfliktů, kde přetrvávají střety nepřátelských stran, nebo o účast na rekonstrukcích historických bitev a dalších „inscenací“ prožitků spojených se smutkem, strachem, utrpením.

Odborníci rozdělují účastníky temného turismu do tří kategorií. První skupina hledá jakési duchovní naplnění, druhá je ovlivněna vzděláním a chce rozšířit své znalosti a třetí hledá zábavu a chce se jen bavit. Poslední uvedená je spojena zejména s událostmi, které se odehrály v době dávno minulé, ztrácejí etický aspekt piety či pokory ve vztahu ke smrti a utrpení. Jedná se například o návštěvy středověkých mučireň, míst spojených s legendárními a spíše mytologickými postavami (Čachtická paní, hrabě Dracula) či o uměle vytvořené atrakce jako strašidelné hrady a zámky, domy hrůz apod.

Někteří lidé mají k tragédii osobní vztah jako přeživší, příbuzní obětí nebo svědci. Jiní mají intelektuální nebo kulturní zájem, tj. chtějí pochopit, co se stalo, nebo spojit tragédii s jinými historickými událostmi. Jiní nemají žádnou souvislost s místem nebo událostí, ale účastní se temného turismu jako součásti obecnějšího způsobu cestování, návštěva „temného“ místa je jen jedním z mnoha cílů. Není mnoho lidí, kteří cestují do New Yorku jen proto, aby viděli *Ground Zero*, většina lidí ho navštíví jako součást „obecné“ prohlídky.

Všechny uvedené motivy se mohou prolínat, často se spojují s dalšími motivy účasti, nezdědky dochází k propojení s jinými formami turismu, zejména s event turismem nebo poznávacím a vzdělávacím turismem. Zájem o temný turismus může být vyvolán i poměrně nečekaně. Například hollywoodský film *Schindlerův seznam* z roku 1993 režiséra Stevena Spielberga odstartoval obnovený zájem o památky holocaustu, vlna zájmu o místa utrpení přišla i po teroristických útocích z 11. září 2001.

Temný turismus není nový fenomén. Již v roce 1815 sledovala šlechta z uctivé vzdálenosti bitvu u Waterloo a návštěva jednoho z bitevních polí z počátku americké občanské války (1861) byla prodávána hned následující den po bitvě jako turistická atrakce. První turistická agentura, která se specializovala na tento druh turismu, začala výlety do Lakehurstu v New Jersey, místa katastrofy vzducholodi Hindenburg (1937).

Objekty zájmu účastníků temného turismu jsou velmi různorodé, jsou jimi hřbitovy, vězení, místa mučení a vraždění, válečných konfliktů, ale také místa zasažená přírodními katastrofami. Všechna tato místa mají neobvyklý, smutný, často až depresivní půvab a vyvolávají řadu otázek – Jak se to mohlo stát? Může se to opakovat? Kdy?

Nejtypičtějšími destinacemi temného turismu jsou místa genocidy, místa, kde je hlavním „tématem“ genocida, hrůza, mučení a smrt i jsou tudíž na nejtemnějších okrajích

spektra temného turismu. Ukazují utrpení konkrétních lidí a mají tak velký význam ve vnímání politických dějin a současnosti. Nejvíce je to patrné v případě holokaustu a koncentračních a vyhlazovacích táborů. Někdy se pro tento typ turismu používá také označení **Holocaust tourism** nebo **Genocide tourism**. Cílem cestování na tato místa je vzdělání a připomínání si tragických událostí.

Specifickým typem temného turismu je **válečný turismus** (*War Tourism*), jehož účastníci cestují do bývalých, případně aktivních válečných zón nebo bojišť za účelem prohlídky památek, ale také voyeurismu, hledání vzrušení na nebezpečných a zakázaných místech. Řada turistů uvízla v aktivních válečných oblastech nebo záměrně navštěvuje místa válečných konfliktů, jako jsou Libanon, Izrael apod., protože je to riskantní a lidé chtějí vědět, jaké to je být v centru bojů. Válečný turismus zahrnuje také cesty na bývalá bojiště nebo k památníkům bojů, jako je Menin Gate Memorial to the Missing v Ypres (Belgie), Thiepval Memorial to the Missing of the Somme (Francie), Mémorial de Verdun (Francie), Pomník Powstania Warszawskiego a Pomník Bohaterów Getta w Warszawie (Polsko) nebo Mamayev Kurgan (Bitva u Stalingradu). Bojiště první světové války, jako je Somma, byla obzvláště populární během nedávného stého výročí jejího ukončení. Nicméně místa jako Hastings, Gettysburg, Waterloo nebo Bosworth rovněž přitahují tisíce návštěvníků. Populární jsou i rekonstrukce bitev, které přitahují pozornost a zájem účastníků, ale především diváků; např. rekonstrukce bitvy u Slavkova se v roce 2019 zúčastnilo asi 1.100 „vojáků“ a na 30.000 diváků.

Dalším specifickým typem temného turismu je i **katastrofický turismus** (*Disaster Tourism*), která zahrnuje cestování do míst, která byla zasažena přírodní katastrofou, jako je povodeň, erupce sopky, tsunami, hurikán atd. Lidé cestují na tato místa v zásadě ze dvou důvodů, tj. ze zvědavosti nebo doufajme, že častěji, aby pomohli místním obyvatelům a postižené oblasti zotavit se. Mezi nejznámější příklady patří cesty do zemí na pobřeží Indického oceánu zasažených zemětřesením následovaným tsunami v roce 2004, do oblasti Greater New Orleans, která byla vážně poškozena a zničena záplavami během hurikánu Katrina v roce 2005, nebo na Island po erupci sopky Eyjafjallajökull.

Katastrofický turismus zahrnuje rovněž cestování do míst zasažených důsledky lidské činnosti, a to záměrné i neúmyslné. Nejznámějšími příklady jsou **Ground Zero** (označení pro místo s největším poškozením) v New Yorku, kde došlo 11. září 2001 k útokům na Světové obchodní centrum nebo Pripjat' nedaleko **Černobylu** na Ukrajině, místo výbuchu jaderné elektrárny v roce 1986.

Destinace temného turismu zahrnují množství dalších cílů. Jsou mezi nimi například hřbitovy, místa odpočinku slavných osobností i „obyčejných“ lidí, které mají rozměr jak historický, tak umělecký, prezentují velmi autentický zážitek a jsou vnímány jako součást kulturního dědictví. Jsou atraktivní i svou romantickou atmosférou, často mají charakter parků, např. Père-Lachaise je největším parkem v Paříži a každoročně přiláká na dva miliony návštěvníků. Dalším možným cílem temného turismu jsou žaláře, věznice či mučírny, spojené v minulosti s tresty a spravedlností. Tento typ destinace disponuje kombinací vzdělávání a zábavy. Může se jednat o autentické místo s bohatou historií, zájmu návštěvníků se těší hlavně staré historické věznice, např. Alcatraz nebo kasemata na hradě Špilberk. Mají bohatou historii a jsou spojeny se slavnými vězni, v případě Alcatrazu je to např. Al Capone, v případě

Špilberku Václav Babinský. Tento typ destinace podléhá často komercionalizaci, může se jednat i o uměle vytvořenou atrakci pro turisty, o zábavní centra hrůzy, jako je např. Dungeon v Londýně. Tyto atrakce lákají návštěvníky na svou hrůzostrašnost, nicméně jejich hlavním cílem je pobavit.

Obětem první světové války je věnováno několik památníků v západní Evropě. **Menin Gate Memorial to the Missing** v Ypres (Belgie) je připomínkou desetitisíců vojáků, kteří zde přišli o život v průběhu první světové války. Fronta se zde pohybovala v blátě, vlhku a chladu jen o pár kilometrů tam a zpátky. Do dějin Ypres vstoupily v dubnu 1915, kdy zde byl poprvé v historii lidstva ve velkém měřítku vyzkoušen chemický bojový plyn (chlór) a v roce 1917 zde byl použit i plyn yperit, který své jméno dostal podle města. **Thiepval Memorial to the Missing of the Somme** (Francie) je válečný památník věnovaný památce více než 70.000 britských a jihoafrických vojáků padlých a pohřšovaných během bitev na Sommě v letech 1915 až 1918. **Památník bitvy u Verdunu** (Francie), jedné z největších bitev první světové války na její západní frontě, je věnován památce padlých obou válčících stran, francouzské i pruské. V krvavé bitvě trvající téměř 10 měsíců padlo na 700.000 vojáků, proto bývá označována jako verdunský mlýnek na maso. Po nespočetných dělostřeleckých útocích zde zůstala pouštní krajina plná kráterů. Nedaleko se nachází Ossuaire de Douaumont, zřejmě nejznámější hřbitov první světové války. V kostnici dlouhé 137 metrů jsou uloženy ostatky asi 130.000 vojáků bez rozdílu národnosti.

Nejnavštěvovanějšími místy temného turismu jsou památníky a muzea na místech bývalých nacistických koncentračních táborů. Synonymem hrůz se stala síť vyhlazovacích táborů v **Osvětimi** v Polsku, kde bylo zabito až 1,5 milionu lidí, z nichž asi 90 procent byli Židé. Osvětim-Březinka (Auschwitz-Birkenau), stavěný uprostřed polí sovětskými válečnými zajatci od konce roku 1941, vstoupil do historie jako hlavní místo nacistického konečného řešení židovské otázky. Od začátku roku 1942 do konce roku 1944 přivážely transportní vlaky do tábora Židy z celé Němci okupované Evropy. Koncentrační tábory v Osvětimi navštívilo v roce 2019 rekordních 2,3 milionu lidí z celého světa. Osvětim připomíná holocaust a hrůzy, které tu byly spáchány a symbolicky burcuje vnímání návštěvníků jako memento této hrozby.

Mezi nejnavštěvovanější památky Evropy patří **Muzeum Anny Frankové** v Amsterdamu, v domě, kde se s rodiči a sestrou během nacistické okupace dva roky skrývala. Poté, co byl jejich úkryt odhalen, byla rodina transportována do koncentračního tábora Osvětim a poté do Bergen-Belsenu, kde Anna zemřela pravděpodobně v únoru 1945 na tyfus. Deník, který si Anna během pobytu v úkrytu psala vydal po válce její otec, který jako jediný z rodiny válku přežil. Deník byl přeložen do více než 60 jazyků, stal se světovým bestsellerem a jedním ze symbolů tragického osudu milionů židů pronásledovaných a zavražděných nacisty. Památník každoročně navštíví přibližně 1,2 milionu návštěvníků.

Francouzská vesnička **Oradour-sur-Glane** byla uzavřena německou armádou v červnu 1944, po invazi do Normandie, a 643 jejich obyvatel, včetně žen a dětí, bylo zmasakrováno při strašlivém kulometném útoku. Krátce po válce byla nedaleko postavena nová vesnice, ale původní Oradour-sur-Glane je, na příkaz tehdejšího francouzského prezidenta Charlese de Gaulla, udržována jako trvalý památník zvěrstev, ke kterým došlo během německé okupace Francie.

Pearl Harbour je dalším pamětním místem, které přitahuje davy turistů. Skutečnost, že z USS Arizona stále viditelně uniká ropa, zvyšuje úroveň intenzity, smutku, bolesti a bezprostřednosti tragédie. Zážitek je velmi dojemný, protože 1.177 ztracených životů změnilo průběh historie a místo je jejich oficiálním hrobem.

Hiroshima Peace Memorial Park je věnován odkazu Hirošimy jako prvního města na světě, na která byla svržena atomová bomba, a památce až 140.000 přímých a nepřímých obětí bomby. Park byl zřízen na pusté planině, která vzniklo po výbuchu. Každoročně se zde 6. srpna koná pamětní mírový ceremoniál k připomínce obětí, jaderné hrůzy a na podporu světového míru. Symbolem zkázy Hirošimy je *A-Bomb Dome*, kostra budovy bývalé hirošimské prefektury, budovy, která stála nejbližší epicentru výbuchu a zůstala alespoň částečně stát.

Muzeum genocidy **Tuol Sleng** v Phnompenhu, hlavním městě Kambodže, připomíná tisíce lidí zabitých Rudými Khmery. Čtyři měsíce poté, co Rudí Khmerové vyhráli kambodžskou občanskou válku, bylo pět budov komplexu střední školy přeměněno na vězení a výslechové středisko. Tzv. Security Prison 21 bylo využíváno režimem Rudých Khmerů od jeho vzestupu k moci v roce 1975 až do jeho pádu v roce 1979. Tuol Sleng, tedy Strychnin Hill nebo Kopec jedovatých stromů byl pouze jedním z nejméně 150 popravčích center v zemi. Z odhadovaných až 20 000 lidí uvězněných v Tuol Sleng (skutečný počet není znám) je známo pouze sedm přeživších. **Choeung Ek**, bývalý sad a neznámější z míst známých jako Vražedná pole, je místem masového hrobu obětí režimu Rudých Khmerů, na kterých byl popraven více než milion lidí.

Pompeje, „matka“ všech destinací katastrofické turistiky, ležely neobjeveny přibližně 1.500 let. Když v roce 79 vybuchl nedaleký Vesuv, zničil a pohřbil starověké římské město spolu se sousedním Herculaneem pod vrstvou popela a pemzy, která dokonale zakonzervovala budovy i předměty, díky čemuž zůstalo ve městě zachováno vše od ulic až po fresky. Pompeje byly původně znovuobjeveny v roce 1599, ale až vykopávky v roce 1748 odhalily velké struktury, včetně celého římského divadla. Na nedaleké pláži bylo nalezeno více než 300 koster lidí, kteří se snažili pře erupci uprchnout. V současné době jsou Pompeje součástí národního parku Vesuv a jsou jednou z nejoblíbenějších turistických atrakcí v Itálii s přibližně 2,5 miliony návštěvníků ročně.

Po podmořském **megazemětřesení v Indickém Oceánu** v roce 2004, které způsobilo sérii ničivých tsunami podél pobřeží většiny zemí, zabilo 230.000 lidí ve 14 zemích a zaplavilo pobřežní oblasti vlnami vysokými až 30 metrů, cestovalo velké množství lidí do postižených zemí, aby dobrovolně pomohli místním obyvatelům a postiženým oblastem se zotavit. Byla to jedna z nejsmrtelnějších přírodních katastrof v zaznamenané historii. Nejhuře zasaženou zemí byla Indonésie, následovaná Srí Lankou, Indií a Thajskem. Jakýmsi symbolem katastrofy byl ostrov Phuket, oblíbená luxusní turistická destinace, kde téměř všechny hlavní pláže zaznamenaly velké škody a mnoho zahraničních turistů zemřelo nebo bylo nezvěstných.

Katastrofální devastace **hurikánem Katrina**, který zasáhl New Orleans v roce 2005, byla způsobena selháním hrází a vedla k záplavám v 80 procentech města. Bouře vyhnala z domovů na 800.000 obyvatel a zničila více než 200.000 domů. Již druhý den záplav nabízelo několik společností výlety do zasažených míst.

Podmořské **megazemětřesení** u tichomořského pobřeží **Tóhoku** v Japonsku v roce 2011 způsobilo silné vlny tsunami, které dosáhly výšky až 40 metrů a urazily až 10 kilometrů do vnitrozemí. Tsunami také způsobila jadernou havárii v komplexu jaderné elektrárny Fukušima. Region Tóhoku se stále vzpamatovává ze zemětřesení a tsunami, ale od roku 2018 pořádají cestovní kanceláře výlety do Fukušimy a do evakuovaného města Namie.

Atol Bikini, jeden z Marshallových ostrovů v Pacifiku, byl v letech těsně po druhé světové válce používán americkou vládou jako jaderné testovací místo (*Nuclear Test Site*). Jedním ze série jaderných testů provedených na atolu Bikini byl test Bravo (vodíková bomba asi 7.000krát silnější než hirošimská bomba), který byl největším americkým jaderným testem vůbec. Exploze vytvořila kilometr široký kráter a způsobila rozsáhlou radioaktivní kontaminaci, takže jeho obyvatelé museli být přesídleni. Zatímco Bikiny zůstávají kvůli kontaminaci neobydlené, omezený počet potápěčů může zkoumat množství vraků lodí, které sloužily při testování jako cíle.

V časných ranních hodinách 26. dubna 1986 došlo k nejhorší jaderné havárii na světě. Explodoval reaktor číslo čtyři v **černobylské elektrárně**, který vychrlil radioaktivní materiál do atmosféry a způsobil požár, který hořel 10 dní. Katastrofa měla za následek desítky přímých úmrtí a tisíce dlouhodobých, stejně jako vysídlení 350.000 obyvatel z měst Černobyl a Pripjať v tehdejší Sovětské svazu. Reaktor číslo čtyři byl zakryt betonovým sarkofágem. Ukrajinská cestovní kancelář SoloEast Travel provozuje trasu v černobylské zakázané zóně včetně elektrárny. Prohlídka přivede turisty na 300 metrů od reaktoru číslo čtyři, k pozůstatkům vesnice Kopachi, která byla po katastrofě kvůli vysoké úrovni kontaminace stržena a pohřbena či do města duchů Pripjať s podivnými pozůstatky mateřské školy. Jedna ze zastávek je u Červeného lesa, borovicového lesa zničeného radioaktivní kontaminací, který se od té doby stal jednou z největších přírodních rezervací v Evropě.

Dalšími oblíbenými destinacemi temného turismu jsou například **Lockerbie**, vesnice ve Skotsku, kam po teroristickém útoku v prosinci 1988 dopadl Boeing 747, přičemž zemřelo všech 259 cestujících a 11 místních obyvatel, nebo **Ground Zero** v New Yorku připomínající oběti teroristických útoků na Světové obchodní centrum 11. září 2001. Na jeho místě byl vybudován památník obětem a nový mrakodrap *Freedom Tower*.

Také v České republice je mnoho destinací spojených s temným turismem, která se každoročně stávají cílem návštěv velkého množství turistů.

Slavkov/Austerlitz je světoznámé místo bitvy tří císařů, která se odehrála několik kilometrů západně od města 2. prosince 1805 a kde Napoleon dosáhl jednoho ze svých nejslavnějších vítězství. Dominantou slavkovského bojiště je Mohyla míru na Prackém kopci, v jeho areálu je množství pomníků, křížů, kapliček a hromadných hrobů. Pod vrchem Santon (východně od Tvarožné) se každoročně konají historické rekonstrukce bitvy. Na vrcholu kopce, místě hlavních pozic francouzské armády, stojí malá bílá kaple.

Památník Terezín byl založen v roce 1947 k uctění památky obětí nacistické genocidy za druhé světové války. Tzv. Malá pevnost z konce 18. století sloužila od roku 1940 jako věznice gestapa. Celý Terezín, obklopený hradbami, sloužil jako ghetto pro tisíce převážně českých Židů. Ti, kteří zde nezemřeli, byli posláni do vyhlazovacích táborů, hlavně do

Osvětlemi. Muzeum ghetta, věnované židovským obětem, bylo založeno v budově bývalé terezínské školy, před pevností byl zřízen Národní hřbitov. Posláním Památníku je připomínat oběti nacistické politické a rasové perzekuce během okupace českých zemí a pečovat o pietní místa spojená s utrpením a smrtí tisíců obětí.

Lidice a Ležáky jsou bývalé osady, které byly zničeny nacisty za druhé světové války na základě přímé či domnělé spolupráce místních obyvatel s atentáčníky na říšského protektora Reinharda Heydricha. Obec Lidice byla vypálena 10. června 1942, kdy bylo všech přítomných 173 mužů zastřeleno, ženy poslány do koncentračního tábora Ravensbrück a děti, které nebyly vybrány pro germanizaci, byly poslány do koncentračního tábora Chelmno. Stejný osud postihl východočeskou osadu Ležáky o dva týdny později, 24. června 1942. Ležáky byly také vypáleny, všichni muži a ženy byli zastřeleni a děti byly poslány do vyhlazovacího tábora Chelmno. Jen dvě dívky byly vybrány do arizačního programu a přežily válku. V areálu **Památníku Lidice** je možné vidět základy původních staveb, společný hrob zastřelených mužů a sousoší 82 zavražděných dětí. V **Památníku Ležáky** byly na místech původních obydlí postaveny tzv. hrobodomy.

Pravoslavný kostel svatých Konstantina a Metoděje v Praze sloužil jako úkryt českým parašutistům, členům skupiny Anthropoid, kteří spáchali atentát na Reinharda Heydricha. Jednotky Waffen-SS oblehly kostel, ale navzdory maximálnímu úsilí 750 vojáků SS, nebyly schopny dostat parašutisty živé. Ti, kteří nebyli zabití, spáchali po opakovaných útocích SS sebevraždu v kryptě kostela.

Naučná stezka Jáchymovské peklo vede návštěvníky do oblasti, kde v roce 1950 vzniklo kolem dolů 18 vězeňských táborů. Tyto tábory byly rychle zaplněny vězni komunistického režimu, kteří zde žili a trpěli v nelidských podmínkách a byli nuceni těžít uranovou rudu. Do roku 1961 zde bylo uvězněno přibližně 65.000 lidí, mnozí z nich zemřeli.

Spodní patro **hřbitovní kaple Všech svatých** v Sedlci slouží jako kostnice. Ta podle odhadů obsahuje kostry 40.000 až 70.000 osob, jejichž kosti byly využity také na výzdobu a vybavení kaple (lustr, oltář, monstrance atd.).

K dalším oblíbeným destinacím temného turismu patří například zámek ve Velkých Losinách spojený s čarodějnickými procesy na konci 17. století, hrad Špilberk, nechvalně proslulé nejtvrďší vězení habsburské monarchie pro zatvrzelé zločince, Muzeum útrpného práva v Českém Krumlově, brněnská Crypta Capuccinorum a mnoho dalších.

Každé pamětní místo vychází z místní kultury a řídí se určitými pravidly. Některá pravidla jsou jasně popsána (na panelech apod.), jiná jsou dána kulturou, etikou, místem samotným. Návštěvníci by měli být vhodně oblečeni, na většině míst by neměli mluvit nahlas, jíst či pít, odhazovat odpadky apod.

Rozdíl mezi tím, co je možné přijmout jako turistickou atrakci a co není, je často **otázkou kulturních hodnot** a času, který od události uplynul. Prohlídky po stopách Jacka Rozparovače dnes nikoho neurážejí. Na druhou stranu, prohlídky místa v Paříži, kde zahynula princezna Diana při autonehodě, jsou stále jakýmsi tabu.

Fascinace temnými místy je mnohými lidmi považována přinejmenším za kontroverzní. Etický aspekt tohoto cestování vyvolává otázku, zda je správné, aby cílem návštěvy bylo

prohlížení si míst či objektů spojených se smrtí a utrpením. Při hledání odpovědi je zapotřebí zohlednit dva aspekty, a to pravdivost či opravdovost a čas. Hlouběji zasáhnou návštěvníky místa a události, které vyprávějí reálné tragické příběhy skutečných lidí. Etický rozměr je třeba vnímat zejména u neštěstí a katastrof, které se udály nedávno, a které se týkají ještě žijících lidí nebo jejich potomků. Skutečností je, že události, ke kterým došlo před několika staletími, vnímáme jako historii, která se nás osobně netýká. V těchto případech převládá nad pocity smutku a soucitu zájem nebo zvědavost. Při prohlídce kostnice v Sedlci cítí návštěvníci spíše tíseň, údiv a také obdiv nad výzdobou kaple z lebek a kostí, než aby se dojímalí nad smrtí. Zpřístupnění míst postižených lidským neštěstím či katastrofou by vždy mělo jít ruku v ruce se vzděláváním a pietou, nikoliv s prostou motivací zisku.

V roce 2011 proběhl v Muzeu Auschwitz-Birkenau průzkum s cílem zjistit motivaci pro jeho návštěvu a pocity z návštěvy vyplývající. Mezi motivy převládaly seznámení se s historií tábora (33 %), prokázání úcty obětem (20 %), zvědavost (13 %), soucit s oběťmi války (10 %). Pocity z návštěvy Muzea zahrnovaly smutek (64 %), reflexe, zamyšlení (54 %), dojetí (37 %), bezmoc (28 %), soucit (22 %), zlost, vztek (15 %), hněv (13 %), nenávisť (11 %) a žádné pocity (5 %).

Gastroturismus

Jídlo je nejen zdrojem naší fascinace a okouzlení, ale také důležitou součástí cestování. Stravovací služby se řadí mezi základní turistické služby, je ale zřejmé, že jídlo může být samo o sobě cílem, významným nebo hlavním motivem k cestování. Díky gastronomii je možné se během cestování seznámit s místní historií, kulturou a tradicemi a v některých případech mohou být zážitky spojené s jídlem a pitím trvalejší než zážitky spojené s návštěvou hradů, zámků a jiných historických či uměleckých pamětihodností.

Tento typ turismu se potýká s určitou neukotveností terminologie. Používají se názvy *Culinary Tourism*, *Food Tourism*, méně často *Gastronomy/Gastronomic Tourism*. *World Food Travel Association* (původně v letech 2003-2012 *International Culinary Tourism Association*) v roce 2012 doporučila upustit od dříve používaného pojmu *Culinary Tourism* a používat širší označení *Food Travel*, tedy cestování za jídlem. V české odborné literatuře se používá termín *kulinářský turismus* nebo *gastronomický turismus*, přičemž tato slova jsou chápána jako synonyma, občas se používá i méně přesný pojem *gurmánský turismus*.

Gastronomický turismus představuje „objevitelskou“ účast na akcích týkajících se jídla, které zahrnují konzumaci, přípravu a prezentaci jídla, kuchyni, tradici stolování a stravovací zvyky. Motivem účastníků je dosažení jedinečných a nezapomenutelných kulinárních zážitků všech druhů. Gastronomický turismus se prolíná jak s poznávacím, kulturním, tak i zážitkovým turismem. Vychází z touhy „zažít“ jídlo země, regionu nebo oblasti, je založen na hledání zvláštních, jedinečných a nezapomenutelných zážitků spojených s jídlem a pitím, a to jak oblastí blízkých, tak vzdálených. Přestože lidé vždy cestovali, aby získali určité potraviny, a vždy na cestách jedli, gastronomický turismus jako specifický trend v turismu se objevil až na počátku tisíciletí. Může se jednat o účast na specializovaných gastronomických akcích, o zážitky spojené s konzumací, přípravou a prezentací jídla, seznámení se s gastronomickými tradicemi dané destinace, ale i třeba nákup u stánku, které přináší nezapomenutelný a unikátní zážitek. Dobrým gastronomickým zážitkem může být i kousek chleba, jablko a kousek sýra.

Pokud budeme přesvědčeni, že chleba je chutný a čerstvý, jablko je zralé a sýr je dobře uležený a jsme natolik moudří, že to tak vnímáme, jestli navíc k tomuto jednoduchému jídlu můžeme přidat sklenku vína, kterou vypijeme s přáteli, pak všechny důležité faktory gastronomie byly uspokojeny.

Jedním z důležitých kritérií při výběru prázdninové destinace je spolu s klimatem, prostředím a ubytováním rovněž místní kuchyně. Její velkou výhodou je, že je jediným lákadlem, které je k dispozici po celý rok, v kteroukoliv denní dobu a bez ohledu na počasí. Gastronomie je významnou součástí všech kultur, autentickou a tradiční součástí kulturního dědictví. Její význam dokládá skutečnost, že se dostala i na *Reprezentativní seznam nehmotného kulturního dědictví lidstva UNESCO*. V roce 2010 byly na seznam zapsány francouzská kuchyně, mexická kuchyně, středomořská strava a perníkářství v severním Chorvatsku.

Gastronomický turismus je čím dál populárnější a v poslední době se stává téměř módní záležitostí. Jedná se o oblast turismu, která je velmi rozmanitá, může být spojena s konkrétními místy, jako jsou restaurace, vinice a původní „domovy“ určitých pokrmů, nebo s aktivitami jako jsou kurzy vaření, nakupování na místních farmářských trzích a ve farmářských obchodech apod.

Patrně nejčastějším cílem gastroturismu jsou **podniky veřejného stravování**, které mohou být dále rozděleny na stravovací zařízení gurmetská, historická, tradiční a zážitková. Většinou se jedná o podniky, jejichž návštěva je doporučována v průvodcích, na turistických portálech či webových stránkách. Jednotlivé kategorie se mohou prolínat.

- Gurmetská stravovací zařízení představují luxusní restaurace, které nabízejí luxusní služby. Často se jedná o podniky, které se pyšní michelinskou hvězdou, dalším kritériem může být jejich umístění na žebříčku nejlepších restaurací. Gurmetské restaurace nabízejí špičkovou gastronomii a bezchybnou obsluhu, čemuž odpovídá i cenová úroveň.
- Historické restaurace jsou podniky, které mají dlouhou historii a vešly do učebnic gastronomie s vlastními nezaměnitelnými recepty. Samotný jejich název je všeobecně známou značkou. Jako příklad může sloužit kavárna Sacher ve Vídni, kde se podává originální Sacher dort.
- Tradiční gastronomická zařízení si zakládají na své autenticitě, nabízejí tradiční místní speciality, zdůrazňují původnost a dlouhou tradici receptů, podle kterých se v nich vaří. Nežádá se jedná o „bezejmenné“ hostince a lidové restaurace, které jsou ale vyhledávané pro svoji bezprostřední atmosféru, pohostinnost v pravém slova smyslu a poctivou kuchyni. Mohou to být levné italské trattorie či domácí restaurace v Toskánsku. Podobných příkladů najdeme celou řadu prakticky v každé zemi.
- Zážitkové restaurace se zaměřují na tzv. zážitkovou gastronomii, jsou něčím zvláštní a výjimečné, nabízejí prožitek uspokojující nejen chuť, ale i další smysly uplatňující se bezprostředně při konzumaci pokrmu nebo nápoje. Originalita se může projevit ve vybavení, aranžmá stolu, nabízeném sortimentu, způsobu přípravy nebo podávání jídel, obsluze, tematickém programu, hudební produkci apod. Předmětem prezentace může být i vybrané kulinární dědictví, prvky lidové stravy apod. Jako příklad může sloužit „středověká“ restaurace Anno Domini v Drážďanech, restaurace pod hladinou moře na

Maledivách, restaurace ve 122. patře mrakodrapu Burdž Chalifa v Dubaji nebo restaurace v koruně stromu na Novém Zélandě.

Gastronomický turismus je spojován i s některými **turistickými destinacemi**, ať už se jedná o celé státy či určité regiony nebo i menší lokality. Objevují se i žebříčky (oficiální i neoficiální) nejvýznamnějších destinací gastroturismu. Na prvních místech se objevuje zpravidla Mexiko, Francie, Itálie (Toskánsko), případně Japonsko nebo Indie. Místní, národní jídlo (v širším pojetí gastronomie) je jedním z faktorů, které utvářejí image destinace. V České republice mezi destinace, které hrají významnou roli v gastroturismu, patří například jižní Morava, zejména díky vinařství. Potenciál však mají i další oblasti.

Významný dopad na turismus mají **gastronomické akce a události** (eventy). Jejich vliv se neprojevuje pouze ve zvýšené návštěvnosti dané destinace, ale mohou významně ovlivnit i její image. Mohou mít charakter velkých, spíše kulturních akcí, např. vinobraní nebo pivní festivaly, které se vyznačují často bohatým kulturním programem a kde jsou prezentace jídla a nápojů pouze jednou ze součástí programu. Vedle toho existují menší akce, které jsou zaměřeny na prezentace určitých regionálních gastronomických produktů, například košty slivovice či jiných místních pálenek, dny švestkových nebo borůvkových knedlíků, slavnosti chřestu, zabijačky, masopustní hody atd. Zvláštní místo mají specializované gastronomické eventy, na kterých je dominantní ochutnávka jídel a nápojů. Mezi největší Food festivaly na světě patří *Slow Food Movement's Biennial* v Turíně v Itálii, *Hokitika's Wildfood Festival* na Novém Zélandu, *St. Moritz Gourmet Festival* ve Švýcarsku nebo *Oktoberfest* v Mnichově. V České republice patří mezi nejpopulárnější akce tohoto druhu například *Znojemské vinobraní*, *Vizovické trnkobraní* nebo *Prague Food Festival*.

Během návštěvy destinace, v zahraničí i v rámci domácího turismu, bývají často na programu **exkurze do potravinářských provozů**, které bývají spojené s ochutnávkou nebo možností zakoupení originálního produktu. Oblibě se těší prohlídky palíren whisky ve Skotsku a v Irsku, v Belgii jsou populární prohlídky čokoládoven a pivovarů, v Holandsku sýráren. V České republice jsou nejčastěji navštěvovány pivovary a vinné sklepy. Součástí nabídky gastroturismu mohou být i návštěvy malých zemědělských podniků a farem, kde je možné prohlédnout si výrobu sýrů, moštů, marmelád, uzenářských výrobků a dalších domácích produktů. Oblibě zejména v zahraničí se těší návštěvy u rybářů spojené s nákupem čerstvě vylovených ryb a plodů moře. Tato možnost je i v České republice, a to buď při výlovu rybníků nebo ve speciálních líhních.

Další součástí gastronomického turismu jsou návštěvy **gastronomických muzeí**. Jejich zaměření je velmi různorodé. Mohou být poměrně úzce specializované, například Muzeum perníku v Toruni (Polsko), Muzeum perníku v Pardubicích, Muzeum Olomouckých tvarůžků v Lošticích nebo Muzeum chleba (Museum der Brotkultur) v Ulmu (Německo). Existují také obecně koncipovaná muzea, jako například Gastronomické muzeum v Praze.

Atraktivní v rámci gastroturismu jsou rovněž **farmářské trhy**, a to nejen pro možnost zakoupení původních místních produktů, ale také pro svou malebnost, autentičnost, bezprostřednost a možnost setkání s místním obyvatelstvem. Nabízejí vhodnou alternativu pro zájemce o kvalitní lokálně pěstované a vyráběné výpěstky a potraviny a jsou zajímavé i pro ty, kteří preferují spíše osobní přístup při nakupování.

Oblíbenou aktivitou v rámci gastroturismu jsou **kurzy vaření**, které mají nejrůznější podobu. Často jsou zaměřeny tematicky, např. italská kuchyně, ryby, příprava steaků apod. Pokud se jedná o mimořádnou nabídku, jsou účastníci ochotni dojet na kurz i z velké vzdálenosti, někteří zájemci cestují na takové kurzy i do zahraničí. A tak mnoho cestovních kanceláří nabízí specializované gastronomické zájezdy. *The International Kitchen* (Chicago) nabízí gastronomické zájezdy za poznáním kulinárního dědictví do Francie, Itálie, Řecka, Portugalska, Španělska, ale i Maroka, Vietnamu, Kambodže, Peru, Argentiny apod., mimoto organizuje rovněž kurzy vaření ve Francii, Itálii, Portugalsku, Španělsku a Argentině. *Cook Italy* nabízí kurzy vaření a procházky po místních farmářských trzích v Bologni, španělská *Cellar Tours* nabízí forfaitové all-inclusive zájezdy do vinařství ve Španělsku, Portugalsku, Itálii a Francii, *New Orleans Cooking Experience* nabízí praktické kurzy zaměřené na kreolskou kuchyni včetně exkurzí do místních restaurací apod. Seznam všech kanceláří nabízejících produkty gastroturismu by byl nekonečný.

Česká republika má dobré předpoklady pro rozvoj gastronomického turismu – má dlouhou tradici pivovarnictví a vinařství, jsou zde tradiční národopisné oblasti se svými speciálními pokrmy podle originálních receptů, jídlo, pití a gastronomické produkty obecně jsou oblíbenou součástí řady akcí, jako jsou trhy, jarmarky, hody, poutě, vinobraní, chmelobraní či dožínky, jídlo je lákadlem i řady dalších akcí jako jsou například výlovy rybníků, městské slavnosti, historické slavnosti, svátky apod. V posledním desetiletí se stává opět populární tradice svátku sv. Martina, kterou doprovází tradiční speciality, tedy svatomartinská husa a mladé svatomartinské víno.

Zvláštním druhem gastroturismu je **vinařský turismus**, který zahrnuje návštěvy vinařství, vinic nebo restaurací známých nabídkou jedinečných archivních vín. Je založen na degustaci, konzumaci nebo nákupu vína. Vinařský turismus zahrnuje také organizované zájezdy do známých vinařských oblastí, vinařské festivaly, kurzy ochutnávek vín, párování pokrmů s kvalitními víny v restauracích apod. Motivace vinařských turistů se může lišit v závislosti na věku, zájmu nebo národnosti, nicméně mezi deset hlavních motivů patří touha ochutnat víno, získat znalosti o víně, zažít vinařské prostředí (tj. setkání s vinařem, prohlídka sklepů a vinic), být ve venkovském prostředí (krása vinic), sladit jídlo a víno, pobavit se, užít si vinařskou kulturu (romantika a elegance), ocenit architekturu, dozvědět se o „zelených“ aspektech a užívat si zdravotních přínosů vína. Vinařský turismus je důležitý v tradičních vinařských zemích jako jsou Francie, Španělsko, Portugalsko nebo Itálie, nicméně, hraje důležitou roli i v takzvaných vinařských oblastech nového světa jako jsou Austrálie, Argentina, Chile, Jižní Afrika nebo Spojené státy.

Významnou roli má vinařský turismus i v České republice. Nadace Partnerství ve spolupráci s jihomoravskými vinařskými obcemi a dalšími partnery realizuje od roku 1999 projekt ochrany kulturního dědictví a rozvoje vinařské turistiky – *Moravské vinařské stezky*. Jednotlivé stezky jsou propojeny pátevní Moravskou vinnou stezkou a celkem tvoří 1.200 km dlouhou síť mezi Znojmem a Uherským Hradištěm. Návštěvníkům nabízejí možnost jednodenních i vícedenních výletů za poznáním folkloru, vína a památek. Několikrát do roka pořádá společně několik sousedních vinařských obcí *Festival otevřených sklepů*, jehož součástí jsou bohatý doprovodný program, kvalitní služby a pohostinnost místních lidí. Filosofie festivalu vychází ze zachování autenticity prostředí, kontaktů s místními lidmi, nabídky

nejvyšší kvality vín a gastronomie a pozvednutí obrazu o kvalitě vín a služeb vinařské turistiky na Moravě.

Dvě země nejvíce spojované s gastronomickým turismem jsou Itálie a Francie. Obě mají vysoce rozvinuté a respektované kuchyně, obě se mohou pochlubit historickou i současnou kulturou konzumace vína, často spjatou se silnými rodinnými tradicemi vinic a vinařů. Itálie je navíc domovem hnutí *Slow Food*, založeného jako protikladu k fast food, jehož cílem je vážít si kulinární kultury, kulinárního dědictví, chránit a oceňovat místní produkty, věnovat přípravě a konzumaci pokrmů adekvátní čas, bojovat proti mezinárodní standardizaci potravinářských výrobků a rychle se rozvíjející „kultuře“ fast food. Hnutí prosazuje místní produkty, domácí odrůdy plodin a upozorňuje na dávno zapomenuté recepty.

Nicméně, v rámci gastronomického turismu narůstá popularita i dalších zemí, v současné době jsou nejoblíbenější Řecko, Španělsko, Mexiko, Čína a Thajsko. Zájemem turistů a motivem pro cesty však nemusí být jen kuchyně jako celek, ale i jednotlivý pokrm (nebo potravina) spojený s určitou zemí nebo oblastí, které se tak mohou stát destinací gastroturismu, například javorový sirup v Nové Anglii a Kanadě, hovězí maso v Argentině, humr v Maine, klobásy v Maďarsku nebo sýry v Holandsku. Některé pokrmy nebo potraviny jsou spojovány rovněž s konkrétními městy, například vafle s Bruggami (Belgie), *gelato* s Římem (Itálie), *Sacher Tort* nebo telecí řízek s Vídní (Rakousko), *bratwurst* s Berlínem (Německo) atd.

Kuchyně jednotlivých evropských zemí je stejně pestrá a rozmanitá jako jejich kultura. Gastronomický turismus je založen na myšlence, že i když si můžeme objednat mnoho pokrmů zahraničních kuchyní v domácích restauracích, je vždy nejlepší ochutnat „ikonický pokrm“ na místě, kde je doma, tj. tapas ve Španělsku, pizzu a těstoviny v Itálii apod. Každá země má jedinečnou kulinární historii, kterou většina lidí zná, např. francouzské víno a sýr, italské těstoviny, německé pivo. Nejznámější kulinární destinace jako je Paříž, Toskánsko, Řím a Barcelona už mají mnoho fanoušků. Existují však také rozvíjející se destinace, které se stávají kulinárními ráji, např. Kodaň, Madrid nebo Kréta. Každoročně je sestavováno několik seznamů měst s nejlepší gastronomií a nejlepšími restauracemi.

San Sebastian (Španělsko) je absolutním rájem pro milovníky jídla. Nejlepší restaurací je *Mugaritz*, jedna z mnoha restaurací oceněných michelinskou hvězdou, známá svou vysoce experimentální molekulární gastronomií. Neformálnější (a levnější) kulinární zážitek poskytuje mnoho okouzlujících *pintxos* barů (*pintxos* je místní výraz pro tapas nebo „malé sousto“). *Pintxos* nabízí místní speciality San Sebastianu, jako jsou pomalu vařená telecí líčka, *pimientos di padron* (smažené dlouhé zelené papriky) a *bacalao* (slaná treska). Každý bar má svou vlastní specialitu.

Pryč jsou staré časy špatné pověsti britské kuchyně vyplývající z let válečných přídelů, které ovlivňovaly její kvalitu až do 80. let 20. století. Od 90. let zažil **Londýn** (Velká Británie) skutečnou kulinární revoluci. Může se chlubit více než 60 michelinskými restauracemi se špičkovými šéfkuchaři, jako je Gordon Ramsay, provozující restauraci s třemi michelinskými hvězdami nebo Jamie Olivier. Londýn nabízí vše od dobrého jídla, přes skvělá hospodská jídla jako jsou ikonické *fish and chips* nebo *Shepherd's pie*, až po nekonečnou řadu mezinárodních pouličních jídel.

Florencie (Itálie) je známá svým *bistecca alla fiorentina*, (steak vážící asi 1,2 kg), který je symbolem města. *Lampredotto* je populární pouliční jídlo, sendvič plněný dušenými dršťkami, levné, ale chutné jídlo podávané se *salsa verde*.

Kulinární scéna **Berlína** (Německo) je proslulá jak skvělými restauracemi, tak i potravinovými trhy. Na luxusním konci spektra je Hotel Adlon Kempinski s dvěma michelinskými hvězdami. Mezi neformálními místy je např. proslavená Markthalle IX, kde probíhají pravidelné trhy s potravinami, včetně populárního čtvrtečního večerního trhu s pouličními pokrmy a víkendovými snídaňovými a dezertními trhy. Nicméně, město je proslavené zejména *currywurstem*.

V **Modeně** (Itálie) by návštěvník neměl minout Osteria Francescana se třemi michelinskými hvězdami, jejíž šéfkuchař Massimo Bottura je považován za jednoho z nejlepších kuchařů na světě. Nicméně, v podstatě je celé město rájem pro gurmány – je to země šunky *Parmigiano* a široké škály *salumi* (uzeniny), stejně jako nejlepšího balzamikového octu.

Amsterdam (Holandsko) je sice známý svou čtvrtí červených luceren, coffee shopy a kanály, ale v posledním desetiletí narůstá kredit i jeho gastronomické scény. Špičkoví šéfkuchaři jako Ron Blaauw a Rogier van Dam představují svůj nový styl holandské kuchyně. Zatímco Blaauw je inspirován svými cestami a nedávno otevřel asijskou restauraci, van Dam sází na lokální suroviny a sezónnost. Ale nejsou to jen skvělé restaurace, které dělají amsterdamské jídlo tak speciální. Stejně vynikající je jeho pouliční jídlo *bitterballen* (smažené obalované kuličky ragú), hranolky, jako je *patat oorlog* přelité majonézou, arašidovou omáčkou a posypaný syrovou cibulí nebo slaný sledř.

Lyon (Francie) je úžasné gastronomické město. Bocuse d'Or, založená Paulem Bocusem, nejslavnějším šéfkuchařem francouzské kuchyně, je úžasná restaurace nabízející nevšední degustační zážitky. Sběratel michelinských hvězd, Bocuse, přivedl celé město k vysokému standardu v gastronomii s fantastickými restauracemi, které podávají nejlepší jídlo v regionu. Město má také mnoho skvělých restaurací, které nabízejí nakrájené salámové růžice podávané s křupavými nakládanými *cornichony*.

Řím (Itálie) je Mekka milovníků jídla s dlouhou tradicí pokrmů bohatých chutí a vůní pocházejících z různých oblastí, zejména venkovských v okolí Říma, jako je *cacio e pepe* (špagety se sýrem *pecorino* a pepřem) nebo těstoviny *amatriciana* (s tradiční omáčkou z uzených (sušených) vepřových líček, sýru *pecorino* a rajčat). Město je plné typických římských *trattorií*. Armando al Pantheon nabízí jednu z nejlepších *cucina romana* na nádherném historickém místě.

Paříž (Francie) je město kulinární dokonalosti. L'Ambroisie je královská restaurace v historické lokalitě s působivým menu, velmi luxusní a intimní. Paříž je město s devíti restauracemi se třemi, 13 restauracemi se dvěma a 72 restauracemi s jednou michelinskou hvězdou. Rue de Buci v Saint Germain (jedna z neživějších pařížských ulic) nabízí množství neformálních kulinárních zážitků. Nachází se zde bistra, *boulangerie* (pekárny), restaurace a kavárny. Světoznámá kavárna Les Deux Magots, založená v roce 1812, je historickou restaurací, synonymem literárního a uměleckého života.

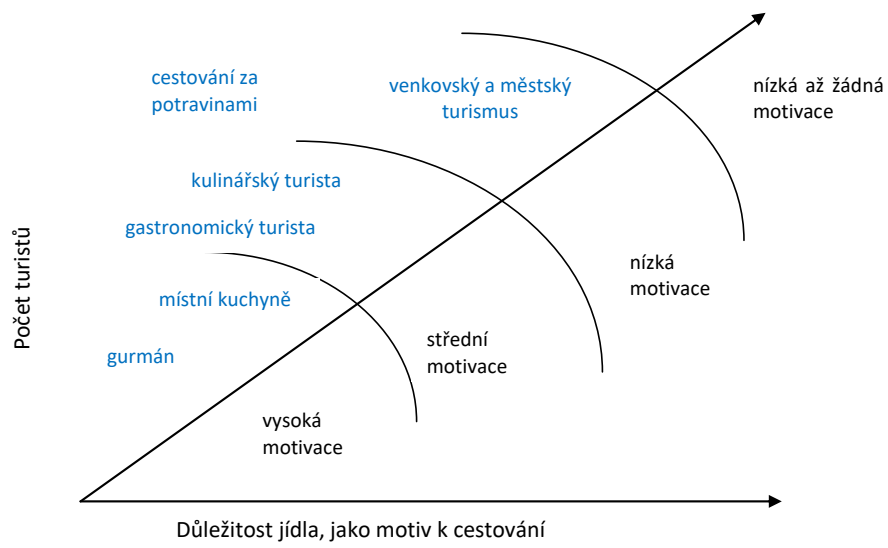
V **Kodani** (Dánsko) je několik restaurací oceněných michelinskou hvězdou a jedna z nich, Noma, která má 65 členů personálu na pouhých 12 stolů, je označována jako jedno z nejlepších míst na světě, kde se můžete najíst. V Kodani je dalších 14 restaurací s michelinskými hvězdami, neuvěřitelná koncentrace kulinářských talentů v tak malém městě. Dánské hlavní město je určitě opravdovým rájem pro každého gurmána.

Seznam nejlepších evropských restaurací zahrnuje, mimo výše uvedených také El Celler de Can Roca v Gironě (Španělsko), Mirazur v Mentonu (Francie), Steirereck ve Vídni (Rakousko), Asador v Axpe (Španělsko), The Ledbury v Londýně (Velká Británie), Azurmendi v Larrabetzu (Španělsko) a Piazza Duomo v Albě (Itálie). Nicméně, často je třeba pro co nejopravdovější kulinární zážitek opustit velká města.

Platforma Hotels4You uvádí 28 jídel z 28 zemí Evropské unie s názvem ***The One Dish You Must Eat in 28 European Countries***. **Portugalská** *bacalhau* je solená treska vařená s brambory, olivami a cherry rajčaty, podávaná jako hlavní jídlo. Říká se, že existuje více než 365 způsobů, jak připravit toto jídlo, jeden pro každý den v roce. **Španělská** *paella* je hlavní jídlo z krátkozrnné rýže pomalu dušené (ve vývaru) s masem, mořskými plody a zeleninou. **Francouzské** dušené hovězí *pot-au-feu* (hrnec na ohni) se tradičně vařilo a podávalo po celou zimu, s kusy masa a zeleniny postupně dodávanými, aby nahradily to, co bylo snědono. *Judd mat Gaardebounen* (uzená vepřová krkovice s boby) z **Lucemburska** je vydatný masitý hlavní pokrm obvykle připravovaný z vepřového masa, bobů a brambor. **Belgie** má své všudypřítomné *moules frites* (mušle dušené v bílém víně s hranolky), které jsou tak běžné, že se prodávají i na čerpacích stanicích a bufetech v supermarketech. **Holandský** *stroopwafel* jsou dvě tenké vafle slepené dohromady vrstvou sladkého sirupu, podávaný jako snack. Místní obvykle pokládají *stroopwafel* na hrnek s kávou – stoupající pára ohřívá a změkčuje vafli na jedné straně, zatímco druhá strana zůstává křupavá. **Britský** tradiční *Sunday roast* (nedělní pečeně) je obvykle pokrm z pečeného hovězího, kuřecího nebo vepřového masa podávaný s pečenými brambory, mrkví, hráškem, Yorkshirským pudinkem a šťávou vypečenou z masa. **Irish** *stew* (dušené maso) je vydatný hlavní chod připravený ze skopového, jehněčího nebo hovězího masa, brambor a cibule vařených s pivem Guinness. *Frikadeller* (masové kuličky) podávané s brambory, dušeným zelím a žitným chlebem s máslem jsou typickým pokrmem **Dánska**. **Švédské** masové kuličky *köttbullar* jsou proslulé po celém světě; obvykle se dělají z mletého hovězího nebo vepřového masa smíchaného s cibulí a lehce obaleného ve strouhance. Tradičně se podávají s omáčkou, vařenými brambory a brusinkovým džemem. *Poronkäristsys* z **Finska** je hlavní pokrm ze sobího masa (nakrájeného na tenké plátky) restovaného s cibulí a podávaného s bramborovou kaší a brusinkovým džemem. *Rosolje*, tradičně podávané jako součást *smorgasbord* (švédský stůl), je **estonský** salát z červené řepy a brambor, který je ozdoben nakládanými sledi, jablky nebo vařenými vejci. *Pelékie zirni ar spekiti* je hlavním pokrmem v **Lotyšsku**. Skládá se z šedého hrášku, cibule a slaniny. I když se podává po celý rok, je to tradiční vánoční pokrm. *Cepelinai* je populární **litevský** pokrm, druh knedlíku vyrobený ze strouhaných brambor a obvykle plněný mletým masem, případně tvarohem nebo houbami. Jejich název odkazuje na tvar připomínající vzducholoď Zeppelin. *Bigos* je **polský** pokrm z jemně nakrájeného masa dušeného s kysaným zelím podávaný jako hlavní chod. **Německý** *Sauerbraten* je pečené hovězí maso, před pečením marinované se zeleninou a bylinkami, podávané jako hlavní chod tradičně s červeným zelím a knedlíky, špeclemi nebo brambory. **Česká** *svíčková na smetaně* je pečená hovězí svíčková

(předem marinovaná s kořenovou zeleninou a cibulí) podávána se smetanovou omáčkou a knedlíky. *Bryndzové halušky* ze **Slovenska** jsou vydatné jídlo skládající se z malých nočků (z brambor a mouky) podávaných s bryndzou (kysaným ovčím sýrem) a slaninou. **Maďarský gulyás** (pastevecká polévka) je čirý vývar s kousky hovězího masa, brambor a zeleniny (cibule, paprika, rajčata, zelená paprika). **Rakousko** je známé svým *Wiener schnitzel*, velmi tenký plátek telecího masa v trojobalu smažený na sádle nebo přepuštěném másle. Tradičně se podává s bramborovým salátem. **Slovinská potica** (ořechová rolka), sladký pokrm obvykle podávaný jako dezert, je piškotová roláda plněná vlašskými ořechy. *Pizza* je ikonické **italské** jídlo populární po celém světě, předpokládá se, že pochází z Neapole. Jedná se o plochou placku z jednoduchého těsta potřenou rajským protlakem a posypanou sýrem; může být doplněna dalšími přísadami. **Maltský stuffat tal-fenek** je pokrm z králíka dušeného na víně s česnekem podávaný ve dvou chodech; nejprve se podávají špagety přelitě vydušenou šťávou, poté králíčí maso s brambory. Dušená *jota* je typickým pokrmem **Chorvatska**. Je to hustý pokrm z fazolí, kysaného zelí, brambor, slaniny a vepřových žebírek. Obvykle se podává jako hlavní chod a je ideální pro chladnější období. Typická **řecká moussaka** se tradičně připravuje z lilku, rajčat, cibule a mletého masa, přelitých bešamelem a zapečených. **Bulharsko** má svůj tradiční *šopský salát* připravený z rajčat, okurek, papriky, cibule, petrželky a sýra. Tradičně se podává jako předkrm. *Sarmale* z **Rumunska** podávané jako hlavní chod, je mleté maso smíchané s rýží zabalené do zelných listů. Dnes se připravuje po celý rok, ale tradičně se připravoval speciálně o Vánocích a Velikonocích. Velikost rolek se liší podle regionů. Slaný sýr *halloumi* (polotvrdý, nezralý sýr vyrobený ze směsi kozího a ovčího mléka) podávaný s melounem a kávou je na **Kypru** oblíbeným tradičním osvěžením v horkých letních dnech.

Průzkumy ukazují, že přibližně 30 % turistů se hlásí ke gastronomickému turismu, z toho téměř polovina vyhledává gastronomický turismus cíleně a je klíčovým motivem při rozhodování o cílové destinaci. Další přibližně 30 % vyhledává gastronomický turismus příležitostně. Ti, kdo vyhledávají nabídky v rámci gastronomického turismu dominantně nebo přednostně jsou většinou ve věku 35-54 let (cca 40 %) a téměř polovina má vysokoškolské vzdělání. Význam gastronomického turismu spočívá v tom, že na rozdíl od jiných služeb je stravování službou nezbytnou, týká se všech věkových skupin a obou pohlaví. Jeho účastníci pocházejí z různých příjmových skupin, protože jeho nabídka může být velmi variabilní.

4. Segmenty kulturního turismu s akcentem na poznání kultury (hudební a literární, filmový turismus ad.).

Hudební turismus

V kontextu s kulturním dědictvím navštěvuje Českou republiku průměrně 40 procent zahraničních turistů, nejvíce Francouzi, Britové, Američané, Rusové, Němci a Rakušané. Pro mnohé z nich bývají největším lákadlem festivaly klasické hudby, a lze konstatovat, že hudba má na turismus stále významnější dopad.

Souvislost hudby a turismu je nezpochybnitelná. Díky hudbě se různé destinace stávají mezinárodními turistickými cíli jako například věhlasný přechod pro chodce na Abbey Road v Londýně, který je zvěčněn na přebalu alba skupiny Beatles, Bayreuth díky Wagnerovi, Salzburg využívající svého pojítka s Mozartem nebo Sydney díky světoznámému Opera House. Hudební turismus dokáže poskytnout nové příležitosti destinacím jakéhokoli rozsahu, a to po celém světě.

Hudební turismus zahrnuje jakoukoli aktivitu účastníka cestovního ruchu, při níž primární motivace k cestě souvisí s hudbou. Zahrnuje návštěvu míst spojených s životem a tvorbou hudebních skladatelů, zpěváků či hudebních skupin, návštěvu různých hudebních festivalů nebo jiných hudebních vystoupení. Hudební turismus může zahrnovat nabídku dlouhodobou, tj. muzea hudby, koncertní sály, hudební scény, bary a kluby či místní kulturu samotnou a nabídku časově omezenou, tj. živá koncertní vystoupení, festivaly aj. Největší podíl účastníků motivují k cestování nabídky pomíjivé, kde je lákadlem zejména neopakovatelnost a jedinečnost zážitku.

- Místa spojená s životem a tvorbou hudebních skladatelů. Zájemci o dílo Bedřicha Smetany navštěvují jeho rodný byt v prostorách zámeckého pivovaru v Litomyšli nebo Památník v Jabkenicích, kde strávil poslední roky života a kde vznikla většina jeho nejvýznamnějších děl. Příznivci Antonína Dvořáka mohou navštívit jeho rodný dům v Nelahozevsi nebo letní byt ve Vysoké u Příbrami, kde ho okolní příroda inspirovala k napsání opery Rusalka. Ačkoliv se Leoš Janáček narodil v Hukvaldech, kde je v jeho rodném domě instalováno muzeum a památník, většinu života prožil v Brně. Město si mohou zájemci projít po prohlídkovém okruhu *Po stopách Leoše Janáčka*, kde jsou instalovány informační panely označující budovy a lokality spojené se životem a aktivitami skladatele.
- Místa spojená s životem a tvorbou zpěváků. Hudební turismus spojený se zpěváky populární hudby je v něčem podobný pouti, zejména v souvislosti s místy jako je *Graceland* Elvise Presleyho, hrob Jima Morrisona na hřbitově Père Lachaise v Paříži nebo hrob Karla Gotta na hřbitově Malvazinky.
- Místa spojená s životem a tvorbou hudebních skupin. Nejmarkantnějším příkladem je Liverpool s muzeem *The Beatles Story*, klubem *Cavern*, kde Beatles hráli, než se stali slavnými a mnoha dalšími místy spojenými se členy skupiny, včetně jejich bývalých domovů. Město je zejména díky fenoménu Beatles mezinárodně uznáván jako významné kulturní centrum.

Klasická hudba má schopnost přilákat účastníky a přinést tak nemalé výnosy odvětví hudebního turismu, nicméně populární hudba více zapadá do vkusu široké masové veřejnosti. Rovněž tradiční a lidová hudba určité lokální kultury dokáže podpořit autenticitu zážitku z dané

destinace a tím napomáhat prezentaci a propagaci místního historického a kulturního dědictví. Zájem o hudebně založené zážitky je evidentní napříč všemi věkovými skupinami, a je vyšší než kdy dříve.

Koncerty lákají desetitisíce návštěvníků. V zahraničí jsou oblíbené nejen koncerty hvězd populární hudby, ale i koncerty v jiných žánrech. Unikátním projektem byla vystoupení „tři tenorů“. Poprvé se tento koncert uskutečnil jako doprovodná akce MS ve fotbale v roce 1990 v Itálii, a pak následovala série mega koncertů po celém světě, které se staly nezapomenutelným zážitkem pro statisíce diváků. Není výjimkou, že na koncerty se cestuje i do zahraničí. V České republice přitahují pozornost zejména koncerty zahraničních hvězd, jako např. Michaela Jacksona, Madonny, Rolling Stones apod., nicméně z pohledu návštěvnosti byl unikátní zatím nepřekonaný koncert bratří Nedvědů na Strahově v roce 1996, který navštívilo na 70 tisíc platících diváků.

Novinkou a zároveň významnou součástí nabídky kulturního turismu posledních let u nás jsou muzikály. Řada cestovních kanceláří pořádá zájezdy do Prahy na muzikály, a to jak v provedení českých souborů, tak na hostující představení souborů zahraničních.

Pokud destinace nemá své vlastní zdroje pro rozvoj hudebního turismu v lokální historii, může nalézt svou inspiraci i jinde. Příkladem mohou být zejména mezinárodní festivaly, jež málokdy souvisí s místní hudební historií. Některé festivaly a eventy naopak „tvoří“ historii, a díky tomu lákají tisíce turistů. Příkladem může být dnes již slavný *Glastonbury Festival*, který měl v roce 1970, kdy vznikl, návštěvnost pouhých 1.500 lidí, o padesát let později přivítá festival každoročně přes 200 tisíc návštěvníků (v roce 1994 dokonce rekordních 300,000) a na pódiu festivalu vystupovaly nejznámější hudební hvězdy světa jako Beyonce, David Bowie, Paul McCartney, Lady Gaga nebo Lionel Richie.

Festivaly jsou lákadlem pro největší množství účastníků, jde tedy o zásadní část hudebního turismu. Jedná se o vystoupení, která se odehrávají na stejném místě a mají obvykle společné téma, o veřejnou uměleckou přehlídku, která může mít soutěžní i nesoutěžní charakter a může se konat periodicky. Festivaly jsou obvykle vícedenní, jejich program většinou tvoří hudební vystoupení a je na ně umožněn přístup široké veřejnosti.

Festivaly se staly tradicí v průběhu 19. století a představovaly způsob společenské interakce na lokální i mezinárodní úrovni. Během těchto událostí se potkávali hudební skladatelé, talentovaní muzikanti, mecenáši hodlající investovat právě do tohoto druhu umění, posluchači a milovníci hudby. Oproti obvyklým koncertům festivaly dokázaly pojmout velké množství návštěvníků.

Markantní vývoj zažily hudební festivaly ve 20. století, kdy se díky změně klasických hudebních forem v populární hudbě rozšířily na všechny žánry a druhy. Dalším hybatelem v kontextu vzniku hudebních festivalů ve druhé polovině minulého století byl zejména vývoj nových hudebních žánrů. Festivaly upustily od prezentování převážně klasické hudby a začaly se více orientovat na žánry hudby populární.

Prvotním průkopníkem hudebních festivalů v takové formě, jak jsou známy dnes, byl dnes již legendární open air festival *Woodstock* v roce 1969. Stal se vzorem pro další festivaly, i přesto, že se ani zdaleka nejednalo o první festival svého druhu. Jeho následovníci toužili

dosáhnout stejné popularity a úspěšnosti, ale pověst *Woodstocku* žádný z nich nepřekonal. První ročník festivalu byl považován za jeden z největších a klíčových okamžiků v historii populární hudby. Festivalu se zúčastnilo mnoho legendárních umělců a kapel jako Jimi Hendrix, Janis Joplin, The Who nebo Carlos Santana. Poté se několikadenní festivaly pod širým nebem staly naprosto běžnou záležitostí.

Samotná hudba v konkurenčním boji s nejoblíbenějšími festivaly s kvalitní a ustálenou reputací mnohdy nestačí, proto na počátku 21. století začaly hudební festivaly samy sebe označovat jako *music & arts*, což jim dalo prostor pro další doprovodný program a aktivity – od jógy, přes gurmánské zážitky, umělecké instalace, divadlo a další prvky, které mají za úkol proměnit tradiční festival a vytvořit přidanou hodnotu.

Výhoda festivalů, či hudebních eventů obecně, se skrývá především v rozmanitosti hudebních žánrů, tedy v potenciálu zaujmout široké publikum. Můžeme tak hudební eventy dělit podle žánru hudby, která je prezentována v převážné míře – od festivalů klasické hudby, přes alternativní žánry až po elektronickou hudbu. Nicméně v současnosti organizují pořadatelé častěji multižánrové festivaly, nabízejí velké spektrum interpretů a doprovodných nehudebních vystoupení. Pořádání festivalů je výrazem rostoucího zájmu o zážitkový turismus a o originální produkty.

Další možností dělení hudebních festivalů je podle místa jejich konání, kdy rozlišujeme open-air a klubové festivaly. Nejčastější jsou právě open-air festivaly probíhající zejména v letních měsících. Interpreti hrají na pódiiích pod širým nebem, popřípadě pod stany, a publikum se nachází zpravidla na otevřeném prostranství. Tento typ festivalu dokáže díky charakteru místa konání pojmout velké množství návštěvníků. Příklady open-air festivalů v českém kontextu jsou *Rock for People* (bývalé vojenské letiště v Hradci Králové), *Majáles* (Praha-Letňany, Ostrava – Dolní Vítkovice, Výstaviště Brno), *Votvírák* (největší český multižánrový festival na bývalém vojenském letišti Boží Dar), *Colours of Ostrava* (Dolní Vítkovice), *Sázava Fest* a další. Méně častou formou jsou klubové festivaly, které se odehrávají najednou v několika prostorách v rámci jednoho města, a filozofií těchto událostí je přecházení návštěvníka z jednoho klubu do druhého podle jeho preferencí. V České republice se mezi klubové festivaly řadí například *United Islands of Prague* (Kampa, Střelecký a Slovanský ostrov) nebo *Žižkovská noc* (kluby, divadla, bary a hospody Žižkova).

Poněkud odlišnou a separovanou pozici zaujímají festivaly vážné hudby, které navazují na tradici 19. století a neprošly ani zdaleka tolika masivními změnami, jako festivaly populární hudby. Jejich charakteristikou je, že se odehrávají na časově koncentrované ploše, využívají zajímavých lokací, netradičních spojení a nabízí bohatý doprovodný program. Kombinace všech těchto vlastností způsobuje, že jsou významným aktivátorem turismu na lokální i mezinárodní úrovni. Stále si zachovávají svůj charakter prestižní události, která má význam pro společenskou interakci. Přetrvává však nejen jejich společenská funkce, ale také funkce informativní, vzdělávací i volnočasová. Zájem o originální prožití místní kultury patří mezi celosvětové trendy kulturního turismu, spadá do tzv. niche turismu, tedy turismu, při kterém se návštěvníci zaměřují na určité úzké téma. Chtějí se v něm co nejvíc vzdělat a maximálně autenticky ho prožít. Právě to je typické pro vážnou hudbu, která je navíc často spojená se

vzdělanou a bonitní klientelou ve věku nad 50 let, která v destinaci stráví nadprůměrný počet dní a přinese vyšší útratu.

Ač je Česko geograficky malou zemí, v oblasti klasické hudby patří ke skutečným velmocím. České festivaly se mohou opřít o bohatou tradici, špičkovou úroveň a světové renomé, mohou stavět na vysoké interpretační úrovni českých orchestrů, sólistů i komorních souborů a celé plejádě skladatelských osobností.

Důležité je, aby programová skladba festivalu dokázala v sobě snoubit sdílení hodnot národního kulturního dědictví a jeho globálního historického kontextu s *geniem loci*. Milovníci klasické hudby cestují za neopakovatelnými kulturními zážitky i stovky kilometrů, aby zažili něco, co nemůže být napodobeno díky neopakovatelné symbióze místa, prováděného díla a kvality interpretace. Pro každého návštěvníka, který přijede cíleně za kulturním zážitkem, je jistě speciální událostí, když si například Dvořákovo dílo vyslechne v sále, ve kterém sám Antonín Dvořák dirigoval provedení Novosvětské symfonie při inauguračním koncertě České filharmonie v roce 1896. A *genius loci* působí i na interprety samotné, kteří jsou danými reáliemi inspirováni a jsou jimi stimulováni často ke skutečně mimořádným výkonům. Publikum to dokáže vnímat a nesmírně ocenit. Jak to tuzemské, tak i zahraniční. České festivaly vážné hudby, kterých je nepřehledné množství, mají dlouholetou a silnou tradici.

Pravděpodobně nejznámější a nejvýznamnější mezinárodní hudební festival klasické hudby v České republice je *Pražské jaro*, tradičně zahajované 12. května Smetanovou *Mou vlastí*. U zrodu festivalu v roce 1946 stál dirigent Rafael Kubelík a klavírista Rudolf Firkušný. Jedná se o největší festival co do počtu koncertů, kterých se během tří květnových týdnů odehrají více než čtyři desítky v téměř dvaceti koncertních sálech. Dramaturgie je zaměřena na nejlepší českou i mezinárodní hudební tvorbu, zároveň jsou zde představovány celosvětové premiéry českých i zahraničních umělců. Přestože festival představuje nabídku pro spíše úzkou skupinu hudebních fanoušků a určitě není masovou akcí, už jen z důvodu omezené kapacity sálů, je třeba zdůraznit, že se pozitivně odráží ve vnímání Prahy jako střediska kultury.

Druhým nejstarším festivalem klasické hudby v České republice je *Smetanova Litomyšl* pořádaná každoročně od roku 1946 v rodišti Bedřicha Smetany. Hlavní programovou náplní jsou operní inscenace, koncertní provádění oper, ale také galakoncerty, oratoria, kantáty a písňové večery. Stranou nezůstává ani hudba symfonická, instrumentální či komorní, prostor zde nachází balet stejně jako koncerty chrámové, promenádní i přesahující do jiných žánrů. Centrem festivalového dění je areál zámku v Litomyšli, koncerty se konají i v litomyšlských chrámech, Smetanově domě a pravidelně také například na zámku v Nových Hradech.

Hudební festival Antonína Dvořáka Příbram se poprvé uskutečnil v roce 1969. Jeho specifikem a zároveň velkou devizou je, že se koncerty pořádají na řadě atraktivních míst spojených s životem skladatele. Kromě Příbrami se konají také v Památníku ve Vysoké u Příbrami, v kostele v TřebSKU, v komplexu Svaté Hory u Příbrami, na zámcích Dobříš a Březnice.

Pardubické hudební jaro, multižánrový festival, se pořádá od roku 1978, v roce 2023 se pod heslem „Od klasiky po Čechomor“ konaly koncerty v Pardubicích, Sezemicích, Cholticích, Přelouči, Heřmanově Městci, Seči a Vysokém Mýtě.

Plzeňský festival *Smetanovské dny* pořádaný od roku 1980 je unikátní svou mezioborovostí, dramaturgie festivalu spojuje hudbu, tanec, výtvarné umění, divadlo, film, literaturu a vědu, mimo koncertních vystoupení se pořádají i výstavy a workshopy.

Festival Krumlov patříci mezi nejvýznamnější české festivaly klasické hudby se koná od roku 1992, roku zápisu Krumlova na seznam UNESCO. Koncerty klasické hudby, ale i populárních žánrů, se konají v unikátních prostorách zámku a hradu Český Krumlov, ale i v dalších lokacích města s jedinečným geniem loci, např. v Maškarním sále, Zámecké jízdárně, v komorní atmosféře kostela Božího Těla a Panny Marie Bolestné v areálu bývalého minoritského kláštera i pod širým nebem v Zámecké nebo Pivovarské zahradě. Komorní, symfonická a sborová díla jsou často uváděna v kombinaci s tancem, herectvím a pantomimou či originální scénografií.

Mezinárodní hudební festival Petra Dvorského konaný od roku 1998 je zaměřený na prezentaci lidského hlasu v hudbě různých žánrů od klasiky všech období přes pop, jazz i folklor. Koná se na zámcích Jaroměřice nad Rokytnou a Valeč, v zámecké zahradě v Dukovanech, v Pivovaru Dalešice nebo v bazilice sv. Prokopa v Třebíči.

Harmonia Moraviae, festival původně koncipovaný jako přehlídka duchovní hudby v sakrálních památkách, se pořádá od roku 1999. Dnes se jedná o multižánrovou hudební přehlídku (pořádanou zlínskou Filharmonií Bohuslava Martinů) jejíž dramaturgie zahrnuje symfonická, komorní i vokální vystoupení klasické, duchovní, lidové, filmové i např. jazzové hudby.

Cyklus festivalů *České kulturní slavnosti* vznikl v roce 2002 spojením významných českých festivalů při zachování jejich vlastních tradičních identit. Spojuje festivaly *Tanvaldské hudební jaro* (Tanvald), *Bystřické zámecké slavnosti* (Bystřice pod Hostýnem), *Vivat varhany* (Slavonice), *Art salon piano* (České Budějovice) a *Malostranské komorní slavnosti* (Praha). Oslovuje široké vrstvy kulturní veřejnosti všech věkových generací, vedle komorních a orchestrálních koncertů, pořadů pro mládež, divadelních představení a výstav obrazů předních českých výtvarníků, jsou festivaly provázeny i koncerty ostatních žánrů.

České doteky hudby, festival pořádaný od roku 2006, je věnovaný běžně neuváděným titulům, dílům českých skladatelů druhé poloviny 20. století a soudobé hudbě. Koncerty se konají nejčastěji v sálech Pražského hradu, Obecního domu, Rudolfiny, Národního domu, v Kongresovém centru, Lichtenštejnském paláci, kostele svatého Šimona a Judy na Starém městě, Klementinu, klášteře svatě Anežky české apod.

Mezinárodní hudební festival Dvořákova Praha je v celosvětovém měřítku největším dvořákovským festivalovým projektem. Jde o exkluzivní přehlídku mezinárodně nejuznávanějších sólistů, dirigentů, orchestrů i komorních souborů. V roce 2023 se konal 16. ročník s koncerty nejen v Dvořákově síni, Betlémské kapli a Anežském klášteře v Praze.

Kromě výše zmíněných renomovaných festivalů se u nás koná celá řada dalších, například *Dvořákova Olomouc*, *Moravský podzim* v Brně, *Janáčkův máj* v Ostravě, *Struny podzimu* v Praze nebo *Janáčkovy Hukvaldy*. Není pravdou, že by byly koncerty klasické hudby cíleny na generaci staršího obyvatelstva, jak se mnohdy může zdát, mezi účastníky festivalů jsou zastoupeny všechny generace.

Významnou roli na hudebním trhu v České republice zaujímají nejen festivaly vážné hudby, ale i festivaly hudby populární pořádané většinou v průběhu letních měsíců ve vhodných venkovních prostorách pod otevřeným nebem.

Tradici velkých letních open-air festivalů v České republice zahájila *Porta*, dnes již legendární trampský, country a folkový festival, který se poprvé konal v roce 1967. Pořadatelé festivalu byli schopni pokračovat i přes nepříznivé podmínky režimu pod záštitou Socialistického svazu mládeže, avšak byli nuceni místo konání mnohokrát měnit, dokud se neusadili v roce 1981 v Plzni. V osmdesátých letech se stal masově navštěvovanou a téměř kultovní akcí, návštěvnost festivalu vzrostla na tehdy nepředstavitelných 30 tisíc účastníků. Od roku 2008 se tento festival soutěžního charakteru odehrává v Řevnicích u Prahy.

Osmdesátá léta minulého století jsou dobou vzniku několika hudebních festivalů, které mnohdy fungují dodnes. Mezi ně patří například *Valašský špalíček*, mezinárodní folk blues beat festival, konající se každoročně ve Valašském Meziříčí. Nepřerušenou tradicí čtyřiceti realizovaných ročníků patří ke stálým moravské festivalové scéně.

Počátek devadesátých let přinesl velké množství dalších nových hudebních festivalů. Jedním z nich je *Benátská noc*, jejíž první ročník se konal v městečku Malá Skála v roce 1993. Nyní festival pokračuje pod pozměněným názvem *Benátská* a v roce 2012 se přesunul do Vesce u Liberce. Je rozdělen do tří dnů, přičemž každý den je zaměřen na jiný hudební styl. Obvykle jsou pátky ve věnovány rocku, soboty popu a neděle pop-folku.

V roce 1994 vznikl festival *Rocková Lipnice* v Lipnici nad Sázavou, v roce 1995 pak další dva významné festivaly – *Rock for People* v Hradci Králové a *Keltská noc*, multižánrový festival v Harrachově. *Rock for People* začal svou festivalovou historii v Českém Brodě, kde dříve na tento festival navazuje *Brodifest*, ale od roku 2006 se z kapacitních i jiných důvodů přesunul na letiště v Hradci Králové. Tento hudební festival se vyznačuje především bohatým programem s mnohými zahraničními hosty celosvětové popularity z rockové, metalové a punkové hudební scéně, ale zahrnuje i množství dalších hudebních žánrů. Z pohledu počtu návštěvníků se jedná o jeden z největších festivalů u nás.

Jedním z mladších festivalů české hudební scéně je *Colours of Ostrava*, který se za poměrně krátkou dobu stal (spolu s *Rock for People*) nejnavštěvovanějším tuzemským festivalem. Multižánrový festival dosahoval už od svého prvního ročníku v roce 2002 poměrně velkých rozměrů. Byl rozmístěn na pěti různých částech města a představil přes 50 kapel různorodých hudebních stylů. Od roku 2012 se odehrává v industriálním multifunkčním areálu bývalých železáren v Dolních Vítkovicích a v roce 2015 byla jeho návštěvnost téměř 44 tisíc návštěvníků, od roku 2016 pořadatelé počet návštěvníků nezveřejňují. V roce 2022 festival nabídl přes 100 kapel z téměř 30 zemí světa a programová nabídka měla přes 350 bodů.

Specifickou skupinou hudebních eventů jsou festivaly folklórní. Na rozdíl od předchozích jsou zpravidla úzce svázané s určitým regionem a místní kulturou, vycházejí z určité tradice a jsou spojeny s danou destinací. V České republice patří mezi nejznámější festivaly tohoto druhu *Slovácký rok* v Kyjově (nejstarší národopisný festival v České republice), *Mezinárodní folklórní festival Strážnice*, *Rožnovské slavnosti* se soutěžní přehlídkou odzemkářů, *Kopaničářské slavnosti* ve Starém Hrozenkově, *Hornácké slavnosti* ve Velké nad

Veličkou, *Gorolski Święto* v Jablunkově, *Hanácké slavnosti* v Prostějově, *Svatováclavské slavnosti* v Českém Krumlově, *Chodské slavnosti* a mnoho dalších. Osobitým zástupcem folklórních festivalů je *Mezinárodní dudácký festival*, který se koná každé dva roky ve Strakoncích a na kterém se setkávají dudáci nejen z Česka, ale i ze zahraničí.

Literární turismus

Účastníci literárního turismu jsou motivováni k návštěvě míst, která se váží k životu a tvorbě významných literátů a míst, na kterých se odehrává děj literárních děl. Literární turismus vzniká, když se autoři nebo jejich díla stanou tak populárními, že jsou lidé ochotni navštívit místa s nimi spojená. Literární turismus lze považovat za předchůdce filmového turismu, v mnoha případech se kniha stala předlohou a inspirací pro tvorbu filmu a následně motivací pro návštěvu míst, kde se film natáčel.

Jako místo vzniku literárního turismu je uváděno Spojené království, kde se od 2. poloviny 18. století stala tato forma turismu velmi populární a odkud se šířila dál do Evropy. Na počátku 19. století byly motivací literárního turismu populární novely, kdy návštěvníci zpočátku vyhledávali místa spojená s životem literáta, ale později se do centra pozornosti dostala i místa, kde se odehrával příběh literárních děl. Ve Spojeném království se literární turismus stal komerčně významným fenoménem, a proto jsou místa spojená s literaturou často využívána k propagaci destinací, jako je Shakespearův Stratford, Yorkshire Brontëových či Dickensův Londýn. Popularita literárního turismu vedla k tomu, že bylo vydáno mnoho průvodců jako například *Literary Britain and Ireland: a guide to the places that inspired poets, playwrights and novelists* nebo *The Oxford Guide to Literary Britain and Ireland*. Existuje celý průmysl produktů souvisejících s literárními místy, které produkují pohlednice, záložky, kalendáře, trička, kabelky, sladkosti, poháry a další suvenýry, které lze v literární destinaci koupit. Také mnoho webových stránek je věnováno literárnímu turismu, např. LiteraryPlaces.com, LiteraryTraveler.com nebo LiteraryTourist.com, které nabízejí rozsáhlé databáze téměř všeho, co by mohlo literární turisty zajímat, tj. mapy včetně plánovačů tras, destinace, knihkupectví, aktivity a události z celého světa. Literární místa jsou spojena nejen s autory klasické literatury, ale také se současnými spisovateli, jako je J. K. Rowlingová (Harry Potter), Dan Brown (*The Da Vinci Code*) nebo Stephanie Meyerová (*The Twilight Saga*). Dnes si literární místa udržují svoji atraktivitu nejen díky stále populární literatuře, ale také díky filmům, které jsou adaptací literárního díla.

Mnohá místa potenciálu literárního turismu využila a byly vytvořeny tematicky zaměřené zájezdy během nichž mají účastníci možnost navštívit místa tvorby, života, narození či smrti spisovatele. Cílem je nejen přilákat zahraniční návštěvníky, pokud se jedná o literární osobnosti mezinárodně známé, ale také podnítit u místních obyvatel zájem o jejich vlastní literaturu a kulturu s ní spojenou. Jedním z českých příkladů je spojení Franze Kafky a Prahy, kde byla vytvořena turistická cesta po stopách spisovatele. V oblíbenosti je však více u zahraničních návštěvníků než u domácích, což je snad dáno tím, že Kafka v Praze sice žil, ale psal německy. U české klientely je literární turismus spíše záležitostí individuálního turismu.

Atraktivita literárního turismu jsou různě pojaty. Mohou to být značky, pamětní desky a tabule, které označují literární místo, domy spisovatelů, místa narození, hroby, literární

festivaly, literární krajiny (mohly sloužit k inspiraci spisovatelům), literární výlety, trasy po stopách spisovatelů apod.

V rámci literárního turismu lze definovat tři základní typy destinací – reálná místa, která mají skutečný vztah ke spisovateli (místo narození, života, tvorby a úmrtí, např. dům Williama Shakespeara ve Stratfordu či Poet's Corner ve Westminster Abbey v Londýně, kde je pochováno více jak 120 básníků, spisovatelů a dramatiků), fiktivní místa, na kterých se odehrává děj literárních děl (např. dům Sherlocka Holmese na Baker Street v Londýně – Sir Arthur Conan Doyle) a nově vytvořená místa, která vznikla záměrně s cílem přilákání návštěvníků (např. kouzelnický svět Harryho Pottera v Londýně nebo Dickensův svět v Chathamu).

Mnoho **rodných domů** významných spisovatelů je dodnes zachováno, jsou označeny pamětní deskou, obec se o ně pečlivě stará a zpřístupňuje je veřejnosti, čímž zvyšuje povědomí u místních obyvatel a návštěvníků jak o literátech a jejich dílech, tak také sama o sobě.

Pamětní desky na rodných domech mají např. *Jiří Orten* v Kutné hoře, *Viktor Dyk* v Mělníku nebo *Jaroslav Vrchlický* v Lounech. V mnoha rodných domech je dnes instalován **památník** nebo **muzeum s expozicí**. V rodném domě *Josefa Jungmanna* v Hudlicích je vytvořena expozice a před domem je umístěn spisovatelův pomník. V rodném domě básníka *Vítězslava Háška* v Dolínku je dnes knihovna s expozicí – Život a dílo Vítězslava Háška a jeho památník. Rodný dům spisovatele historických románů *Václava Beneše-Třebízského* je nyní muzeem a součástí skanzenu lidových staveb v Třebízi. Expozice věnována životu a dílům *Josefa Václava Sládka* je instalována ve Zbirohu, v domě, který stojí na místě jeho rodného domu. Rodný dům *Karla Čapka* ve Svatoňovicích je označen pamětní deskou a nedaleko stojí dům, ve kterém je Muzeum bratří Čapků. *Fráňa Šrámek* má v rodném domě v Sobotce památník. *Jiří Wolker* má v Prostějově pamětní desku na rodném domě a expozici v Muzeu Prostějovska. Rodný dům *Karla Poláčka* v Rychnově nad Kněžnou již nestojí, ale město pořádá spoustu akcí s Poláčkem spojených a v místní synagoze je otevřen Památník Karla Poláčka, který se věnuje jak jeho životu a dílům, tak i Židům na Rychnovsku.

Návštěvníky jsou rovněž vyhledávána **místa spojována s životem spisovatele nebo jeho tvorbou**. *Božena Němcová* je nejvíce spojena s Ratibořicemi a jejich okolím, které se pro ni stalo inspirací při psaní jejího nejznámějšího díla *Babička*. Při procházce Babiččiným údolím narazí návštěvník na spoustu míst, která jsou s Boženou Němcovou a jejím dílem spojena – sousoší Babičky a jejích vnoučat, Staré bělidlo, zámek Ratibořice, Viktorčín splav ad. Spisovatelka je spojena ale i s dalšími místy, která se jí stala zdrojem inspirace a místy, kde nějakou dobu žila. Několik let pobývala v Červeném Kostelci, kde její pobyt připomíná pomník, stejně jako v Nymburce, v České Skalici má spisovatelka muzeum. *Bohumil Hrabal* se narodil v Brně, ale většinu dětství prožil v Polné a Nymburce, pamětní desku má jak na rodném domě v Brně, tak také na pivovaru v Polné. Nymburk se stal pro Hrabala zdrojem inspirace pro *Ostře sledované vlaky*, *Postřižiny*, *Krasosmutnění* a mnoho dalších. Nymburk je na „svého“ spisovatele více než pyšný, je po něm pojmenováno místní gymnázium, pracuje zde Literární kabinet Bohumila Hrabala, ve vlastivědném muzeu je spisovatelova expozice a je po něm pojmenována část cyklostezky vedoucí z Nymburka do Kerska, kde měl spisovatel svoji chatu – Po stopách Bohumila Hrabala. *Jaroslav Hašek* napsal své nejznámější dílo *Osudy*

dobrého vojáka Švejka v Lipnici nad Sázavou. V domku, kde spisovatel žil po návratu do vlasti po první světové válce, je nyní vytvořena malá expozice, která dokumentuje jeho život a dílo. Hostinec u České koruny, kde Hašek psal a trávil čas, je stále v provozu a těší se oblibě právě díky spisovateli, který má uvnitř hostince vytvořen pomník.

Další místa vyhledávaná návštěvníky jsou **místa posledního odpočinku spisovatelů**. Jako příklad lze uvést některé hřbitovy, zejména v Praze, kde jsou pochovány známé osobnosti českých dějin, spisovatele nevyjímaje. Největší počet hrobů významných osobností, tedy i spisovatelů, je na Olšanských hřbitovech. Je zde pohřben například Josef Jungmann, Karel Havlíček Borovský, František Ladislav Čelakovský, Karel Jaromír Erben, ale také třeba Jan Werich a Jiří Voskovec. Pro návštěvníky je vytvořena naučná stezka po Olšanských hřbitovech, která mapuje tři nejstarší oddělení hřbitova a popisuje některé příběhy zde pohřbených osobností. Další významný hřbitov je na Vyšehradě, kde mají hroby Jan Neruda, Karel Čapek, Vítězslav Nezval, Karel Hynek Mácha, Karel Havlíček Borovský, Božena Němcová, Svatopluk Čech a další. Kroky návštěvníků hřbitova často směřují k hrobce pojmenované Slávin, která je společným místem posledního odpočinku vynikajících českých osobností, ze spisovatelů např. Josefa Václava Sládka, Jaroslava Vrchlického, Julia Zeyera, Františka Hrubína, Josefa Čapka, Svatopluka Čecha a dalších. Nicméně, hroby významných spisovatelů najdeme po celé republice, například Jaroslav Hašek je pohřben v Lipnici nad Sázavou, Alois Jirásek ve svém rodném Hronově a Bohumil Hrabal má hrob v Hradištku.

Dalšími atraktivitami literárního turismu jsou **místa, která jsou spojena s dějem literárního díla**, většinou se jedná o místa fiktivní, která vychází z představitosti spisovatele. V zahraničí jsou oblíbené literární tematické parky, které znázorňují místo děje – například *Kouzelnický svět Harryho Pottera* v Londýně nebo na Floridě, *Hobitín* na Novém Zélandu. U nás bychom podobný literární park nenašli, ale jistou podobnost je možné najít v naučných stezkách, které jsou zaměřeny na spisovatele a jejich tvorbu. Jako příklad lze uvést *Babiččino údolí*, kdy návštěvník prochází místy z nejnámější knihy Boženy Němcové a dozvídá se na informačních tabulích informace jak o díle, tak i o spisovateli. Navození dobové atmosféry napomáhají také časté kulturní akce. Dalšími příklady jsou cyklostezka *Po stopách Bohumila Hrabala*, která vede z Nymburka do Kerska nebo v Rychnově nad Kněžnou Městský vycházkový okruh *Bylo nás pět*, který provází rodištěm Karla Poláčka a místy, kde se odehrává jeho nejnámější kniha.

Oblíbenou aktivitou v rámci literárního turismu jsou **literární festivaly** zaměřené na významné literární osobnosti a jejich díla či události související s bibliografickými nebo literárními aspekty, které umožní návštěvníkovi dozvědět se více o životě a díle daného spisovatele. U nás se v průběhu roku pořádají literární festivaly či veletrhy obecně zaměřené na literaturu a různé literáty jako například *Svět knihy* v Praze, *Festival fantazie* v Chotěboři, *Festival spisovatelů Praha*, *Litr Olomouc* ad.

Mimo těchto obecných festivalů je každoročně organizována celá řada festivalů zaměřených na konkrétní autory. Mezi tyto festivaly patří například *Haškova Lipnice*, která nabízí návštěvníkům bohatý kulturní program – divadla, koncerty, přednášky, procházky Lipnicí a návštěvu míst spojených s Jaroslavem Haškem. V Hronově, rodném městě Aloise Jiráka, se od roku 1931 každoročně koná na jeho počest mezinárodní festival *Jiráskův Hronov*

– festival amatérského divadla, který je nejstarším kontinuálně trvajícím divadelním festivalem v Evropě. V Rychnově nad Kněžnou se na počest rodáka Karla Poláčka každoročně koná divadelní festival *Poláčkovo léto*. Během něj se konají divadelní představení v historicky cenných objektech, které jsou často nepřístupné veřejnosti, takže je to také unikátní příležitost tyto objekty během festivalu navštívit. V Rychnově se několikrát během letních prázdnin koná i akce nazvaná *Putování se Zilvarem*, inspirovaná dílem Karla Poláčka – *Bylo nás pět*. Jedná se o poznávání města zábavnou formou. Jaroslav Seifert, jediný český držitel Nobelovy ceny za literaturu, je spojený s Kralupy nad Vltavou, kde trávil čas u prarodičů. Každoročně zde probíhá festival poezie a přednesu – *Seifertovy Kralupy*. Kromě bohatého kulturního programu během festivalu je zařazena i společná návštěva spisovatelova hrobu na místním hřbitově. *Šrámkova Sobotka* je festival českého jazyka, řeči a literatury konaný každoročně na počest významného soboteckého rodáka – básníka Fráni Šrámka. Koná se v prvním prázdninovém týdnu, otevírá tak léto, ukončuje školní rok i divadelní sezónu. Každý ročník má stanovené nosné téma, kterému se přizpůsobuje náplň festivalu; v roce 2021 to bylo *Od folkloru k folkloru*, v roce 2022 *Genius loci* a v roce 2023 *Poslyš, jak zní, Mluvená řeč, hlas a rozhlas*. Součástí festivalu jsou odborné přednášky, autorská čtení, divadelní představení, koncerty a v neposlední řadě také dílny s předními českými umělci a odborníky. Festival *Den poezie* na počest Karla Hynka Máchy se každoročně koná v desítkách měst celé republiky a již několik let je počtem akcí nejrozsáhlejším festivalem poezie v naší zemi. V rámci festivalu desítky regionálních aktérů z řad škol, knihoven, literárních spolků, klubů, divadel, muzeí i jednotlivců připravují literární večery, výstavy, divadelní představení, kulturní procházky a jiné zajímavé akce, koordinátorem a pořadatelem řady zajímavých akcí je Společnost poezie. Na počest rodáka z Kutné Hory Jiřího Orteny se ve městě koná každoročně festival a soutěž mladých básníků – *Ortenova Kutná Hora*. Na literaturu pro děti se zaměřuje festival *Jičín město pohádky*. Jičín se stal předlohou a inspirací pro mnoho filmů a literárních děl, snad nejznámější postavou je loupežník Rumcajs Václava Čtvrťka.

Literární turismus je v dnešní době velmi populární i díky filmovému průmyslu, protože náměty mnoha literárních děl se stala předlohou pro filmové zpracování. Rozdíl mezi literárním a filmovým turismem je ve zdroji zájmu návštěvníků. U literárního průmyslu je to spisovatel a místa s ním spojená, u filmového průmyslu jsou to herci a jejich příběh. Dalším rozdílem je, že v případě literárního turismu si čtenář vykresluje dané místo sám a jeho představa se pak od filmového zpracování může diametrálně odlišovat.

Filmový turismus

Ačkoliv se turismus a filmový průmysl zprvu rozvíjely samostatně, postupem času se ukázalo, že se navzájem doplňují, a že ze sebe mohou navzájem těžit. Vznikl tedy filmový turismus, jehož hlavní náplní je cestování na místa, kde byly natáčeny známé české i zahraniční filmy či filmové série, prohlídky filmových studií, návštěvy zábavních parků souvisejících s filmem, ale také účast na předávání filmových cen, slavnostních premiérách či filmových festivalech. Filmový turismus v České republice je považován za zajímavou rozvíjející se formu turismu. (Britský průzkum ukázal, že 27 % dospělých a 45 % mladých lidí ve věku od 16 do 24 let je při rozhodování, kam jet na prázdniny, ovlivněno právě filmy.)

Filmový turismus je pro mnohé lidi termín, který neznají, nicméně, mnozí byli reálně jeho součástí, aniž o tom vůbec věděli. Například skálu Dračí zub (ve skutečnosti Skautská věž) známou z filmu *Jak dostat tatínka do polepšovny* znají téměř všichni a mnozí lidé toto místo jistě díky filmu navštívili. Lze tedy říci, že ačkoliv se mnoha lidem při vyslovení slov filmový turismus nic nevybaví, ve skutečnosti již byli jeho aktéry.

Ačkoliv je Česká republika poměrně malým státem, je pro zahraniční filmaře oblíbeným místem zejména kvůli krásným lokacím, nižším nákladům a kvalitnímu zázemí. Kromě Prahy, která se v zahraničních filmech točených u nás objevuje nejčastěji, ačkoliv ne vždy představuje ve filmu samu sebe (nejčastěji Vídeň), jsou oblíbené i Karlovy Vary, Kutná Hora, Liberec ad.

Mezi nejznámější zahraniční filmy natočené u nás patří pravděpodobně *Amadeus* (Praha, Kroměříž, Murray Abraham, Tom Hulce, 1984), *Mission: Impossible* (Praha, Tom Cruise, 1996, 2011), *Les Misérables/Bídníci* (Praha, Kutná Hora, Žatec, Vrbno, Liam Neeson, Uma Thurman, 1998), *Johanka z Arku* (Slezská Harta, Milla Jovovich, 1999), *Příběh rytíře* (Ledeč nad Sázavou, Heath Ledger, 2001), *Spy Game* (Praha, Robert Redford, Brad Pitt, 2001), *Hartova válka* (Praha, Milovice, Bruce Willis, 2002), *Agent bez minulosti* (Praha, Matt Damon, 2002), *Hellboy* (Praha, Ron Perlman, 2004), *Van Helsing* (Praha, Kunratice, Tábor, hrad Pernštejn, Hugh Jackman, 2004), *Casino Royale* (Praha, Daniel Craig, 2006), *Poslední prázdniny* (Karlovy Vary, Queen Latifah a Gerard Depardieu, 2006), *Iluzionista* (Praha, Tábor, Dobříš, Konopiště, Český Krumlov, Edward Norton, 2006), *Dítě číslo 44* (Praha, Kladno, Ostrava, zámek Hořín, Gary Oldman, Tom Hardy, Noomi Rapace, 2015), *Spider-Man: Daleko od Domova* (Praha, Liberec, Tom Holland, 2019) a mnoho dalších.

Potenciál filmového turismu využívá cestovní agentura CzechTourism, která v roce 2015 spustila projekt *Česko – země jako z filmu*. Jeho cílem je nalákat více jak domácích, tak zahraničních návštěvníků za pomoci filmů a seriálů, které byly natáčeny na našem území. Bylo vybráno 50 filmů nejrůznějších žánrů počínaje *Popelkou*, přes *Pelišky* až po Formanův velkofilm *Amadeus*. Tyto filmy byly dále rozřazeny do šesti tras – tajemná, světová, kultovní, osudová, rodinná a pohádková, z nichž každá nabízí nejrůznější přírodní, kulturní či historická lákadla na více než 300 lokacích. S aplikací *Czech Film Trips* a pomocí portálu www.zemefilmu.cz si uživatel může naplánovat originální dovolenou. Je možné si vybrat některý z 20 předpřipravených tematických výletů nebo se na jednotlivá místa vydat po vlastní trase.

Mezi oblíbené destinace mezinárodního filmového turismu patří např. filmová studia v Los Angeles, lokace natáčení filmů *Star Wars* v Tunisku, *Metropolis* v Illinois – domov Supermana, *Petra* v Jordánsku – místo natáčení *Indiana Jonese*. Mezi nejnovější destinace patří památník Williama Wallace ve Skotsku, který zaznamenal nárůst počtu návštěvníků po filmu *Statečné srdce* v roce 1995, nebo *Roslynská kaple* ve Skotsku, která hrála důležitou roli při natáčení *Šifry mistra Leonarda* podle stejnojmenné knihy Dana Browna v roce 2005. Zvláštním fenoménem ve filmovém turismu je tzv. *tolkienovský turismus*. Je zaměřen na návštěvu míst spojených s Tolkienovými knihami, a zejména na návštěvu různých míst na Novém Zélandu, místě natáčení trilogie *Pán prstenů*. Turisté někdy na Nový Zéland cestují oblečení jako postavy z filmů.

Filmový turismus je bohaté téma a aktivity realizované v jeho rámci mohou nabývat nejrůznějších podob. Mezi nejběžnější činnosti patří například:

- návštěva lokality zobrazené ve filmu,
- prohlídka filmového studia,
- filmové premiéry a ceremonie udílení filmových cen,
- filmové festivaly,
- návštěva atrakcí s filmovou tematikou,
- pozorování filmových celebrit,
- sledování průběhu natáčení filmu,
- organizované exkurze lokalit zobrazených ve filmu,
- návštěva lokality propagované ve spojení s filmem.

Vzhledem k tomu, že existuje mnoho filmových žánrů, je téměř jisté, že si každá věková kategorie v této záplavě může vybrat to, co ji zajímá. Filmy pak zobrazují nejrůznější místa, takže například díky českým pohádkám již malé dítě může chtít navštívit nejrůznější hrady či zámky, nemluvě o dospělých, kteří díky filmům natáčeným v nejrůznějších koutech světa mohou pocítit touhu vidět konkrétní místa na vlastní oči.

Na světě je opravdu mnoho míst, které jsou známé díky svému působení v nějakém filmu či seriálu. A právě působení ve filmovém průmyslu je schopno z neznámých míst udělat oblíbené destinace či ještě zvedne již tak vysokou návštěvnost určitých lokalit. Může být řeč o památkách, přírodě, městě či třeba o celém státu. Mezi vůbec nejznámější a nejproslulejší místa z oblíbených filmů patří následující příklady.

Jen těžko lze začít něčím jiným než Novým Zélandem, místem, které chtějí mnozí navštívit díky trilogii *Pán Prstenů* a trilogii *Hobit*, které patří nejen mezi nejlepší filmy fantasy žánru, ale i mezi nejlepší filmy vůbec. Jejich oblíbenost tkví samozřejmě jak ve skvělém příběhu, hercích či vizuálních efektech, tak také samozřejmě v novozélandské přírodě. Turisty vyhledávané je zejména město Matamata, jehož pastviny a kopečky ztvárňují *Hobitín*, rodné městečko hlavního hrdiny z *Pána Prstenů* i z *Hobita*. Na místě stále stojí více než 40 hobitích domů, mlýn a krásný klenutý most. Matamata je pěkným příkladem toho, jak lze proslavit i malé městečko a jakým způsobem těžit z několika scén ve filmu i mnoho let po jeho uvedení v kinech.

Stejně populární je série osmi filmů o čarodějnickém učni *Harry Potterovi*, které nejen že byly kasovními trháky, ale rovněž proslavily mnoho míst ve Velké Británii. Pro Bradavickou školu čar a kouzel byl využit hrad Alnwick na severu Anglie, kde se díky filmům zdvojnásobil počet návštěvníků. Ze stejného důvodu navštěvují turisté katedrálu v Durhamu nebo v Gloucesteru, nádraží King's Cross v Londýně a na něm ceduli s nápisem PLATFORM 9 ³/₄, pod kterou je část zavazadlového vozíku ve zdi představující cestu na skryté nádraží.

Další fenomenální sérií byly *Star Wars (Hvězdné války)*, skládající se ze dvou trilogií. Mnoho míst bylo vytvořeno na počítači, některé scenerie, které ve filmu představují nejrůznější planety galaxie, však byly pořízeny v Tunisku a mnoho lokací je uchováno v dobrém stavu. Fanoušci navštěvují např. obydlí *Obi-Wana Kenobiho* na Džerbě (ostrově patřícím k Tunisku), často navštěvovanou lokací je město Tozeur (velká oáza) s domem *Luka Skywalkerera*, město *Mos Espa*, speciálně vybudované pro potřeby natáčení a stojící dodnes nebo hotel Sidi Driss ve

městě Matmata, kde se natáčely interiéry domu, ve kterém bydlel *Luke Skywalker*, fanoušci tedy mají možnost přespat v místech, ve kterých „bydlel“ hlavní hrdina filmové série.

Pro mnoho lidí, převážně střední a starší generace, je dětství neodmyslitelně spjato se sérií filmů o přátelství dvou fiktivních postav *Old Shatterhand* a *Vinnetou*, náčelníka Apačů. Mnohé scény filmů se natáčely na různých místech v Chorvatsku, mezi nejznámější patří Plitvičká jezera, Grobnické polje u Rijeky, řeka Zrmanja, vodopády řeky Krky nebo kaňon Velika Paklenica. Mnohá z těchto míst by pravděpodobně bez *Vinnetou* zůstala pro většinu lidí neznámá, zatímco dnes přitahují množství návštěvníků.

Velké popularitě se těší rovněž animované filmy. V tomto případě nelze fanoušky vzít na filmové lokace, ale z jejich popularity těží tematické zábavní parky, jako např. *Disneyland* v Kalifornii, na Floridě, v Hong Kongu, Tokiu a Paříži (*Eurodisneyland*). První Disneyland byl otevřen v roce 1955 v Anaheimu v Kalifornii. Mimo klasických animovaných filmů Walta Disneyho jako je Sněhurka, Popelka, Kniha džunglí, Malá mořská víla, Mickey Mouse a mnoho dalších, park v současnosti nabízí celou řadu dalších témat jako např. Avengers, Star Wars nebo Ledové království.

Nepřeberné množství přírodních a kulturně historických atraktivit České republiky, zejména historická města, se stalo lokacemi natáčení mnoha oblíbených českých filmů, bezpočet hradů a zámků pak posloužilo jako kulisy známých pohádek. Tato skutečnost zvýšila, případně vyvolala, zájem turistů místa zobrazená ve filmech navštívit.

Mezi nejznámější lokace patří *Český ráj* (Jak vytrhnout velrybě stoličku, Jak dostat tatínka do polepšovny), *Krkonoše* (S tebou mě baví svět, Sněženky a machři), *Velká Amerika* (Limonádový Joe), *Dalešice* (Postřižiny), *Hoštice u Volyně* (Slunce, seno, jahody, Slunce, seno a pár facek, Slunce, seno a erotika), *Kersko u Nymburka* (Slavnosti sněženek), *Křečovice u Benešova* (Vesničko má středisková), *Putim u Písku* (Dobrý voják Švejk, Poslušně hlásím), *Mělník* (série filmů Básníci), *Višňová u Příbrami* (Chalupáři), *Hrad Karlštejn* (Noc na Karlštejně), *Roudnice nad Labem* (Marečku, podejte mi pero), *Ratibořice* a *Babiččino údolí* (Babička), *zámek Bečváry* (Zapomenuté světlo), *Kácov* (Habermannův mlýn), *Šilheřovice* (Tmavomodrý svět) a mnoho dalších. V poslední době seriál *Policie Modrava* zvýšil zájem o tuto část Šumavy.

Množství našich hradů a zámků bezpochyby dotvořilo atmosféru našich nejkrásnějších pohádek. Mezi filmaři k nejoblíbenějším patří například hrady *Bouzov* (O princezně Jasněnce a létajícím ševci, O medvědu Ondřejovi, Arabela se vrací aneb Rumburak králem Říše pohádek, Kopretiny pro zámeckou paní, Rumpelcimpramp), *Křivoklát* (Dívka na koštěti, Třetí princ, Jak se budí princezny, Tři veteráni, Honza málem králem, Anděl Páně, Sůl nad zlato, Škola princů), *Kost* (S čerty nejsou žerty, Kouzla králů), *Krakovec* (Ať žijí duchové, Princ a večernice), *Švihov* (Tři oříšky pro Popelku) nebo *Pernštejn* (Sůl nad zlato), zámky *Blatná* (Šíleně smutná princezna), *Červená Lhota* (Zlatovláska, O štěstí a kráse), *Dobříš* (Princezna se zlatou hvězdou na čele, Princezna ze mlejna), *Hluboká* (Pyšná princezna), *Ploskovice* (Princ a Večernice, Jezerní královna, Jak si zasloužit princeznu), *Průhonice* (Princezna se zlatou hvězdou na čele, S čerty nejsou žerty, Ať žijí duchové), *Sychrov* (Zlatovláska, Nejkrásnější hádanka, Kočičí princ, Nesmrtelná teta), *Nechanice* (Princ a Večernice) nebo *Vranov nad Dyjí* (Nesmrtelná teta, Císařovy nové šaty). Pohádky se ovšem natáčely i na dalších místech, kterými byly například

v Českém ráji *Kopicův statek* (Nesmrtelná teta, Princ Bajaja, Princ a večernice) nebo *Mlýn Střehom* (S čerty nejsou žerty), vesnice *Kvilda* (Anděl Páně), skanzen *Kouřim* (Peklo s princeznou, Nesmrtelná teta), *Lhotský rybník* u Bavorova (Princezna ze mlejna), město a zámek *Telč* (Jak se budí princezny, Z pekla štěstí, Kouzelný měsíc, Pyšná princezna) a nekonečné množství dalších. Popularitu mnoha hradům a zámkům přinesl i televizní seriál *Modrá krev* pojednávající o historii a současnosti českých šlechtických rodů.

Filmový turismus zahrnuje i návštěvu filmových festivalů, slavnostních soutěžních i nesoutěžních veřejných filmových přehlídek, kterých se po celém světě koná velké množství. Jsou určitou stálicí mezi kulturními eventy, přítomnost filmových hvězd a řady významných hostů a okázalost oficiálních i doprovodných akcí přitahuje i pozornost medií. Filmový festival představuje pro danou destinaci určitou „značku“ a pořádající město se dostává do povědomí potenciálních návštěvníků.

Nejstarším filmovým festivalem patřícím mezi světově nejproslulejší je *Benátský filmový festival*, který se poprvé uskutečnil v roce 1932. Prvním filmem promítнутým na festivalu byl americký snímek *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* z roku 1931. Mezi nejstarší a nejprestižnější patří také *Filmový festival v Cannes* založený v roce 1946 jako konkurence Benátského festivalu. Pořádá se každoročně v Cannes na francouzské riviéře, obvykle v měsíci květnu. *Berlínský mezinárodní filmový festival*, zkráceně také *Berlinale*, je jeden z nejprestižnějších a nejnavštěvovanějších filmových festivalů ve světě. Koná se každý rok v únoru, poprvé v roce 1951.

Nejslavnějším filmovým festivalem konaným v České republice, který je uznávaný po celém světě, je Mezinárodní filmový festival Karlovy Vary. Myšlenka uskutečnit filmový festival v Československu zde byla již před druhou světovou válkou, nicméně první ročník, který byl pouze nesoutěžní přehlídkou konanou v Mariánských Lázních a v Karlových Varech, byl uspořádán až po skončení války v roce 1946. Festival prožil mnoho let, které byly negativně ovlivněny politickým režimem, který výrazně zmenšil filmovou nabídku a přispěl k menšímu zájmu fanoušků. Po revoluci se situace zlepšila, v roce 1993 vznikla nezávislá nadace jejímž ředitelem se stal Jiří Bartoška, který spolu s programovou ředitelkou Evou Zaoralovou z festivalu vytvořil velmi prestižní záležitost.

Potenciál filmového cestovního ruchu je velký, může zvýšit návštěvnost již dříve známých destinací, pro místa neznámá může znamenat první významnější příliv návštěvníků. Lze tedy říci, že turismus a filmový průmysl jsou velkými a významnými oblastmi jak z pohledu ekonomického, tak z pohledu masového zájmu široké veřejnosti.